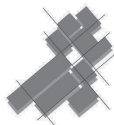

Taalvariatiebeleid!

ARA!

VLAAMSE
GEMEENS
CHAPSCO
MMISSIE

Stichting
Nederlandse Dialecten

Met steun van de
Vlaamse overheid

avec le soutien du
met de steun van de

GOUVERNEMENT DE LA REGION DE BRUXELLES-CAPITALE
BRUSSELSE HOOFDSTEDELIJKE REGERING

Taalvariatiebeleid!

Lezingen gehouden op de
vierde internationale streektaalconferentie
in Brussel op 12 juni 2009

Redactie:

Veronique De Tier, Roeland van Hout en Geert Dehaes

De Vierde Internationale Streektaalconferentie van 12 juni 2009 in Brussel werd georganiseerd door vzw Ara!, Variaties vzw, Koepelorganisatie voor dialecten en oraal erfgoed in Vlaanderen en de Radboud Universiteit Nijmegen. We danken de Vlaamse Gemeenschap en de Vlaamse Gemeenschapscommissie (VGC) voor de subsidies die de streektaalconferentie en de druk van dit boek mogelijk maakten.

© Stichting Nederlandse Dialecten, Groesbeek en Variaties vzw, Gent 2010
ISBN 978-90-73869-12-7

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm, internet of op welke wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten van de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degene die desondanks menen rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever richten.

Druk: drukkerij Van Daele, E3-laan 68-70, B-9800 Deinze
Opmaak: Sven Godderis, drukkerij Van Daele

Een uitgave van de Stichting Nederlandse Dialecten i.s.m. Variaties vzw en vzw Ara!

Inhoud

Variaties en varianten in taalbeleid <i>Roeland van Hout, Veronique De Tier en Geert Dehaes</i>	7
Het Nedersaksisch en Deel III van het Europees Handvest voor regionale en minderheidstalen. De stand van zaken. <i>Dick Buursink</i>	11
Brussel, voer voor sociolinguïsten <i>Piet Van de Craen en Sera De Vriendt</i>	15
Brusselse powezee: Kletje blues <i>Claude Lammens</i>	30
Het Brussels dialect: varen en wedervaren <i>Robert Delathouwer en Geert Dehaes</i>	31
Streektaal en standaardisering <i>Jacques Van Keymeulen</i>	45
Brusselse powezee: 't Was, 't es en 't blaaift <i>Paula Bosmans-De Nil</i>	58
Les langues régionales et la Communauté française Wallonie-Bruxelles <i>Jean-Luc Fauconnier</i>	59
Brusselse powezee: Zusterzeele <i>Claude Lammens</i>	66
Pleidooi voor een Vlaams taalvariatiebeleid met en/of zonder Europees Handvest CETS 148 <i>Rob Belemans</i>	67
Brusselse powezee: De bretelle <i>Léon Dela Croix</i>	84
Slotwoord <i>Guy Vanhengel</i>	85

Variaties en varianten in taalbeleid

Roeland van Hout, Veronique De Tier en Geert Dehaes

De Vierde Internationale Streektaalconferentie was te gast in Brussel, in het Brussels Parlement met als gastheer de Raad van de Vlaamse Gemeenschapscommissie. Daarmee trad de conferentie buiten de Nederlandse landsgrenzen, in Brussel dan nog, een kosmopolitische meertalige stad, met van oorsprong een eigen Brabants dialect. De mare was dat het Brussels dialect op sterven na dood was, maar dat wordt weerlegd in de twee bijdragen aan deze bundel waarin het Brussels centraal staat. Het gaat zelfs nog een stap verder. In 2004 nam de Vlaamse Gemeenschapscommissie een resolutie aan ter ondersteuning van het Brussels dialect ofwel de Brusselse streektaal (www.raadvvc.be, stukken 279, jaargang 2003/2004). De bijdragen aan de Vierde Internationale Streektaalconferentie gingen over België, met één uitzondering, de bijdrage van Buursink over het Nedersaksisch.

De Nederlandse provincies waar het Nedersaksisch gesproken wordt, hebben de handen ineengeslagen en trekken gezamenlijk op om de erkenning van het Nedersaksisch naar niveau III te tillen van het Europees Handvest voor regionale talen of minderheidstalen. Dat is opvallend, zowel door de saamhorigheid van de provincies als het verleden van dat Handvest op nationaal niveau. Het ging langer duren dan Buursink voorzag, maar alle besluiten op provinciaal niveau zijn intussen genomen. Juridisch fraai is de vaststelling dat de provincies samen kunnen voldoen aan de eisen die in deel III van het Handvest gesteld worden. Het gaat om een lichte versie, zoals Buursink formuleert. De opschaling van deel II naar deel III omvat zo weinig mogelijk administratieve en bestuurlijke maatregelen en mag niets of weinig extra kosten. Licht betekent ook dat er geen sprake is van een dwingend beleid. Deel III eist evenwel een lijst van concrete voorzieningen en waarborgen, op het gebied van onderwijs, mediabeleid, cultuur, openbaar bestuur, rechtspraak en internationale samenwerking. Het is de vraag wat de Nederlandse overheid gaat doen en of dit leidt tot herziene interpretaties van het Handvest, met name wat betreft de definitie van een regionale taal ofwel streektaal. Van belang voor de discussie over het beleid inzake taalvariatie is zijn verwijzing naar de UNESCO-conventie van 2003 inzake het immateriële culturele erfgoed.

De volgende twee bijdragen in deze bundel gaan over Brussel, alwaar als gevolg van de bovengenoemde resolutie een streektaalcoördinator werd aangesteld die zich over het Brussels dialect ontfermt, een primeur in België, terwijl er aan Nederlandse zijde meer dan vijftien streektaalambtenaren actief zijn, zo stelt

Delathouwer in zijn bijdrage over het varen en wedervaren van het Brussels dialect vast. Van de Craen en De Vriendt geven in hun bijdrage een historische schets van de taalverhoudingen in Brussel, een stad, zoals ze melden, die tegelijkertijd de grootste Franstalige stad ten noorden van Parijs is en de zuidelijkste stad waar Nederlands gesproken wordt. Zij schetsen de positie van het Brussels dialect in deze meertalige stad, waar het Frans als lingua franca heerst. Het dialect is onmiskenbaar zuidbrabants. De woordenschat is intussen doorspekt met Franse leenwoorden. Er bestaan geen precieze gegevens hoeveel Brusselaars nog het dialect spreken. Zij komen op een schatting van 10.000 tot 20.000 sprekers, hetgeen nog altijd beduidend meer is dan de aantallen dialectsprekers in kleinere plaatsen. Delathouwer weet de vitaliteit van het Brussels dialect overtuigend neer te zetten, onder verwijzing naar een reeks van succesvolle activiteiten en manifestaties. Het succes van het Brusselse Volkstejoeter is enorm, met grote aantallen bezoekers. Het dialect wordt bovendien ook gesproken door jongeren en in alle lagen van de bevolking. De Brusselse uitroep ARA is de naam geworden van de koepelorganisatie waar de activiteiten rondom het Brussels worden gecoördineerd.

Delathouwer spreekt in zijn bijdrage over het succes van de afgelopen vijf tot tien jaar zowel over het Brussels dialect als de Brusselse streektaal. Dat is vast geen toeval en uitgaande van Van Dale zijn het synoniemen. Jacques van Keymeulen gaat uitgebreider in op dat onderscheid in zijn bijdrage over streektaal en standaardisering. Hij stelt allereerst vast dat het streektaaldebat zoals dat in Nederland gevoerd wordt nagenoeg onbekend is in Nederlandstalig België en hij legt uit hoe dat verschil is kunnen ontstaan. Centraal daarin is het verschil in taalsituatie tussen Nederland en Vlaanderen en hij is in elk geval niet te spreken over de erkenning van het Nedersaksisch en het Limburgs als streektaal. Er is een interpretatiefout gemaakt aan Nederlandse kant. Het is opvallend overigens dat diezelfde interpretatie aan de Waalse kant gemaakt wordt, gezien de bijdrage van Jean-Luc Fauconnier, die vanuit wetenschappelijk standpunt stelt dat 'le wallon' niet als een dialect van het Frans beschouwd mag worden. Van de kant van de Franse gemeenschap bestaat uitdrukkelijk de wens tot erkenning van de 'endogene' regionale talen ofwel streektalen in Wallonië, zo maakt Fauconnier duidelijk. Het al eerder genoemde Handvest is echter door België niet ondertekend. Men zal aan Waalse kant geduld moeten oefenen, maar als het aan Van Keymeulen ligt zal dat geduld niet beloond gaan worden, in elk geval niet aan Vlaamse kant, want de dialecten vallen niet onder de definitie van een regionale taal volgens het Handvest. Gevolgen van erkenning zouden slechts negatief uitpakken voor de betrokken dialecten. Hij wil geen erkenning van bepaalde dialectgroepen als streektalen, maar erkenning door de overheid van het dialectisch taalgoed in het algemeen. Dat moet leiden tot financiële

middelen om de dialectbeleving en de studie van de dialecten en de taalsituatie in Vlaanderen te ondersteunen.

Rob Belemans bepleit in zijn bijdrage een geheel andere benadering om de patstellingen te doorbreken. Ook hij, net als alle andere auteurs van deze bundel, draagt de regionale taalvariatie een warm hart toe. Er is in dat opzicht sprake van een eensgezind geluid. Hij bespreekt hoe de interpretatie van het Handvest voor regionale talen of minderheidstalen (CETS 148) in België geïnterfeerd heeft met het Minderhedenverdrag (CETS 158). Hij is positief over het nut van het Handvest als instrument om taalvariëteiten te beschermen en in hun voortbestaan te stimuleren, maar hij stelt ook vast dat de implementatie aan Nederlandse kant halfslachtig was, vooral ook omdat de echte discussies pas ontstonden nadat er reeds twee streektalen erkend waren. De Taalunie heeft in dat debat een opvallende rol gespeeld door het standpunt dat erkenning ten onrechte is geschied. Intussen bestaat er in Nederland van de kant van de overheid geen enkele wil om te komen tot een nationaal taalbeleid inzake dialecten en/of streektalen. Ook aan Vlaamse zijde is er evenwel geen sprake van een adequaat taalvariatiebeleid. Er is eerder sprake van een formele taalvariatiëfobie, zo stelt Belemans. Een oplossing kan gevonden worden in de interpretatie van taalvariatie als een vorm van immaterieel cultureel erfgoed. Daarvoor is er de Conventie van de UNESCO van 2003 inzake 'the safeguarding of intangible cultural heritage' die op wereldwijde schaal is ondertekend en toegepast, ook door België. Die conventie biedt in zijn ogen een internationaal beleidskader voor taalvariatie, voor alle drie de gemeenschappen van België, alsook voor de Nederlandse taalgemeenschap zoals die door de Taalunie wordt overdekt. Dat laatste is echter pas het geval wanneer Nederland deze conventie geratificeerd heeft. Quod non.

Een en ander levert, om het voorzichtig uit te drukken, een gevarieerd beeld op van contrasterende visies en beleidsuitgangspunten. In positieve zin kan gesproken worden over een caleidoscoop aan kleurrijke opvattingen, in negatieve zin over een labyrint van versnipperde meningen. Er wordt vaker in metaforische zin gesproken over het Nederlandse taallandschap en het taalgebied kan geografisch fraai worden ingedeeld in dialectgebieden, met aandacht uiteraard voor de landsgrenzen, het Fries, Brussel en de taalgrenzen. Het inkleuren van het streektaalbeleid zou onmogelijk zijn, als er al een geschikte kleur beschikbaar is, alhoewel het onderscheid Nederland Vlaanderen haarscherp is, alleen al door het feit dat Handvest 148 aan de Nederlandse zijde geratificeerd is en aan Belgische zijde niet.

Op de streektaalconferentie van 12 juni gingen het publiek en de sprekers nog met elkaar in debat. Ludo Permentier, moderator van dit debat, noteerde enkele stellingen en start het debat met de definitie van dialect, streektaal en taal, zoals die door Jacques Van Keymeulen werd gegeven tijdens zijn bijdrage. Sommigen vinden dat het verschil tussen dialect en taal een sociaal verschil is, en vaak wil men met erkenning van streektalen bereiken dat er minder hiërarchie is tussen standaardtaal en dialect. Anderen vinden dat dialect een negatief beladen term is en dat het daarom beter is de term streektaal te gebruiken. Jacques Van Keymeulen eindigt met de waarschuwing dat men met woorden moet oppassen. Als het over hiërarchie gaat, betekent het dat de ene taal beter zou zijn dan de andere, en dat is volgens hem net wat het probleem is. Als men dialecten echt respecteert, heeft men geen erkenning nodig voor de dialecten.

Op de vraag of dialecten nog gesproken worden door gewone mensen of of het vooral taalkundigen zijn die met dit onderwerp bezig zijn, wordt in het perspectief van het Brussels toegelicht dat er enkele jaren geleden weinig Brussels te horen was op straat. Tijdens de schooluren mocht men het dialect niet meer praten, thuis werd het ook niet meer doorgegeven. Toch bestaat het nog. Het dialect stimuleren moet niet gebeuren door wetten op te leggen, maar door mogelijkheden te creëren. Die mogelijkheden kunnen divers zijn: poëzie, toneelvoorstellingen, enz. Door het Brussels in deze situaties te spreken en aan te bieden, ontstaan weer mogelijkheden om het gebruik aan te zwengelen. Het hoeft dus niet altijd in wetten en verplichtingen ingebed te worden. Niet iedereen is het hiermee eens. Talen gaan wel degelijk achteruit, en uit de ervaring blijkt dat men talen kan revitaliseren. Het vastleggen van bepaalde wetten kan een opstap zijn om de taal weer tot leven te brengen. Uiteraard moeten de mensen het zelf doen, maar men kan wel de mogelijkheden bieden om een positief klimaat te creëren. Als er geen wetten komen, blijft het immers dikwijls liggen en gebeurt er niets. In het Nedersaksische

taalgebied is bijvoorbeeld duidelijk te zien dat door de erkenning bepaalde stappen in gang gezet worden.

Maar wat is dialect? En hoeveel mensen spreken het nog? Het blijft moeilijk om precies te weten hoeveel mensen nog dialect praten, omdat het moeilijk te tellen is. Taalrealiteit betrappen is niet zo evident. Het “grootmoederlijk” dialect is grotendeels verdwenen. Eigenlijk gaat het bij taal om “gewoon doen” en “moeite doen”. In het eerste geval gaat het over de taal die men spreekt met vrienden en in het gezin, in het tweede geval over de taal die men gebruikt in het publieke leven. Uiteraard kan men discussiëren waarop we ons moeten richten. Willen we dat oude dialect revitaliseren of gaat het over het leven van dialecten, waarmee ook verandering en dynamiek gepaard gaan. Moeten we niet accepteren dat de maatschappij veranderd is en dat daardoor meer variatie mogelijk moet zijn? Talen hoeven niet per definitie in competitie zijn. Er zou een soort symbiose moeten komen, een model waarin plaats is voor variëteiten, zodat van het competitieve denken afgestapt kan worden.

In elk geval zou een voorbereiding van een taalvariatiebeleid een start kunnen bieden om de impasse te doorbreken. Van belang lijkt daarbij dat de terminologie wordt vastgelegd. Wat wordt verstaan onder een dialect, een streektaal en een regionale taal? Wat is in die context een regiolect? Wat is standaardisatie en hoe wordt daarmee omgegaan bij streektaalen? Er zou met respect voor eerder genomen besluiten een beleid inzake taalvariatie kunnen worden geformuleerd, met rekkelijke kanten, afhankelijk van de wensen van regionale autoriteiten en de sprekers van de betreffende regionale variëteiten. In alle bijdragen aan de discussie valt op dat de standaardtaal onverkort de volledige erkenning krijgt, van iedereen, en dat alle betrokkenen instemmen met het wezen en de waarde van taalvariatie en taalvariëteiten.

In het slotwoord van de Vierde Streektaalconferentie sprak de politicus Guy Van Hengel nog lovende woorden over het Brussels, vooral ook in het licht van de historische, kosmopolitische en meertalige context. Dat is na te lezen in de laatste bijdrage aan deze bundel. Zijn positieve visie op meertaligheid en de waarde ervan zou politiek gezien aanstekelijk genoeg moeten zijn om een uitweg te vinden in het taalvariatiebeleid. Taalvariatie en taalverscheidenheid verdienen een convergent en homogeen taalbeleid.

In het ochtendprogramma zorgde Dirk Denoyelle voor luchtige commentaar tussen de lezingen; in het middagprogramma las Robert Delathouwer enkele stukjes poëzie in het Brussels voor. Deze stukjes zijn te vinden in deze bundel. Wij danken iedereen voor hun bijdrage aan deze dag.

Het Nedersaksisch en Deel III van het Europees Handvest voor regionale en minderheidstalen. De stand van zaken

Dick Buursink, gedeputeerde van de provincie Overijssel

1. Achtergronden

In wat volgt belicht ik de stand van zaken in verband met het Nedersaksisch en Deel III van het Europees Handvest voor regionale en minderheidstalen. Er is inderdaad een en ander aan de hand rond dit thema. Maar eerst even iets over de achtergronden. Bijvoorbeeld: waar komt de aandacht voor streektaalen vandaan? Want er is volgens mij onmiskenbaar meer aandacht voor streektaalen. In ieder geval in Nederland. Er verschijnen boeken, cd's; er worden dialectpop-festivals (mooi woord voor scrabble!) georganiseerd. Ik zag in het programma Brussel genoemd als schoolvoorbeeld van de globaliserende samenleving. Het is verleidelijk, zeker in tijden van Europese verkiezingen, om daar iets over te zeggen, maar of Brussel in de beleving van veel mensen nu een schoolvoorbeeld van de globaliserende samenleving is, is voor mij de vraag. Ik meet dat af aan de – in ieder geval in Nederland - behoorlijk lage opkomst bij de Europese verkiezingen; het succes van een aantal politieke partijen bij de Europese verkiezingen die eigenlijk helemaal niet voor Europa zijn; het gegeven dat in diverse landen de uitslagen van de Europese verkiezingen eerder een beoordeling van het nationale beleid zijn en niet van het Europese beleid; het gegeven dat de diverse Europese lijsttrekkers zo relatief onbekend zijn, dat ze uitgebreide steun nodig hebben van hun nationale lijsttrekkers. Kortom: als 'Brussel' een schoolvoorbeeld is voor de globaliserende samenleving, dan een absoluut niet onomstreden voorbeeld... Ik ga hier verder niet echt op in, maar ik beschouw de opmerkingen die ik erover gemaakt heb, ook als een brug naar de aandacht voor streektaal. De aandacht voor streektaal – en in bredere zin voor streekcultuur en volkscultuur - kun je heel goed beschouwen als een reactie op een zich globaliserende samenleving. De onbestemde toekomst, de onduidelijkheid, de angst misschien wel om opgeslokt te worden in een groter geheel, heeft onmiskenbaar het zoeken naar de eigen identiteit opgeroepen. En uitingen daarvan zijn de aandacht voor volkscultuur, streekcultuur, de lokale geschiedenis (de canons) en de streektaal. Ik laat andere maatschappelijke ontwikkelingen die van invloed zijn op de aandacht voor identiteit (en dus streektaal) maar even achterwege. Je zou bijvoorbeeld ook veel kunnen zeggen over de invloeden van de toestroom van relatief grote groepen migranten, met allemaal hun eigen cul-

tuur, die niet in alle opzichten overeenkomt met de cultuur van de oorspronkelijke bewoners. Die trouwens soms te gemakkelijk vergeten dat ze veelal nog niet eens zo lang geleden, ook migranten waren...

Veel van die aandacht is misschien te kenschetsen als nostalgie naar een tijd waarin het leven overzichtelijk was; iedereen wist hoe de samenleving in elkaar zat enzovoort. En hoe we die hang naar misschien wel nostalgie beoordelen, het is wel een maatschappelijk gegeven. Maar dat is één kant van de zaak. De andere kant is dat streektalen toch steeds minder gesproken worden; dat veel native speakers zich verbaal goed kunnen redden, maar hun streektaal niet (of niet meer) kunnen schrijven. Ook dat is een gegeven en als u mij nu vraagt wat voor de Nedersaksische overheden de belangrijkste motivering was: de hang naar nostalgie of de wetenschap dat de streektaal bedreigd wordt, dan is het bedreigd zijn van de streektalen wel de belangrijkste motivering. Dus: geen nostalgie; geen regressie; geen idealisering van de vroegere gemoedelijke samenleving, maar de constatering dat er steeds minder in de streektaal gesproken wordt. En, dames en heren, het besef, dat streektaal het verdient om beschermd te worden. Het is immaterieel erfgoed, dat een zelfde bescherming verdient als meer materiële uitingen van cultuur als gebouwen en oude kunst. Ik verwijs in dit verband overigens ook naar de UNESCO-conventie van 2003 waarin juist aandacht voor het immateriële erfgoed wordt gevraagd.

2. Stand van zaken

Maar nu iets meer over de stand van zaken rond het Nedersaksisch. In de eerste plaats: het Nedersaksisch wordt door de Nederlandse overheid erkend als een streektaal en is dus 'geen dialect'. Nedersaksisch wordt 'van oudsher' gesproken door 'een minderheid die in een bepaald gebied woont' en is 'geen taal van migranten'. Fijnproevers onder u zullen hierin de criteria herkennen die het Europees Handvest hanteert voor de omschrijving van regionale talen en talen van minderheden. Het gebied waarbinnen in Nederland Nedersaksisch wordt gesproken loopt van de provincie Groningen, via de provincies Drenthe en Overijssel tot in Gelderland, dat deels Nedersaksisch en deels Frankisch is. En daarnaast zijn er in de provincie Friesland twee gemeenten die dapper hun Nedersaksische herkomst benadrukken: Oost- en Weststellingwerf. Ik noemde zo-even met nadruk het Nedersaksisch in Nederland; een groot deel van Duitsland valt ook onder het Nedersaksisch taalgebied. Heel kort samengevat zou je kunnen zeggen dat het Nedersaksisch de taal is van het aloude Hanzeverbond. Een roemrucht West-Europees handelsgebied met een groot cultureel verleden dat we ook in de toekomst willen bewaren.

3. Hoe gaan we dat doen?

In de eerste plaats: we doen dat als Nederlandse Nedersaksische overheden gezamenlijk, als totale regio. Dat betekent gezamenlijk optrekken richting de Staat der Nederlanden, die uiteindelijk de aanvraag richting de raad van Europa moet ondersteunen. Dat betekent ook dat de regio als totaal moet voldoen aan de eisen die de raad van Europa stelt aan Deel III. De totale regio en dus niet alle provincies en gemeenten afzonderlijk.

In de tweede plaats: we gaan dat doen met een zogenaamde light versie. Daarmee bedoelen we dat een opschaling van het Nedersaksisch van Deel II naar Deel III zo weinig mogelijk administratieve en bestuurlijke maatregelen omvat en zo mogelijk zonder extra kosten plaatsvindt. Dus geen nieuwe wetgeving – we moeten het eigenlijk als gezamenlijk Nedersaksische overheden zelf kunnen redden. En het moet geen extra financiële middelen vergen. Light versie houdt ook in dat we geen zaken dringend willen opleggen aan bevolking of overheid. Je bent niet verplicht Nedersaksisch te spreken, maar het mag natuurlijk wel. Je hoeft bij het politiek debat geen Nedersaksisch te spreken, maar als je jezelf er prettiger bij voelt, geen probleem. Wij willen als overheden niet verplichtend zijn op dit punt, maar wel mogelijkheden scheppen.

Ten derde: we hebben de Rijksuniversiteit Groningen laten onderzoeken aan welke vereisten je moet voldoen om van Deel II naar Deel III van het Europees Handvest te promoveren. We hebben dat onderzocht op terreinen als onderwijs, mediabeleid, cultuur, openbaar bestuur, rechtspraak en internationale samenwerking. Wat ons als gezamenlijke Nedersaksische overheden opviel, was dat we eigenlijk al veel zaken geregeld hadden. Er worden al allerlei cursussen gegeven in de streektaal; er worden in de media al veel programma's in de streektaal aangeboden; in de programmering van schouwburgen e.d. is al veel aandacht voor theater in de streektaal; er wordt al veel geregeld in de internationale samenwerking. Maar ook veel niet: bijvoorbeeld het waarborgen dat ouderen in ziekenhuizen of verzorgingshuizen in contact met hun verzorgers of verplegers hun streektaal kunnen gebruiken. Of dat het Nedersaksisch in het bedrijfsleven of de zorg wordt vergemakkelijkt.

Het grote verschil tussen Deel II en Deel III is dat Deel II in algemene globale termen is verwoord (begrippen als nastreven en bevorderen en dat doe je als overheid al gauw), terwijl in Deel III wordt gesproken in termen als waarborgen en erop toezien). M.a.w. uitoefening van Deel III is minder vrijblijvend, legt meer verplichtingen op en is concreter...

En daarmee heb ik de hoofdlijnen van hoe we als Nedersaksische overheden de status van Deel III willen bereiken: gezamenlijk, met een light versie en uiteindelijk met een aantal doelen die minder vrijblijvend en concreter geformuleerd zijn dan in de huidige situatie...

Er zit natuurlijk ook een juridische kant aan. Bijvoorbeeld: in hoeverre zijn al die nieuwe doelstellingen ook afdwingbaar. In hoeverre ben je als overheid verplicht aan wensen van burgers en instellingen tegemoet te komen op grond van Deel III? Formeel-juridisch is het antwoord dat die verplichting er niet is. Het is niet afdwingbaar. Zolang ergens binnen de Nedersaksische regio aan de vereiste doelstellingen wordt voldaan, geldt dat voor de gehele regio. Niettemin kan ik me op termijn voorstellen dat er meer activiteiten binnen de regio zullen ontstaan om het Nedersaksisch te beschermen. Dat is ook de essentie van het beschermen van erfgoed. Daarin is geen verschil tussen materiële erfgoed en immaterieel erfgoed.

4. Slot: hoever staan we nu?

Je kunt zeggen dat we middenin het proces van besluitvorming zitten. De provincies Gelderland en Overijssel hebben het proces afgerond; hetzelfde geldt voor Oost-Stellingwerf. In Weststellingwerf vindt besluitvorming in de gemeenteraad deze week plaats. In Groningen heeft de statencommissie zich vorige week positief uitgesproken en vindt behandeling in de staten in juli plaats. In Drenthe is het voorstel in eerste instantie aangehouden in de statencommissie en vindt behandeling nu plaats in september en oktober in Provinciale Staten.

We hebben ook in Overijssel tijdens de behandeling van het statenvoorstel gemerkt dat streektaal veel emoties oproept. Positief in de zin van belangrijk dat het beschermd wordt. Negatief – gelukkig op beperkte schaal- vanuit de overtuiging dat als een taal niet meer gesproken wordt, dat die taal dan mag verdwijnen; of dat de streektaal beter vervangen zou kunnen worden door een internationale taal als bijvoorbeeld het Engels. Het geeft maar weer eens weer, dames en heren, hoe verschillend er over streektaal gedacht kan worden. En hoe verschillend streektaal emotioneel beleefd kan worden. Wij in het Nedersaksisch taalgebied hebben gekozen - rationeel, maar ook emotioneel – voor betere bescherming en betere borging van de toekomst van het Nedersaksisch.

Brussel,voer voor sociolinguïsten

Piet Van de Craen en Sera De Vriendt, Vrije Universiteit Brussel

1. Inleiding

Van de Nederlandse schrijver Harry Mulisch verscheen in 1961 het boek *Voer voor psychologen*. Waarom wij in navolging daarvan de titel *Brussel, voer voor sociolinguïsten* gekozen hebben, blijkt uit de rest van deze bijdrage. Brussel is niet alleen de stad waar Pieter Bruegel (de Oudere) trouwde (1563), woonde, stierf (1569) en begraven ligt, namelijk in de Kapellekerk, niet ver van het Brussels Parlement, waar de streektaalconferentie gehouden werd, het is ook de stad van twee van 's werelds meest bekende surrealisten, René Magritte en Paul Delvaux.

Maar Brussel is ook een lappendeken van 19 gemeenten, een omstreden stad, vooral - opmerkelijk genoeg - in Vlaanderen. Het is verder een officieel meertalige stad, een internationale metropool, en een boeiend en broeiend cultureel centrum ... Kennis van en over Brussel verloopt vaak via een aantal - haast surrealistisch aandoende - uitspraken. Van Brussel wordt immers gezegd dat het een 'historisch Vlaamse stad' is 'de grootste Franstalige stad ten noorden van Parijs' en 'de meest zuidelijk gelegen stad waar Nederlands gesproken wordt'.

In deze bijdrage willen we eerst de Brusselse taalverhoudingen nu en in historisch perspectief voorstellen. We zijn van mening dat dit belangrijk is om het grotere plaatje van Brussel te kunnen zien. Daarna gaan we in op het Brussels dialect en zijn kenmerken.

2. Brussel anno 2009

Brussel is anno 2009 één van de drie Gewesten die België rijk is. Het is een officieel tweetalige stad, wat betekent dat de inwoners zich bij een van de negentien

gemeenten moeten melden en zich kenbaar moeten maken als Nederlands- of Franstalige. Het statuut van tweetalige bestaat niet.

Verder zijn er bevoegdheden voor de Nederlandstalige en Franstalige Gemeenschap, de zgn. *persoonsgebonden materies*. Dat zijn aspecten zoals onderwijs, gezondheid, cultuur, politie en brandweer, waarvan wordt verondersteld dat ze zo belangrijk zijn dat de inwoners voor deze aspecten in hun eigen taal, d.w.z. Nederlands of Frans dienstverlening mogen verwachten.

Merkwaardig en ook ironisch - of is het surrealistisch (?) - is dat Brussel ook de hoofdstad van het Vlaamse Gewest en de Vlaamse Gemeenschap in Brussel is. Maar dit betekent bijgevolg dat de officiële hoofdstad van Vlaanderen buiten het Vlaamse Gewest ligt.

Verder geldt ook dat heel wat Vlamingen Brussel eigenlijk als een Franstalige stad beschouwen, omdat de straattaal en de *lingua franca* het Frans is. In (de buurt van) stations hoor je echter, 's morgens tussen 8u en 9u, 's middags en tussen 16u en 17 u., bijna uitsluitend Nederlands (of Vlaams!). Dit komt door de grote hoeveelheid pendelaars (een goede schatting is meer dan 200.000 mensen) die dagelijks de afstand van hun woonplaats naar Brussel overbruggen maar die geen of nauwelijks contact met de stad hebben. Deze situatie leidt ertoe dat vele Vlamingen een ambivalente houding ten overstaan van de stad vertonen.

De *lingua franca* mag dan wel het Frans zijn, in Brussel worden vele talen gesproken en daaraan is de aanwezigheid van de Europese instellingen uiteraard niet vreemd. Behalve Nederlands en Frans wordt ook veel Engels en Spaans gesproken naast de talen van de migranten, het Berbers, Marokkaans en het Turks. Ook is een vrij grote groep Afrikaanse mensen aanwezig. Brussel is anno 2009 duidelijk een meertalige stad (zie ook Janssens 2007).

3. Brussel: een stukje (taal)geschiedenis

Brussel is aan het begin van de 10de eeuw ontstaan. Het was toen een kleine nederzetting in de moerassen langs de Zenne. Toen in 1979 de Franse gemeenschap in Brussel een tentoonstelling organiseerde en daarbij een catalogus uitgaf, *Bruxelles ... 1000 ans de rayonnement de la culture française*, werd de nadruk gelegd op de vroege aanwezigheid van Franssprekenden in Brussel. De 'stichter', le 'fondateur de Bruxelles', heet hier 'Charles de France, [...] investi duc de Basse-Lotharingie par Othon II, empereur d'Allemagne'. De aanwezig-

heid van een Dietse bevolking werd zowaar verzwegen, zodat gesuggereerd werd dat Brussel door Franstaligen gesticht werd. Monteyne, in een boek dat een paar jaar later verscheen, in 1981, legde de nadruk op het feit dat de eerste nederzetting al een hele tijd Diets geweest was en dat bleef, ondanks de aanwezigheid van de Franssprekende edelman, hier: Karel van Neder-Lotharingen genaamd (cf. Monteyne 1981).

Niet alleen de naam van de stad (Brussel < broek, moeras, + zele, zaal, *pars pro toto* gebouw), ook allerlei plaatsnamen zijn kennelijk Brabants (Germaans, niet Romaans): voorsteden Schaarbeek, Molenbeek, Etterbeek, Oudergem, Koekelberg, Sint-Joost-ten-Node (ook in het Frans Saint-Josse ten Node!), veel oude toponiemen, ook in Franse ‘vertaling’: Boetendaallaan (avenue de Boetendael), Langeveld (rue Langeveld), Krabbegat, Verrewinkel, Kapelleveld etc. Kennelijk was Brabants DE taal van de Brusselaars door de eeuwen heen met steeds de aanwezigheid van een Franstalige minderheid die tot de hogere klasse behoorde. Hun aanwezigheid nam toe onder de Bourgondiërs, het Spaans en het Oostenrijks bewind.

Een argument dat het Nederlandstalige karakter van Brabant en van Brussel kracht bijzet is onderzoek van De Ridder die de taal van de charters in de middeleeuwen onderzocht. Op grond van zijn bevindingen leiden we de volgende figuur af.

Taal/Periode	Latijn	Nederlands	Frans
1267-1300	54	12	3
1301-1312	44	40	21

Figuur 1: Taal van de charters (absolute cijfers) in Brabant, leen van de Duitse Keizer, 1267-1312. Het cijfer voor Nederlands bevat drie vertalingen uit het Latijn. Cijfers berekend naar gegevens van De Ridder (cf. De Ridder 1979).

Vergeleken met gelijkaardige cijfers uit Vlaanderen is het duidelijk dat daar het Frans een belangrijker rol speelde dan in Brabant het geval was. Uit figuur 1 blijkt dat het Nederlands geleidelijk aan de rol van het Latijn overnam. Bovendien weten we dat de taal aan het hof van de hertogen van Brabant het Nederlands was. De Ridder (z.d.) citeert de historicus Godefroid Kurth (1847-1916) die het volgende meldt: “Brabant was de enige van onze provincies waar men met een patriottistische koppigheid de Vlaamse moedertaal trouw bleef toen de steden Brussel, Leuven, Antwerpen en ’s-Hertogenbosch het Latijn als geleerdentaal afzwoeren. Ze vergaderden in het Vlaams over het openbare belang. Dit eenvoudige feit leidt tot de volgende vaststelling: Brabant ontsnapte

aan de stralingen van de Franse cultuur; het leidde zijn eigen leven, het vormde een koninkrijk in miniatuur” (De Ridder, z.d. onze vertaling). Samengevat: Vlaanderen werd tweetalig geregeerd en Brabant eentalig.

Uit de Bourgondische tijd zijn een aantal anekdoten bekend die licht werpen op het toenmalige taalgebruik. Bijvoorbeeld het feit dat Brusselse ambtenaren protesteerden tegen het gebruik van het Frans als bestuurstaal omdat ze de taal niet machtig waren (De Ridder 1979). Korte tijd later werd van topambtenaren verwacht dat ze het Frans beheersten en op deze manier ontstond een situatie waarbij tweetaligheid een sociale meerwaarde betekende (Armstrong 1965).

Toen na de Bourgondische tijd Vlaanderen en Brabant deel gingen uitmaken van het Habsburgse Rijk veranderde ook de taalsituatie. Gedurende de regeerperiode van Karel V was de taal aan het hof het Frans. Dit versterkte ongetwijfeld de situatie van diglossie waarbij het Frans de variant van de hogere klassen werd en het Nederlands de taal van het volk bleef. De positie van het Frans werd later versterkt toen, onder de Franse koningen Lodewijk XIII en XIV, het Frans de *lingua franca* van de internationale diplomatie werd.

Toen in 1714 het huidige België onder Oostenrijks bewind kwam, werd Frans spreken in de grote steden modieus. Smeyers (1959) geeft twee bronnen aan waardoor dit proces op gang kwam en werd versterkt. Eerst zijn er de culturele aspecten zoals de mode, het theater en de literatuur. Daarnaast is er de administratie die onder de Oostenrijkers gedeeltelijk werd verfranst. Maar ook hier moet worden gewezen op het diglossische aspect hiervan. Er was geen sprake van een algemene verfransing van de bevolking.

Deneckere (1954) heeft hiervan fraaie voorbeelden. In 1752 wordt een hoog gekwalificeerde kandidaat ambtenaar geweigerd omdat hij geen Nederlands sprak. In 1764 wordt melding gemaakt van elf kandidaten waarvan er slechts drie werden aangeworven omdat ze tweetalig waren. In 1763 blijkt iemand geweigerd op grond van onkunde van het Frans. In een enkel geval beslist het Ministerie van Financiën een kandidaat niet te benoemen omdat onkunde van het Nederlands als een te belangrijke handicap werd aangezien.

Ook hier kunnen we vaststellen dat er geen sprake was van een of andere vorm van taalbeleid. De Oostenrijkers behandelden geval per geval maar dit betekent dat er ook geen expliciete verfransingspolitiek werd gevoerd. Toch was de situatie in Brussel aan het einde van de 18de eeuw enigszins verschillend van de rest van Vlaanderen.

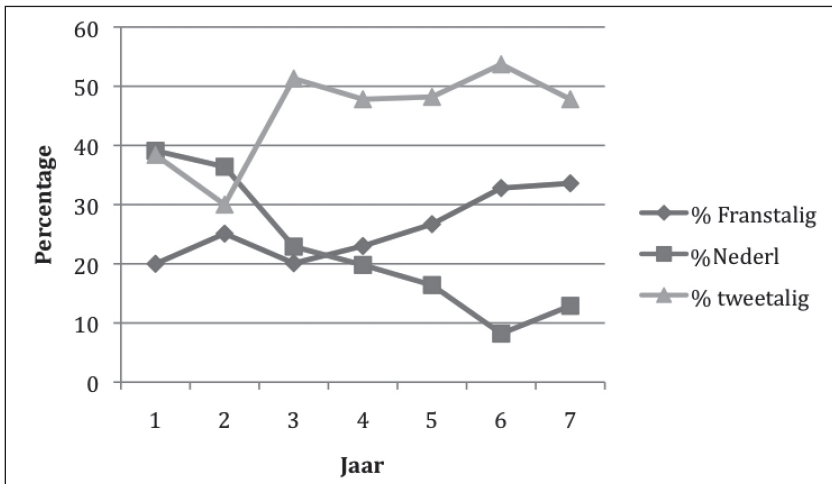
Na de Franse revolutie in 1789 werd in 1794 in Frankrijk het Frans de enige officiële taal. We weten dat dit zelfs voor Frankrijk niet vanzelfsprekend was aangezien slechts een kleine minderheid van de Franse bevolking het Frans beheerste (cf. Calvet 1974, Van de Craen 1985, Rey et al. 2007). In Brussel – en in Vlaanderen – lag de Franse Revolutie bij een aantal intellectuelen aan de basis van een schizofrene houding. Enerzijds waren zij het eens met de ideeën die de revolutie propageerde, anderzijds was het negeren van het Nederlands, de moedertaal, een bron van frustratie (cf. Verlooy 1788)

Toen in 1794 de Franse revolutionairen binnenvielen, brachten ze de Franse taalpolitiek mee. Talleyrand had immers aangegeven dat aangezien het Frans in Europa de meest prestigieuze taal was en Frankrijk op het punt stond heel Europa te bevrijden, iedereen de kans moest krijgen Frans te spreken (cf. Brunot 1967). Het gevolg was dat de generatie hoger opgeleiden van 1800 meer verfranst was dan die van 1780. Voorheen hadden alleen de adel en rijke bourgeois kinderen toegang tot (hoger) onderwijs maar nu ook de lagere bourgeoisie (cf. Deneckere 1954).

De Hollandse Tijd (1815-1830) wordt gekenmerkt door pogingen om België te ontfransen. In 1823 diende alle contact met de overheid in het Nederlands te verlopen behalve voor wie het Nederlands niet machtig was (zie o.a. Vosters & Vandenbussche 2008). In Brussel stuitte dit op hevige weerstand. Witte *et al.* formuleren het zo. “De pogingen van Willem I ter bevordering van het Nederlands [...] kenden weinig succes door de sterke oppositie in de Waalse, Brusselse en sommige verfransde Vlaamse kringen [...]” (Witte *et al.* 2006: 61).

Na de Belgische onafhankelijkheid en de invoering van de Grondwet waarin vrijheid van taal een belangrijk punt is, worden er vanaf 1840 officiële talentellingen uitgevoerd. Hoewel vaststaat dat deze cijfers met de nodige omzichtigheid moeten worden beoordeeld (cf. Gubin 1978, 1979), krijgen we toch een beeld van de verspreiding van het Frans en het Nederlands. In Brussel in 1846 verklaart 38,4% van de bevolking zich Franstalig en 60,3% Nederlandstalig. Er zijn geen cijfers over tweetaligheid bekend voor die periode (cf. Van Velthoven 1987).

Bekijken we de cijfers tussen 1866 en 1930, zie figuur 2, dan merken we dat in Brussel het aantal Franstaligen gestaag stijgt, dat het aantal Nederlandstaligen gestaag afneemt en dat het aantal zelfverklaarde tweetaligen toeneemt en daarna stabiel blijft.

Figuur 2 Percentage zelfverklaarde eentalige Franstaligen, eentalige Nederlandstaligen en tweetaligen in Brussel tussen 1866 en 1930 (Cijfers naar officiële tellingen, zie Van Velthoven 1987). Hierbij verwijst 1 naar 1866, 2 naar 1880, 3 naar 1890, 4 naar 1900, 5 naar 1910, 6 naar 1920 en 7 naar 1930.).

Kennelijk is gedurende deze periode een groot aantal Nederlandstaligen tweetalig geworden gezien de symmetrie van de grafieken tussen Nederlandstaligen en tweetaligen. Over de aard van de tweetaligheid is weinig geweten maar we gaan er vanuit dat dit gaat om de varianten Brussels Frans en Brussels dialect.

Bij deze evolutie heeft het onderwijs een belangrijke rol gespeeld. Volgens Van Velthoven (1981) zaten er in 1841 slechts 1.500 leerlingen in de basisschool op een bevolking van 123.000. Kennelijk waren dit kinderen van de gegoede maatschappelijke klassen. In de loop van de tweede helft van de 19de eeuw kwam daar langzamerhand verandering in. Nieuwe onderwijsmaatregelen werden genomen, de sociale druk nam toe evenals de verfransing van het dagelijks leven. Tegen het midden van de 19de eeuw, geeft Gubin (1979) aan, leek Brussel op een Franstalige stad. In 1851 waren alle straatnamen in het Frans evenals de opschriften op winkels. Verder werden alle belangrijke kranten in het Frans uitgegeven.

Tegen het einde van de 19de eeuw is een aantal klachten bekend van Brusselssprekende ouders aangaande leerproblemen met hun kinderen die Franstalig basisonderwijs volgden. In 1881 kwam er reactie van de toenmalige wethouder/schep en Karel/Charles Buls die het eentalige Franstalige basisonderwijs uitrustte met overgangsklassen waarbij Nederlandstaligen eerst onder-

wijs in het Nederlands kregen om ze beter voor te bereiden op het onderwijs in het Frans. Dit zijn de zgn. transmutatieklassen en, wat ons betreft, de eerste poging om tot georganiseerd tweetalig onderwijs te komen, zij het in dit geval om de verkeerde reden, namelijk de bevordering van de verfransing (zie Van Velthoven 1987, Van de Craen 2002).

Het systeem stierf echter een zachte dood rond 1914 omdat de omkadering te wensen overliet, de leraren vaak niet tweetalig waren, er geen enkele vorm van vooropleiding, kleuterschool, werd voorzien, er geen respect voor beide talen was en de betrokkenheid van de ouders te wensen overliet. Maar tevens gold ook dat rond 1900 er geen evenwicht tussen het prestige van beide talen bestaat, dat er geen bloeiend Nederlandstalig cultureel leven is, dat de mentaliteit niet in de richting van tweetaligheid wijst waardoor eigenlijk een contraproductieve omgeving voor dergelijke taalprogramma's ontstaat.

De verfransing zet zich door tot in de jaren vijftig en komt officieel ten einde met de taalwetgeving van 1962-63 waarbij België kiest voor het territorialiteitsbeginsel. De officiële talen worden in Vlaanderen en Wallonië, respectievelijk het Nederlands en het Frans terwijl Brussel een tweetalig gebied wordt, later een tweetalig gewest.

De meest recente cijfers wat het aantal Nederlandstaligen betreft -bedoeld wordt- homogeen Nederlandstaligen uit homogeen Nederlandstalige gezinnen zou momenteel iets minder dan tien procent bedragen (Janssens 2007).

4. Het Brussels dialect

Brabantse dialecten worden nu gesproken in het grootste deel van de provincie Noord-Brabant, in de provincies Antwerpen en Brabant en in een deel van de huidige provincie Oost-Vlaanderen (grosso modo tot aan de Dender, plus de steden die zich op de linkeroever van deze rivier bevinden, Dendermonde, Aalst, Ninove).

Het Brussels, dus een Zuidwestbrabants dialect, was vermoedelijk al meteen de omgangstaal van de eerste bewoners van de kleine nederzetting aan de Zenne, die later een stad en nog later de hoofdstad van de Bourgondische Nederlanden zou worden. Dit Brussels, dat, zoals elke taal en elk dialect, door de eeuwen heen een aantal wijzigingen heeft ondergaan (in de uitspraak, in de grammatica, in de woordenschat) wordt nu nog in Brussel gesproken.

In het (verre) verleden heeft het Brussels, als dialect van de stad, ongetwijfeld het dialect van het rurale ommeland beïnvloed. Taeldeman, in zijn boekje over het Oost-Vlaams (Taeldeman 2005), heeft het over 'de zwaar verbrabantste Denderstreek' en over de 'sociaal-economische invloedssfeer van Brussel en de vier Dendersteden'. Stadsdialecten kennen inderdaad vernieuwingen die wel of niet door de omliggende dorpen of kleinere steden overgenomen worden. Van dialectkaarten is goed af te lezen dat een aantal klanken zich vanuit Brussel naar het zuidwesten verspreid heeft: bij voorbeeld de lange *ee*, in plaats van *ie* (in *geete*, *leeter*), de lange *uu*, in plaats van *oe* (in *ruud*, *wuune*, *buum*), de *oo* in plaats van *oe* (in *moot*, *grooie*), etc.

Men mag echter niet vergeten dat de meeste gemeenten, die nu deel uitmaken van de Brusselse agglomeratie, in vroegere eeuwen vrij kleine dorpen waren die zich op enkele kilometers van de stadsmuren bevonden. Volgens de volkstelling van 1831 telde Anderlecht toen 3.510 inwoners, Jette 1.962, Vorst 993, Schaarbeek 1.953, Sint-Lambrechts-Woluwe 1.000. Andere vernieuwingen dan de boven vermelde bleven dan ook beperkt tot enkele, vooral aanpalende gemeenten, zoals Sint-Jans-Molenbeek, Sint-Joost-ten-Node, Elsene, Sint-Gillis. Dit is het geval met de lange *oê* in plaats van lange *ô* in *toêfel*, *moêke*, *sloêpe*, etc.

Bovendien konden, zoals elders in Vlaanderen, hier en daar aparte ontwikkelingen plaatsvinden: zo hebben Oudergem en Watermaal-Bosvoorde typische vormen met een *ie*-klinker in woorden als *lieve*, *iet*, *giere* ('leven, heeft, gaarne') waar het grootste deel van Brussel *leive*, *eit* en *geire* zegt.

Op het einde van de 18de eeuw en in het begin van de 19de eeuw werden de stadsmuren gesloopt. In de eerste decennia van het onafhankelijke België begon de bevolking van de omliggende gemeenten eerst langzaam, daarna in snel tempo te groeien. Daardoor ontstond geleidelijk de agglomeratie die we nu kennen. Dit aan elkaar groeien van eerst negen, later dertien en nu negentien gemeenten ging echter niet gepaard met een naar elkaar toe groeien van de dialecten. Het dialect van elke gemeente (soms ook van delen van een zelfde gemeente) behield bijgevolg zijn eigen kenmerken. De voornaamste reden voor deze evolutie is het feit dat het dialectgebruik achteruitging en hoe langer hoe meer beperkt werd tot een vaak vrij kleine kring van familieleden, vrienden en kennissen. Het Frans was immers het medium geworden waarvan de kennis onmisbaar was om de sociale ladder op te klimmen en het aantal dialectsprekers met wie men in het Brussels kon praten werd hoe langer hoe kleiner.

Het Brussels is, om redenen die boven aangehaald zijn, geen 'eenheidsdialect' en is dat ook niet geworden. Toch vinden de dialectsprekende Brusselaars allemaal dat ze Brussels spreken, wat niet het geval is zodra je de agglomeratie verlaat. In aanpalende gemeenten en gemeenten die zich slechts op enkele kilometers van de (administratieve) grens van de Brusselse agglomeratie bevinden, wordt geen Brussels meer gesproken, maar wel Vilvoords, Zaventems, Alsembergs, Asses, enz. Het gaat hier nochtans om dialecten die allemaal, zoals het Brussels, tot de grote groep der Zuidwestbrabantse dialecten behoren.

Het is, enerzijds, dan ook zo, dat de kenmerken van het Brussels, die in het volgende onderdeel van deze bijdrage besproken worden, niet noodzakelijk allemaal maar wel grotendeels in het dialect van alle Brussels sprekende Brusselaars aanwezig zijn, en, anderzijds, dat ze, maar dan wel gedeeltelijk, in de dialecten van de naburige gemeenten aangetroffen kunnen worden.

Niemand weet precies hoeveel inwoners van de hoofdstad Brussels spraken en er bestaan geen precieze gegevens over hoeveel Brusselaars nu nog het dialect spreken. Volgens de talentellingen uit de eerste decennia van het onafhankelijke België (dus uit het midden van de negentiende eeuw) sprak in de meeste gemeenten meer dan de helft van de Brusselse bevolking alleen 'Nederlands' of 'Nederlands' en Frans. 'Nederlands' is hier tussen aanhalingstekens geplaatst, omdat het heel waarschijnlijk in de meeste gevallen om dialect ging. En nu?

Volgens een recente enquête van Janssens (2007), zijn er, op grond van de taal waarin ze *opgegroeid* zijn (in sommige gevallen een andere dan de taal of talen die ze nu *spreken*), in Brussel 9.3 % Nederlandstaligen en 10.3 % 'traditioneel tweetaligen' (d.w.z. Frans en Nederlands). Bij de Nederlandstaligen verklaarden 15.9 % van de ondervraagden dat ze Brussels spreken of spraken met hun vader, 17.1 % met hun moeder en 8.2 % met hun broers en zussen. Als deze cijfers kloppen spreken of spraken dus tussen 1 en 2 % van de Brusselaars - plus minus 16 % van 9.3 % - Brussels met hun ouders en minder dan 1 % met hun broers of zussen. Janssens zegt niets over het aantal Nederlandstalige Brusselaars die nog dialect spreken met hun kinderen (dat zijn er ongetwijfeld nog heel wat minder), noch over het aantal 'traditioneel tweetaligen' die het dialect nog spreken. Al bij al moet het aantal sprekers van het Brussels nu schommelen tussen 1 en 2 procent van de totale bevolking, buitenlanders inbegrepen. Dus tussen tienduizend en twintigduizend? Heel wat minder dus dan, zeg maar, honderd jaar geleden, maar in elk geval meer dan sprekers van bv. het Dendermonds of het Nieuwpoorts!

4. Enkele kenmerken van het Brussels

Uitspraak. Typisch voor het Brussels zijn het systeem van lange klinkers en de uitspraak van de *r*.

Lange klinkers en tweeklanken. De korte klinkers zijn in de Brusselse woorden meestal dezelfde als in de standaardtaal: *boek, koek; land, acht, kant, rap; mes, vet, kerk; ik, in, zit, wil; op, rond, zot; dus, put, dun.* Hierbij moet wel worden opgemerkt dat de korte *i* en *u* heel erg gesloten zijn (de zogenaamde Brabantse *i* en *u*) en dus op de klinkers lijken van Nederlands 'niet' en 'nu'.

De lange klinkers en tweeklanken zijn daarentegen (bijna) allemaal anders dan in de standaardtaal.

Lange klinkers:

tien, ien, tieke
buut, ruud, schuun
toêfel, sloêpe, moêke
geete, teen, leet
meur, deuvel, veule
roope, stool, good
vraa, maa, schaa

teen, één, teken
boot, rood, schoon
tafel, slapen, maken
gieten, tien, liet
muur, duivel, voelen
roepen, stoel, goed
vrouw, mouw, schouw

Lange tweeklanken:

Geive, breike, zeive
Dui, kuike
Flôte, bôik, bôis
Schoul, oule, gebrouke
Baaite, schraaive, vaail

geven, breken, zeven
deur, keuken
fluiten, buik, buis
school, olie, gebroken
bijten, schrijven, vijl

De enige tweeklank die soms op dezelfde manier gerealiseerd wordt als in de standaardtaal is *ou*, bijvoorbeeld in de vormen *oud* en *oudste* (daarnaast *aave(n)*, *aa*, *aaver* in *nen aave man*,ⁿ *aa vraa*, *z'ès aaver as 'k ik*).

De uitspraak van de [r]. Typisch is de huig-*r* van het Brusselse centrum en van de aanpalende gemeenten. Enkele gemeenten binnen de agglomeratie en het hele omliggende Zuidbrabantse taallandschap hebben een tongpunt-*r*. Deze tongpunt-*r* is vrij algemeen in Vlaanderen. Een andere uitzondering is de stad

Gent, met enige recente uitstraling van de huig-*r* in de omgeving van deze stad. De Brusselse en Gentse uitspraak van de [r] wordt meestal aan invloed van het Frans toegeschreven (cf. Tops 2009).

De woordenschat.

Kenmerkend voor het Brussels is het feit dat heel veel woorden uit het Frans ontleend worden, veel meer dan in enig ander Vlaams dialect. De meeste leenwoorden zijn zelfstandige naamwoorden en werkwoorden. Uitzonderlijk kan het ontlenen genoemd worden van bijwoorden: *surtout* (Frans *surtout* 'vooral'), *pertang* (Frans *pourtant* 'nochtans'); *donc* 'dus'; *juste* (Frans *juste, justement* 'zonet') en voegwoorden, zoals *malgreeda* (Frans *malgré que* 'hoewel') en *poervuda* (Frans *pourvu que*) in bijvoorbeeld *poervu da zòns ni verget* 'als ze ons maar niet vergeet, laten we hopen dat ze ons niet vergeet!'

Wat de zelfstandige naamwoorden betreft, kan in 't algemeen gesteld worden dat alleen Vlaamse benamingen gebruikt worden voor gewone zaken of begrippen en alleen Franse voor al wat minder bekend is of was, wat exotisch is of recent zoals technologische vernieuwingen.

Bijvoorbeeld dierennamen: steeds worden de Vlaamse woorden gebruikt voor hond (*ond*), kat, koe (*kooi*), paard (*pjêd*), vlieg (*vleeg*), spin (*spinnekop*), etc. maar een poedel is *ne caniche* (Frans *caniche*) en een Siamese kat *ne chat siamois*. *Beire* ('beren') en *wolve* zijn kennelijk dieren die onze voorouders goed gekend hebben; *rinoserosse* ('neushoornen', Frans *rhinoceros*) en *ippopotams* ('nijlpaarden', Frans *hippopotame*) natuurlijk niet. Maar waarom is het in het Brussels *ne prinkeir* ('een meikever'), maar *ne papillon* ('een vlinder')?

Het Brussels gebruikt ook, uitsluitend, Franse vaste uitdrukkingen voor (vrij) recente beroepen, functies, instellingen, documenten, voorwerpen, etc. In de meeste gevallen zijn de Nederlandse termen, vaak samenstellingen, onbekend. Voorbeelden hiervan zijn: *chef de bureau* (afdelingschef), *agent de change* (beursmakelaar), *carte d'identité* (identiteitskaart), *pièce de rechange* (wisselstuk, reserveonderdeel), *congé payé* (doorbetaalde vakantie), etc.

Merkwaardig is ook het gebruik van Franse namen voor straten en pleinen. Niemand kent de Nederlandse benamingen. In het Brussels spreek je over de *rue des Éperonniers* en de *rue Royale*. Er zijn wel een paar uitzonderingen: het meest bekend is *den aa mèt* 'de oude markt' of *vosseplaaïn* 'Vossenplein', de vismarkt heet *de vismèt* (ook Franstalige Brusselaars gebruiken die term: 'les restaurants du vismèt'), de 'chaussée d'Anvers' heet ook *de kassaai*.

Bij de werkwoorden is de situatie enigszins verschillend: aan het Frans worden werkwoorden ontleend die in die taal op *-er* uitgaan, behalve heel frequente werkwoorden. Men gebruikt bijvoorbeeld altijd *goên* ('gaan', Frans *aller*) en *kuupe* ('kopen', Frans *acheter*), maar naast *verbaaigoên* ('voorbijgaan') bestaat ook *passeire* (Frans *passer*). Vlaamse werkwoorden zijn onbekend voor *exigeire* ('eisen', Frans *exiger*), *derailleire* ('ontsporen', Frans *dérailer*), *soupçoneire* ('verdenken', Frans *soupçonner*), *degageire* ('ontzetten', Frans *dégager*), etc. Zeldzaam zijn de ontleningen aan een andere klasse van Franse werkwoorden, zoals *tra-duizeire* ('vertalen', Frans *traduire*), *pretandeire* ('beweren', Frans *prétendre*); deze werkwoorden krijgen dan wel de *-eire*-uitgang.

6. Het Brussels in de toekomst

Dialectologen zijn het erover eens dat dialecten in Vlaanderen overal achteruitgaan. Hier en daar stelt men echter vast dat er niet alleen meer belangstelling (en sympathie) is voor het plaatselijke dialect, maar dat men het weer meer gaat gebruiken. Dat er steeds meer in en voor het Brussels gebeurt, is ongetwijfeld de verdienste van een aantal Brusselse verenigingen. Over hun werking en de resultaten die ze al bereikt hebben, is te lezen in het volgende artikel van Delathouwer en Dehaes.

BIBLIOGRAFIE

- Armstrong, C. 1965. 'The language question in the Low Countries: the use of French and Dutch by the Dukes of Burgundy and their administration.' In: J. Hale, J. Highfield & B. Smalley (eds) *Europe in the Late Middle Ages*. London: Faber, 386-409;
- Baetens Beardsmore, H. 1971. *Le français regional de Bruxelles*. Bruxelles: Presses universitaires de Bruxelles.
- Baker, C. & S. Prys Jones. 1998. *Encyclopedia of Bilingualism and Bilingual Education*. Clevedon: Multilingual matters.
- Brunot, F. 1967. *Histoire de la langue française*. Paris: Colin.
- Calvet, J. 1974. *Linguistique et colonialisme*. Paris: Payot.
- De Jonghe, A. 1967. *De taalpolitiek van Willem I*. Darthet: Sint-Andries-Brugge.
- Deneckere, M. 1954. *Histoire de la langue française dans les Flandres 1770-1823*. Gent: Romanica Gandensia.
- De Ridder, P. 1979. 'Peilingen naar het taalgebruik in Brusselse stadscatularia en stadsrekeningen XIIIde-XVde eeuw'. *Taal en sociale integratie* 2, 1:39;
- De Ridder, P. z.d. De mythe van de vroege verfransing. www.paulderidder.be/print/taalgebruik.pdf
- De Vriendt, S. 2004. *Brussel*. Tiel: Lannoo.
- De Vriendt, S. & P. Van de Craen. 1990. *Bilingualism in Belgium: a History and an Appraisal*. Dublin: Centre for Language and Communication Studies, Occasional Paper No. 23.
- European Commission. 2005. *A New Strategy for Multilingualism*. Brussels: European

Commission.

Gubin, E. 1978. 'La situation des langues à Bruxelles au XIXème à la lumière d'un examen critique des statistiques.' *Taal en sociale integratie* 1, 33-79;

Gubin, E. 1979. *Bruxelles au XIXème siècle: berceau d'un flamingantisme démocratique 1840-1873*. Bruxelles: Pro Civitate

Hamers, J. & M. Blanc. 1989. *Bilinguality and Bilingualism*. Cambridge: Cambridge University Press.

Janssens, R. 2007. *Over Brussel gesproken. Taalgebruik, taalverschuivingen en taalidentiteit in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest*. Brussel: VUBPress.

Logie, F. 1981. 'Ruimtelijke spreiding van de Nederlandstalige bevolking in Brussel-hoofdstad.' *Taal en sociale integratie* 3, 87-109;

McRae, K. 1986. *Belgium*. Waterloo, Ontario: Wilfrid Laurier University Press.

Monteyne, A. 1981. *De Brusselaars in een stad die anders is*. Tiel: Lannoo.

Murphy, A. 1988. *The Regional Dynamics of Language Differentiation in Belgium*. Chicago: Committee on Geographical Studies.

Rey, A., F. Duval & G. Siouffi. 2007. *Mille ans de langue française. Histoire d'une passion*. Paris: Perrin.

Smeyers, J. 1959. *Vlaams taal- en volksbewustzijn in het Zuidnederlandse geestesleven van de 18de eeuw*. Gent.

Taeldeman, J. 2005. *Oost-Vlaams*. Lannoo: Tiel.

Tops, E. 2009. *Variatie en verandering van de /r/ in Vlaanderen*. Brussel: Academic and Scientific Publishers

Van de Craen, P. 1985. 'De Franse sociolinguïstiek en het Franse sociolinguïstische denken. Een inleiding.' In: P. Van de Craen & R. Willemyns (red) *Standaardtaal en dialect op school, thuis en elders*. Brussel; Studiereeks VUB, 319-384;

Van de Craen, P. 1986. 'Vers des glottopolitiques scientifiques.' *Langages* 83, 117-128; 1986

Van de Craen, P. 1986. 'Belgium: Cooperation Versus Conflict Model.' *Canadian Review of Studies in Nationalism/Revue canadienne des études sur le nationalisme*, XV, 1-2, 19-23;

Van de Craen, P. 2002. 'Honderd jaar meertalig onderwijs in België.' In: J. Leman & L. Top (red) *Intercultureel en meertalig onderwijs, burgerschaps- en vredesopvoeding*. Antwerpen: Garant, 17-29;

Van de Craen, P. 2003. 'What, If Anything, Is a Belgian?' *Yale French Studies* 102, Special Issue: Belgian Memories, 24-33; 2003

Van de Craen, P. & R. Willemyns. 1988. 'The standardization of Dutch in Flanders' *The International Journal of the Sociology of Language* 73, 45-64;

Vandenbussche, W. 2004. 'Triglossia and pragmatic variety choice in nineteenth-century Bruges: A case study in historical sociolinguistics.' *Journal of Historical pragmatics* 5(1), 22-47;

Van Velthoven, H. 1981. 'Taal en onderwijspolitiek te Brussel 1878-1914.' *Taal en sociale integratie* 4, 261-387;

Van Velthoven, H. 1987. 'The process of language shift in Brussels: historical background and mechanism.' In: E. Witte & H. Baetens Beardsmore (eds) *The Interdisciplinary Study of Urban Bilingualism in Brussels*. Clevedon: Multilingual Matters, 15-45;

Verlooy, J. 1788. *Verhandeling op d'Onacht der Moederlijke Tael in de Nederlanden*. Maastricht.

Vosters, R. & W. Vandenbussche. 2008. 'Wijzer worden over Willem. Taalgebruik in Vlaanderen ten tijde van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (1814-1830).' *Internationale Neerlandistiek* 3, 2 - 22,

Witte, E., J. Craeybeckx & A. Meynen. 2006. *Politieke geschiedenis van België van 1830 tot heden*. Antwerpen: Standaard uitgeverij.

Brusselse eigentijdse ‘powezee’

Claude Lammens

Ketsje blues

Lëstert good, maain beste kameroeten allemoel, al em ek uile niks te liere.
Mo vantaaid kan et gebuire da’k in maain bedde lig te drooien en te kiere,
Da’k lig te lëstereen oo stil dat alles es gewëdde, in oeis en in de stroet
As den dag es gepasseid en de moên allank in ‘t zwetste doenker stoet.

Den kan’k vanèr ni sloepe, den es et gien avans van schoppekes te telle,
Den kraaig ek goestink vi ne kameroet, of zëlfs d’horloge parlante neki te belle
Want ma sjooke slopt allank, en ‘k loet ze beiter sloepe want zès na braaf
Ze was zuu meug van vi alleman te zërge, en ‘t es best da’k van ui laaif ablaaif.

Dèn kroep ek stillekes oeit man bedde, no de portemanteau mè maaine peignoir
En ik goin, zu stil da’k man aaien èt kan uure boenke, op man tiene dui de couloir
Den trap af, en ik doon good attense vi dei plank op de paljè, dei ewa kroat
Oef, ik zaain beneie, en kontent, want ik em in giel et oeis neeman’ ni wakker gemokt.

Ik doemp in ‘t doenker ‘n sigaret en ik goin zitten in maaine beste fottèl.
Dui de venster zeen ek den de locht, mè de zwoere wolke van Jacques Brel,
ofwel, ‘t es te zeen wa wei da ‘t es, mè deuzend sterrekes en manneke de moên (es da ni manjifok,
oo schuun da dei altaaid bouve Brussel stoên?)

En den vroeg ‘k ma af, wat er maai mankeit vi kontent te zaain.
Van woe dei zwoer gedachte, vi wa veule’k ma zu frazjil en klaain?
Ik em toch ginnen oenger, ginnen dëst, ma leiven es komplet
Ik em veer gooi kinnekes, touchons du bois, oon wee da niks mankeit!

Ik em ‘n vraad dee ‘k geire zeen, en ik paas toch, tot naa too es ‘t resiprok
Ik lig nog ni te vèr onder de sloef, ik em de broek en zaa nog mo zjust ne neuve rok.
En ouveral zit et wel neki ‘n betsjie schief, of zaain w’èn bekke in ons gat gebeite
Wa da schief es, trekke me recht, en mergen es ‘t allank vergeiven en vergeite.

En den vroeg ik in man aaije: Ketsje, vi wa lupte zuu te sjikaneire?
Es et messcheen om da de boezen op et werk a zu dikkes koejoneire?
Es et om da ge seffes fieteg wëdt, en edde schrik van ni gedoen te kraaige?
Es et doevui da g’a slasje verleet van zu te joegen achter a aaije?

“La vie commence à quarante ans”, zu wëdt gezeid van dee da’t kenne weite
Ge zet nog joenk, nen echte spring in ‘t veld, en gèt nuut ni stil gezeite
Zet dus kontent fieteg te wëdde, malgré a aksidenten en a straffe stuute
En ge zet waais gewëdde van vuil te zeen en ‘t uure! Neie, ze gon a nemi kluute

En den weit ek wei wa chance da ‘k em: neie, ik zit ee ni allien.
‘k Wëd geire gezeen, anders leet alleman ma valle gelak ne stien.
Ja, ‘k zen kontent. Ik pak ma eet, e gloske waain, ne gooie Martini.
Ik èf ma glas no de zwetten eimel: da’k zu kontent mag zaain, mersi!

Het Brussels dialect: varen en wedervaren

Robert Delathouwer en Geert Dehaes, Ara!

1. Inleiding

Toelichting geven over wat vandaag het Brussels dialect voorstelt, is voor een geboren en getogen Brusselaar (hier zeggen we ‘Brusseleir’) een boeiende en tevens moeilijke taak. Boeiend want van alle dialecten uit het Nederlandse taalgebied staat het Brussels dialect wellicht, op uitzondering van Frans-Vlaanderen, het meest onder druk, onder meer door de sterke verfransing en europeanisering van onze stad. Moeilijk ook want vanuit die druk werden sedert twintig jaar een hele resem verenigingen opgericht die talloze activiteiten en projecten hebben opgezet, en daaruit een overzicht puren is vandaag niet eenvoudig.

Bijzondere misvatting die jarenlang door niet-Brusselaars werd onderhouden, en gretig door de media werd uitvergroot is dat het Brussels op sterven na dood zou zijn. Ook oudere Brusselaars hadden jarenlang de idee dat zij nog de enigen waren die dagelijks hun thuistaal beoefenden. De eerste die aan dat doemdenken een halt toeriep in een opgemerkte column in *De Morgen* was Geert van Istendael: “Al wie beweert dat het Brussels dialect op sterven na dood is, dwaalt!” Thans speelt het Brussels Volkstejoëter zijn komedies in het onvervalste ‘Vloms-Brussels’ voor ongeveer 16 à 18.000 toeschouwers per jaar, waarvan blijkt bij de plezante drink na het optreden, dat meer dan de helft nog het plaatselijke dialect machtig is. En daartussen zitten niet alleen senioren, maar evenzeer twintigers en andere leeftijds categorieën.

Ik zal dus een overzicht trachten te geven van al wat rond het Brusselse dialect borrelt en opborrelt. Laat mij vooreerst stellen dat onze dank ook uitgaat naar de Vlaamse Gemeenschapscommissie, de instelling die ons als gastheer ontvangt in het Brussels Parlement. De VGC erkende in 2004 in een Resolutie¹ die unaniem werd goedgekeurd dat het ondersteunen van de eigen streektaal een prioriteit is.

Op basis van die resolutie werd de vzw Ara! opgericht als instrument om zowel de bepalingen uit te werken die in die resolutie staan, als om de Weik van ’t Brussels op een meer efficiënte en soepelere manier te organiseren. Van bij haar oprichting werd de vzw dus erkend en ondersteund door de VGC en is zij al die jaren nauw blijven samenwerken met de cel erfgoed van de VGC. En niet te vergeten: voor de organisatie van de Weik van ’t Brussels wordt uiteraard ook

gewerkt met subsidies van de Vlaamse Gemeenschap (sector erfgoedbeleid).

Uit de statuten van de vzw Ara! lezen we dat de vereniging als doel heeft “het voortbestaan van het Brussels dialect; de verenigingen en projecten die rond het Brussels dialect werken ondersteunen en vertegenwoordigen; het onderzoek naar de streektaal stimuleren en uitwerken; alle activiteiten organiseren die rechtstreeks of onrechtstreeks deze doelstellingen beogen, zoals onder meer een week van het Brussels dialect, voorstellen, tentoonstellingen, muzikale evenementen, het uitgeven van drukwerken en tijdschriften”.

De vereniging heeft dus doelstellingen die rechtstreeks beantwoorden aan de bepalingen van de hogervermelde VGC-resolutie, en we zullen hierna overlopen hoe zij er concrete antwoorden aan geeft en hoe zij tijdens de afgelopen jaren een paar vernieuwende verwezenlijkingen heeft mee weten op te bouwen.

De structuur van de vzw is klassiek met een algemene vergadering en een raad van bestuur (die alleen voorbereidend werk levert en het dagelijks bestuur opneemt), maar wordt vooral gevoed door een ruime stuurgroep en de afvaardiging vanuit de vzw naar andere verenigingen.

Naast de Algemene vergadering² komt speciaal voor de organisatie van *De Week van 't Brussels*, maar ook voor andere bijzondere activiteiten, een stuurgroep samen, bestaande uit de leden van de algemene vergadering, vertegenwoordigers van verenigingen en instellingen, experts, losse medewerkers en artiesten. We citeren (onder meer): Mieke Maes, Ingeborg De Cooman, Peggy Voesterzoons, Jef Dekeyser, Jean Engelen, Dominique Mys, Rob Belemans, Julien Vrebos, Johan Verminnen, Marc Daniëls, Jef Lenders, Nicole Bernaerts, Josée Dooremont, Fonsine Boon, Paula Michiels, Hélène Meylemans. En last but not least wordt ook de netwerking verzorgd via de afvaardiging in verenigingen: de vzw ARA! is lid van de Vlaamse dialectkoepel Variaties vzw³.

De vzw Ara! zorgde ook voor een primeur in België door de aanwerving van een eerste streektaaloördinator die zich over het Brusselse dialect zou ontfemen: Geert Dehaes. De meer dan vijftien Nederlandse streektaalambtenaren of -consulenten hebben er zo een eerste zuidelijke collega bij. Het spreekt vanzelf dat Geert deelneemt aan alle vergaderingen van de vereniging, inclusief de raad van bestuur.

Ach ja, voor wie zich afvraagt waarom de vzw nu eigenlijk de naam ara! heeft gekregen: *in ...of uude ni good?, de bloemlezing van merkwaardige woorden en gezegden* van Marcel de Schrijver (Jette 2005) lezen we dat Ara betekent “*Daar*

nu! Ziezo! (meestal nogal kortaangebonden en krachtig gezegd)”. Het is een typisch Brusselse uitroep waarbij de klemtoon ligt op de tweede a, het heeft dus helemaal niets gemeen met de Zuid-Amerikaanse oerwoudvogel.

2. Het Brussels is (nog altijd) van alle leeftijden!

Een van de doelstellingen die Ara! voor ogen had, is het achterhalen of het Brusselse dialect nog levensvatbaar is bij jongere generaties. Sedert het verdwijnen van het programma *Et lieg plafon* op de BRT in de zeventiger jaren was het zoals eerder al gezegd gemeengoed geworden om -vooral in de media- te horen dat het Brussels definitief aan het verdwijnen is. Zelfs de mannen die met het bewaren en opschrijven ervan hun tijd zeer nuttig vulden, hadden de gewoonte om te stellen dat indien zij het niet deden, na hen niemand het nog zou spreken. Met de komst van het Brussels Volkstejoêter en de niet aflatende aangroei van een trouw publiek bleek al snel dat nog heel wat mensen dit Brusselse dialect nog machtig zijn. Maar had het ook een kans bij jongeren? Vandaag kunnen we daar positief op antwoorden, zonder te verhehlen dat de jonge ketjes die ‘Brussels klappen’ voorlopig nog meer weg hebben van Mohicanen dan van een sprinkhaneninvasie. Maar een aantal voorbeelden van de uitgebreide werking van Ara! en de andere dialectverenigingen maakt al snel duidelijk dat deze oorlog niet op voorhand verloren is.

Toen Nadia Scheys (radio FM Brussel) en Carine Roelant (directrice basisschool Koekelberg) Brusselessen van het jaar werden (resp. in 2006 en 2007) bleek al snel dat zij hun Brussels van thuis uit hadden meegekregen. Allebei dertigers: het betekent dat we nog veel langer dan een halve eeuw gebeiteld zitten, als we even in beschouwing nemen dat de gemiddelde leeftijd van de vrouw nu al ver boven de 80 ligt!

Toen Vanessa Daniels naar de Brusselse conversatietafels kwam, bleek al snel dat zij vlot met de echte ‘Brusseleirs’ mee kon. Zij had nochtans nooit echt Brussels gesproken, maar had het thuis en in de familie wel overal gehoord. Zij wou ook bij het Brussels Volkstejoêter terecht, en had dus “goesting” om het eindelijk ook te spreken. En zie, wat het oor jarenlang meekrijgt, blijkt vanzelf doorgegeven te worden aan de tong. Dat is een vaststelling die meermaals tijdens de conversatietafels bij andere geïnteresseerde twintigers kon gedaan worden. Vandaag speelt Vanessa (28) niet alleen mee in het Brussels Volkstejoêter, maar zij schrijft geregeld gedichten in het Brussels.

Een ander voorbeeld dat voor zich spreekt: Geert Dehaes, onze streektaalcoördinator, amper dertig, en men kan van ons toch niet verwachten dat we een Brussels-onkundige zouden hebben aangeworven in die functie.

De Fanfaar, een jonge dialect-rockgroep van bij ons met de gebroeders Caemerlynck. Jeroen en Sybren, niet toevallig ook zonen van gewezen Academie-voorzitter Leo Camerlynck, breken binnenkort door op alle tonen. Jong muzikaal én puur Brussels geweld van twintigers die er voor gaan. Zij wonnen vrij recent nog de wedstrijd Nederpop in Zwolle voor een schare Nederlandse en Vlaamse rockbands.

In 2005 werd Brando Meganck verkozen tot *Brusseleir van 't joêr*. Hij was toen amper twaalf jaar oud (of jong). Brando had aan zijn eigen vader gevraagd waarom die met hem geen Brussels sprak, terwijl hij dat wel deed met zijn grootvader. Hij kreeg prompt een boek van Marcel de Schrijver en Brando haalde er zelfs de nationale tv-zenders mee.

In sommige scholen speelt men met het dialect, naar het Nederlandse voorbeeld waar in bepaalde gebieden kleuters en schoolkinderen spelenderwijs omgaan met de streektaal. Zo ook in de gemeenteschool van Koekelberg, waar kleuters met plezier de oude Brusselse liedjes meezingen. En niet alleen de kleuters, maar ook de kinderen uit de basisschool hadden zich verleden jaar *de Tet van Koekelberg* van Johan Verminnen eigen gemaakt. Een bijzonder wedervaren, want de school is bemand met quasi allemaal kinderen uit anderstalige of taalgemengde gezinnen. Maar de glimlach op het gezicht van de kinderen bij het zingen van die liedjes in een voor hen a priori moeilijk te begrijpen taal is wel aanstekelijk. En stemt ons hoopvol voor de toekomst.

Het Brussels leeft dus nog wel in alle lagen van de bevolking, en wordt ook bij alle generaties nog gesproken, al is dat bij de jongsten wel zeldzamer. We kunnen hierbij alleen maar onderstrepen hoezeer we het eens zijn met de boude en eerder aangehaalde bewering van Geert van Istendael in het begin van deze eeuw in *De Morgen*.

3. Enkele sprekende cijfers

Meer dan 250, dat is het totaal aantal activiteiten dat tijdens de eerste zes 'Weiken van 't Brussels' (2004-2009) werd georganiseerd. De verscheidenheid daarbij is door de jaren heen steeds maar toegenomen. Naast de verplichte openingsshow, een meer academische zitting en de optredens van het Brussels Volkstejoêter, hebben we ook het literair salon in de HOB (Hoofdstedelijke Openbare Bibliotheek), de talkshows in de Music Village (Jazztempel bij het Brusselse stadhuis), de conversatietafels bij de Manne van de Platou, de taallessen door de Academie, de rondleidingen en stadswandelingen in het Brussels

door meerdere ervaren gidsen, de poëzievoordrachten in het huis van de VGC-raad, de optredens van het Createef Complot in het Werm Woëter, het middagprogramma *Uug in uug* van Broodje Brussel, de Brusselse Zangfieste, en nog een hele reeks andere verenigingen die tijdens deze week ook hun Brusselse duit in het zakje doen. Niet alleen is de publieksparticipatie sedert het begin drastisch verhoogd (6.000 toeschouwers in 2009), maar het publieksbereik is met duizenden luisteraars en kijkers toegenomen door de heruitzending van de talkshows op radio FM-Brussel en de vertoning van de filmpjes geregisseerd door Julien Vrebos op TV-Brussel.

Ongeveer 300: dat is het jaarlijkse aantal verschillende activiteiten, vergaderingen of momenten waarop in Brussel een vergadering of een voorstelling plaatsvindt in het dialect, of waarvan dit dialect een hoofdcomponent is. Natuurlijk neemt het Brussels Volkstejoëter (BVT) daar een grote brok in: alleen al voor de laatste productie werd door de 21 acteurs, figuranten en muzikanten, plus regisseur en assistenten niet minder dan 80 keer gerepeteerd om daarna een reeks van 40 voorstellingen te geven voor telkens uitverkochte zalen. Dat betekent dat door die groep één dag op drie een artistieke prestatie werd neergezet. Maar ook andere gezelschappen uit Woluwe en Neder-over-Heembeek hebben hier een prestatie geleverd; met het BVT mogen we bovendien nog talloze poëzievoordrachten meetellen en een reeks Zangfeesten; de conversatietafels (nu al aan hun vijfde reeks toe); de Brusselse Stameneis in Koekelberg; de optredens en debatten in het Werm Woëter; de activiteiten van de Academie van het Brussels, van de Speegelmanne en van de Manne van de Platou; de optredens van muzikanten en zangers zoals Emballage Kado, de Fanfaar, de Brusseleirs, Lulu en de Kastaars, enzovoort *enzoewoesj!* Dat betekent dus in concreto dat in deze stad vandaag bijna elke dag van het jaar ergens wat in het Brussels gebeurt.

Meer dan 16.000: dat is het aantal toeschouwers dat jaarlijks naar die ene productie komt van het Brussels Volkstejoëter. Deze cijfers liegen er niet om: de mensen komen natuurlijk om eens goed te lachen met een eigentijdse comédie, maar ook en vooral om zich onder te dompelen in onze sappige thuistaal. We kunnen gerust stellen dat de helft van dit publiek nog vlot omgaat met de Brusselse streektaal. En daarbij horen alle generaties, en ook mensen die vandaag een Franse identiteitskaart op zak hebben. Niet zelden horen we mensen getuigen over het feit dat ze graag naar het BVT komen omdat ze dan nog eens de taal horen die ze vroeger thuis of bij hun grootouders ook spraken. Het dialect als een brug tussen anderstaligen.

4. Het Brussels volkstejoëter

Bij het Brussels Volkstejoëter moeten we even wat tijd nemen om het fenomeen wat van naderbij te bekijken. De doelgroep van de theatervereniging is immers vrij ruim: de bevolking van Brussel, van de Brusselse agglomeratie en de hele Brusselse Rand, en bij uitbreiding heel de Vlaamse (en ook de tweetalig Franstalige) bevolking.

Het BVT wenst in de eerste plaats feestelijke theaterprojecten op de planken te brengen die er toe bijdragen dat de vernieuwde, alom voelbare en zichtbare interesse voor het Brusselse dialect wordt onderhouden in hoofde van Vlamingen en Franstaligen van Vlaamse origine, woonachtig in de Brusselse Rand en zelfs nog ver daarbuiten. Het Brussels Volkstejoëter is de laatste jaren uitgegroeid tot een gevestigd fenomeen in het Brusselse werkveld en in de theaterwereld. Dat de wildste ambities naar aanleiding van de eerste producties bij verre werden overtroffen is meer dan evident: de producties “Bossemans en Coppenolle”, “De Traafiest van Mademoiselle Beulemans”, “Le Dîner de Cons”, “Ne Pizjama vè zes”, en “Tailleur pour Dames” waren samen goed voor 80.000 toeschouwers...

Onder meer dankzij het feit dat het BVT sinds “Le Dîner de Cons” telkens weer vernieuwende scenografische en gedurfde dramaturgische concepten durft te kiezen, heeft het bijgedragen tot de verdere “verjonging” van het Brussels dialect, dat nu blijkbaar steeds minder als een oubollig gegeven wordt gepercipieerd. Met name in de gesproken en geschreven media valt het steeds meer op dat het Brussels een comeback maakt, en dat die comeback zelfs een pikant eigentijds karakter heeft gevoed met neologismen en leenwoorden uit andere talen (bij voorbeeld ICT-Engels).

Het BVT heeft daar minstens onrechtstreeks een rol in gespeeld. Verrassende en theatervernieuwende elementen worden in het BVT steeds beter gecombineerd met het per definitie “cultuurhistorisch” gegeven dat de Brusselse volkstaal nu eenmaal is, en dat draagt substantieel bij tot de verdere revival van het Brussels. Het Brussels is wel degelijk een bruisende, levende taal, een taal van hier en nu, en het is bovendien het erfgoed en het sociale bindmiddel van alle Brusselaars, en dus niet meer alleen van het meest vergrijsde bevolkingssegment in de hoofdstad.

Ondermeer dankzij een sterk beheersmanagement gekoppeld aan een permanente zorg voor interne en externe netwerking, is de vereniging erin geslaagd om geen slachtoffer van haar eigen succes te worden en om klaar te staan voor

de opeenvolgende publieke stormlopen. Het BVT wil dus een ambassadeur voor het Brussels zijn, en is dat ook overduidelijk.

Het Brussels Volkstejoëter wil er doorheen haar werking verder toe bijdragen dat er een brug tussen de twee taalgemeenschappen (Nederlands en Frans) wordt geslagen, in die zin dat zij zich ook richt tot Franstalige Brusselaars die “Vlaams” Brussels verstaan, veelal omdat zij zelf van Vlaamse origine zijn.

Het Brussels Volkstejoëter wil ook, via het medium theater, de populaire identiteit van de Brusselaars beklemtonen. Brusselaars hebben (net als gelijk welke cultuurgemeenschap) de natuurlijke behoefte om in hun eigen populaire identiteit te worden erkend en bevestigd. Het ontbrak hen tot voor enkele jaren aan authentieke, duidelijke evenementen die aan deze behoefte tegemoetkomen. De steeds groter wordende anonimiteit van de grootstad drijft deze nood ten top, en evenementen zoals ze door het Brussels Volkstejoëter worden opgezet, met een eigen, typisch Brussels karakter, lenigen overduidelijk dit anonimiteit gevoel. Het feit dat de vele tientallen voorstellingen al weken op voorhand uitverkocht zijn, toont op een overweldigende manier aan hoe massaal die behoefte is en blijft.

De marktniche die met verpletterend succes is opengebrouwen door de eerste theaterproducties, zal ongetwijfeld verder worden geëxploreerd, om zo verder te evolueren naar een gevestigde waarde, een Vlaams-Brussels theaterplatform met een duurzaam karakter. Deze werking kan, indien het de bijzonder hoge verwachtingen van de initiatiefnemers en hun politieke en administratieve pleitbezorgers inlost, een aanzienlijk sneeuwbaaleffect sorteren ten bate van een eigen, duurzaam Vlaams-Brussels theater (cf. de dialectschouwburgen in Antwerpen en Gent).

Tegelijkertijd wil het BVT de vernieuwing binnen het (Brusselse) theater verder ontwikkelen en bestendigen: “Le Diner de Cons”, “Ne Pizjama vè Zes” en “Tailleur pour Dames” waren de eerste modernere stukken die in Brusselse vertaling werden gebracht. Het enorme publieke succes van deze niet-klassiekers kan enkel betekenen dat nog vele tientallen andere populaire werken met een universeel thema op een dramaturgische en taalkundige verbrusseling liggen te wachten. Hierbij is het goed om nogmaals op te merken dat een louter taalkundige ingreep zeker niet genoeg is om een universeel gegeven te transponeren naar een authentieke Brusselse context. Een verbrusseling vergt een heel doortastende dramaturgische benadering die de personages een Brusselse ziel, een Brusselse dynamiek en Brusselse “tripes” meegeeft.

Wat nu zeker vaststaat: het Brussels Volkstejoëter is overduidelijk meer dan de blijk van een zekere nostalgie naar het Brussel van vroeger, weze het dat van Jacques Brel ‘au temps où Bruxelles bruxellait...’ Het BVT laat jaarlijks duizenden mensen genieten van hun eigen stad door hen opnieuw samen te brengen en door hen de gelegenheid te bieden om zich onder te dompelen in een sfeer waar ze opnieuw hun thuistaal horen. Maar veel meer dan dat: het BVT heeft een dynamiek op gang gebracht die ons toelaat te stellen dat we niet alleen mogen spreken van een revival van het dialect, maar echt van een streektaal die (momenteel) nieuw leven wordt ingeblazen en nieuwe sprekers aantrekt!

5. De realisaties van Ara!

De vzw Ara! heeft zich van bij de oprichting trachten te concentreren op de versteviging van de verenigingen die met dialect bezig/begaan waren. Het werkterrein is ondertussen bijzonder uitgebreid, maar nog steeds wordt de resolutie van de VGC als originele leidraad genomen. Het werkterrein kunnen we ondertussen opdelen in verschillende “oefeningen”: dialectgerichte samenwerking, creaties, nieuwe entiteiten, onderzoek. We overlopen ze in het kort.

5.1. Dialectgerichte samenwerking

De samenwerking met anderen staat centraal bij Ara! Het uithangbord is niet voor niets de ‘Weik van ’t Brussels’, waarmee gepoogd wordt alles wat met Brussels te maken heeft in een afgebakende tijdspanne te laten samenwerken. Maar ook bij erfgoeddagen, bij folkloristische of museale evenementen staat Ara! dikwijls in voor de coördinatie van de betrokken verenigingen.

Tijdens de zomer van 2007 werd een grote ‘pow-wow’ van alle Brusselse dialect-betrokkenen georganiseerd onder de hoede van Ara!, waarbij twee essentiële dingen werden afgesproken: het algemeen aanvaard gebruik van de door de Academie ontwikkelde spelling bij het neerschrijven van teksten in het Brusselse dialect, en het voornemen om onderling betere werkafspraken te maken, tot en met de mogelijke herschikking van een aantal doelstellingen bij eenieder.

De vzw Ara! heeft als pionier aan de kar getrokken bij de oprichting van de vzw Variaties, koepel van de Vlaamse en Brusselse dialectorganisaties. De Brusselse streektaalcoördinator stond aldus mee in voor de praktische organisatie en het succes van de eerste Vlaamse dialectendag in Lokeren in 2006. Ara! zorgde ook voor de aanwezigheid van alle Brusselse dialectverenigingen bij Variaties en vertegenwoordigt hen bij de verschillende Nederlandse en Vlaamse dialectendagen.

5.2. Creaties

De invoering en uitwerking van de conversatietafels door de Manne van de Platou werd ondersteund en gestimuleerd, in samenwerking met Assimil (uitgeverij van taalboekjes) en Amc (audiobedrijf). De Manne van de Platou (Brussels voor 'Mannen van de plateau', naam van de Koekelbergse dialectvereniging) werken sedert verschillende jaren conversatietafels uit waar niet-Brusselaars ingewijd worden in het Brussels-spreken. Acht weken lang worden gedurende twee uur volgens het principe van de conversatietafels gesprekken georganiseerd volgens een geïkt didactisch schema; tijdens het tweede uur worden gezamenlijk oudere Brusselse liedjes gezongen. De participanten, waaronder ingeweken Vlamingen, maar ook Franstaligen of anderstaligen, komen graag terug, in het bijzonder voor de ambiance tijdens het zanguurtje.

De grote Brusselse 'Zangfiesten' is een idee gegroeid uit de Weik van 't Brussels en later met succes opgenomen door het Brussels Volkstejoeter. Ook de presentaties van de 'Brusselse Powezee' is een ander initiatief dat gegroeid is uit de conversatietafels en ook door het BVT wordt opgenomen. Heel wat voordrachten en causeries worden via Ara! geboekt.

5.3. Nieuwe entiteiten

De Gazet van Brussel, de enige wekelijkse elektronisch verstuurd informatiedrager in het dialect in dit land, is rechtstreeks gegroeid uit de Weik van 't Brussels 2007. Het nummer 112 is zopas op 7 juni 2009 verschenen.

De oprichting van de BOEF (Brusselse Orde van de Ettekeisfretters) komt eraan op aansturen van Ara!, als vaststelling dat de meeste producenten van de Brusselse kaas verdwijnen of het laten afweten. Daardoor dreigen ettekeis, pottekeis en schepkeis (4) te verdwijnen. Met de hulp van gastronomische kenners en Brusseleirs wordt thans gezocht naar de beste manier om dit stukje erfgoed te redden.

5.4. Onderzoek

De vzw Ara! werkt een enquête uit rond het dialectgebruik in de Brusselse gemeenten. Tijdens de eerste fase wordt in de gemeente Koekelberg gepeild naar taal- en streektaalgebruik, omdat deze gemeente bijzonder beheersbaar is qua aantal inwoners en ook vrij representatief is qua bevolkingssamenstelling tov het gewest. Samen met De Manne van de Platou en Faro zullen in totaal ongeveer 1.600 Nederlandstalige Koekelbergenaren bevraagd worden. De en-

quête is opgesteld door Rob Belemans (dialectoloog bij FARO) en prof.em. Sera De Vriendt. Dit project krijgt ook de steun van het gemeentebestuur. In een tweede fase zal later een telefonische enquête naar een staalkaart van de ganse Brusselse bevolking gehouden worden.

De vzw ARA! werkte ook mee als Brusselse aangever in het onderzoeksproject oraal erfgoed in Vlaanderen, opgezet door de vzw Variaties en de Gentse universiteit. Het project peilt naar de regionale diversiteit in voeding en taalgebruik, en wordt in de reeks (sprekende en geïllustreerde) dialectkaarten opgenomen (5).

De vzw heeft ook haar steun verleend aan twee onderzoeken naar het Brussels dialect. De eerste (Nederlandse linguïste aan de universiteit van Bristol (UK) peilt naar de evolutie in de verschillende uitspraken in aparte gemeenten. De tweede (Germaniste van de ULB - de eerste Erasmus studente ULB-VUB) zocht naar gebruik en nut van een spelling om dialectteksten te bewaren.

Tenslotte werd tijdens een vorige Weik van 't Brussels door prof. Piet Van de Craen in de VUB een colloquium georganiseerd (26 april 2008) waar voor het eerst zowel eerstejaars als derdejaarsstudenten hun werkcolleges en onderzoeken rond en over het Brussels dialect kwamen toelichten. Deze eerste stappen zullen vervolgd worden.

6. De steun(punt)functie

De vzw Ara! ondersteunt op meer structurele basis een hele reeks verenigingen die uitsluitend of gedeeltelijk met de streektaal begaan zijn. Zo wordt de Academie van het Brussels vzw gesteund, de oudste vereniging die zich twintig jaar geleden als eerste begon te ontfermen over het stadsdialect. ARA! ondersteunt de Academie via de inschakeling van de streektaalcoördinator, die eerst het secretariaat van de vereniging verzorgde, en nu het voorzitterschap invult. Boekhoudkundig wordt de Academie bijgestaan door Mark Quintelier, penningmeester van ARA!

Bij het Brussels Volkstejoêter vaardigt Ara! zijn personeelslid af om de dagelijkse coördinatie te doen. Bij de Manne van de Platou werd promotionele en materiële steun verleend bij de opstartfase, terwijl meer projectmatig administratieve en inhoudelijke steun wordt verleend, onder meer bij de conversatietafels.

Occasionele of administratieve hulp wordt verleend aan de St. Michielsriddergilde (6), de cabaretgroep van het Createef Complot (7), het mediaproject van 'Charletan en de Draa Moesketons' (8), of nog de Orde van de Keekefretters (9).

Andere occasionele steun wordt gegeven bij vragen van verenigingen en particulieren (over het Brussels, vertalingen, enz.). Die worden steeds beantwoord (twintig in 2006, driëndertig in 2007, boven de veertig in 2008).

Last but not least zorgt Ara! ook voor de promotie en verspreiding van heel wat 'dialectobjecten': DVD's en videos van het BVT, CD's van verschillende zangers (Johan Verminnen, Lange Jojo, Remy Ray, Jef van Maria, het Createef Complot, de Fanfaar, enz), boeken al dan niet geheel of gedeeltelijk in het dialect, stripverhalen, waaronder de eigen producties van Stam en Pilou in het Brussels, poëziebundels van Raymond Doms en Renaat Grassin, en binnenkort ook van eigen producties.

7. De nieuwe werken

7.1. Het verleden koesteren

In de pipeline zitten heel wat projecten. Vooreerst het repertoriëren, opschrijven en opnemen van oude(re) liederen. Nogal wat senioren kennen teksten die vroeger bij familiefesten of op café werden gezongen, maar die nooit werden opgetekend, en die indien ze niet dringend genoteerd worden voorgoed dreigen te verdwijnen. Hetzelfde met stadsverhalen van oudere Brusselaars. Via het optekenen en opnemen van hun verhalen kunnen we ook de klanken van de verschillende stadsdelen bewaren. Hier ligt een samenwerking met het AMVB (10) in het verschiet.

7.2. Het heden versterken

Ook hier is de lijst lang: repertoriëren van bestaand liedjesmateriaal (in handel of niet), met "Zinnema" en Sabam (auteursrechten); repertoriëren van beeldmateriaal (film, docu, pub en spots), met filmmuseum, VRT ea.; repertoriëren van geschreven (of ingesproken) verhalen en teksten, met medewerking van de HOB (Hoofdstedelijke Openbare bibliotheek); steun verlenen en promotie verzorgen van initiatieven rond het Brussels dialect in Vlaanderen; opstellen vertalend woordenboek of lexicon (BR-NL / BR-FR en vice-versa - wordt aan gewerkt door Marcel de Schrijver en prof.em. Sera De Vriendt); voortzetting

van het onderzoek naar het dialectgebruik (Koekelberg en de andere 18 gemeenten); programmeren van speelse activiteiten voor de scholen.

7.3. Peilen naar morgen

Onderzoek naar het dialectgebruik: een herhaling van de enquête die thans uitgevoerd wordt kan alleen toelaten dat we de evolutie van het dialectgebruik meten. Ook onderzoek naar het gebruik van moderne technologie en de invloed op het dialectgebruik (SMS, computerverkeer, enz) en onderzoek naar het nieuwe taalgebruik door jongeren (cfr de jongerentaal onderzocht door de vzw Variaties) is in het verschiet.

8. De knelpunten

8.1. Naijver wegwerken: voor iedereen een plaatsje onder de zon

Bij de startfase van Ara! kwam er aanvankelijk nogal wat tegenwerking vanuit onverwachte hoek. Het bleek al snel dat een aantal mensen die reeds jaren met het Brussels dialect bezig waren dachten dat de nieuwe vzw de plaats wou innemen van anderen. Ara! is echter van in den beginne opgebouwd als federerend gegeven, wat ondertussen ook door iedereen aanvaard en begrepen is. Getuige daarvan de nauwe samenwerking met alle dialectverenigingen, het overlegplatform (opgericht door Ara!), de gezamenlijke mede-oprichting van de vzw Variaties, en de vertegenwoordigende rol die Ara! ondertussen voor alle andere verenigingen opneemt bij verscheidene evenementen binnen en buiten Brussel. Het is een eerste leerpunt geweest, waar alle partners versterkt uitkwamen.

8.2. De steeds groter wordende publiekstoeloop

Vooral het succes van het Brussels Volkstejoëter (ongeveer 18.000 toeschouwers in 2007-2008 voor Ambras op de Vismet) heeft voor het eerst voor wrevel gezorgd. Niet over de kwaliteit van het theater of van het gesproken dialect, maar voor de onmogelijkheid om iedereen een plaatsje te bezorgen. Als alle zalen uitverkocht zijn wordt het inderdaad onmogelijk om nog iedereen tevreden te stellen. En de troep nog extra voorstellingen laten spelen wordt quasi onmogelijk. 80 repetities plus 40 voorstellingen geeft 120 dagen op één jaar. Dat betekent één dag op drie actief met theater bezig zijn, en dat voor amateurs die ook een beroeps- en familiaal leven hebben. Onmogelijk dus om die citroen verder uit te persen. Daarom wordt de roep naar een tweede productie steeds groter, zowel door het publiek als door de spelersgroep. Maar daar hangt

natuurlijk ook een prijskaartje aan vast, want ook al wordt die tweede productie mogelijks minder groots opgevat, de basisinvestering voor de professionele omkadering en voor de kwalitatieve normen qua decor en qua logistiek zijn niet zomaar reduceerbaar.

8.3. De plaats van de streektaal in de school

Wij zijn er ondertussen van overtuigd dat de streektaal zijn plaats kan vinden in de school. Dat kan zeker spelenderwijs in de kleuter- en in de basisschool, en niet om ze als dusdanig aan te leren. En ook niet in concurrentie met de standaard- of andere talen. Maar de programma's die hierover bestaan (cfr de Nederlandse streektaalconferentie op 6 juni 2008 in Rilland) moeten wel op een positieve wijze aangekaart worden bij de schoolbesturen. Hier kan de directie Onderwijs van de VGC zeker haar steentje bijdragen.

8.4. De Brusselse media

Doorgaans hebben de media een luisterend oor voor uitleg over activiteiten die met of in het Brussels dialect ontwikkeld worden. Voor de Franstalige media komt daar meestal een reflex bij die wijst op enige verrassing, in de stijl van “tiens, ça existe encore?”, en dan moet steevast de uitleg gegeven worden over het feit dat het eigenlijke dialect een streektaal is die behoort tot de Nederlandse taal, en dat daarnaast ook een “vervlaamst” Frans bestaat, het zogenaamde Frans-Brussels of Beulemans-Brussels, dat geen dialect is maar een andere manier om zich “op zijn Brussels” te uiten. Voor de Nederlandstalige media komt er meestal een positieve noot van “allez tof, wij horen dat graag” maar evenzeer de vraag van “maar zijn er nog veel die dat spreken?”, wat dan eerder op een gematigd ongelof wijst. Maar wat ons bijzonder blijft verbazen is de soms (om niet te zeggen bijzonder) koele houding van de Brussels-Vlaamse media ten overstaan van het fenomeen Brussels dialect, ook al is er tussen hen wel enige gradatie te merken. Met Brussels-Vlaamse bedoelen we dan deze instellingen die fors zoniet exclusief met Vlaams (Vlaamse Gemeenschap of VGC) overheidsgeld gefinancierd worden (TV-Brussel, BDW, FM-Brussel). Niet dat ze geen weergave brengen van een aantal activiteiten, maar het lijkt er op of ze niet durven, of ze twijfelen, zo in de zin van “wat zouden onze kijkers, onze lezers, onze luisteraars er wel van denken?” Wij geloven steevast dat het antwoord bijzonder positief zou zijn.

Ziezo, dit was in vogelvlucht een overzicht van de belangrijkste gebeurtenissen van de laatste vijf à tien jaar in, met en rond het Brusselse dialect. Een ongelofelijk sterk en boeiend succesverhaal, al zeggen we het zelf.

En nu gaan we graag een gueuze drinken, ‘want van te vuil en te lank te klappe kraaigde vriedegen dëst!’

Welbedankt voor jullie aandacht!

NOTEN

1. Voorstel van resolutie van de heren Robert Delathouwer, Sven Gatz en mevrouw Brigitte Grouwels met betrekking tot de ondersteuning van, het onderzoek naar en de verankering van het Brussels dialect in het beleid, Raad van de Vlaamse Gemeenschapscommissie, Brussel, 9 maart 2004, Stuk 279 (2003-2004), pag 745 ev, unaniem in de Raad goedgekeurd op 19 maart 2004.
2. Robert Delathouwer (voorzitter), Léon Dela Croix (secretaris), Mark Quintelier (penningmeester), René Willems, René Van Rossem, Geert Dehaes, Georges Vandemeersche, Raymond Doms, Guy De Grootte.
3. Ara/vzw is stichtend lid van de vzw Variaties en vaardigde twee stichtende leden af naar de algemene vergadering en de raad van bestuur.
4. Ettekeis, pottekeis en schepkeis zijn Brusselse versnaperingen op basis van dezelfde kaas. Ettekeis is Brusselse stinkkaas, die helaas nog bijzonder weinig geproduceerd wordt, tenminste op de echte artisanale wijze zoals het hoort. Pottekeis (‘Pottenkaas’) is een bereiding waarbij kwark (‘plattekeis’), Brusselse kaas (‘ettekeis’), fijngehakte sjalotten en een weinig mosterd goed dooreengemengd worden. Sommige fijnproevers doen er ook nog een goede *guit* (scheut) gueuze bij. Uitgesmeerd op een dikke snede boerenbrood smaakt hij (vooral op een warme zomerdag) overheerlijk met verse radijsjes, fijne uitjes en een koel glas gueuze-lambiek.
5. Op basis van de gegevens die de voedingsenquête opleverde, werden vijf begrippen geselecteerd die een mooie dialectvariantie opleveren. Van de vijf begrippen werden digitale dialectkaarten getekend, waarbij de dialectwoorden voorzien worden van achtergrond-informatie, van een etymologische verklaring en van uitleg over hun onderlinge samenhang. Het gaat bovendien om ‘sprekende’ kaarten, m.a.w. wie op de kaart klikt, hoort hoe het dialectwoord door de dialectspreker wordt uitgesproken. De kaarten zijn ook online beschikbaar voor het grote publiek (zie www.variaties.be).
6. Sint-Michielsriddergilde is een folklovereiniging die administratief ondersteund wordt.
7. Het Createef Complot speelt wekelijks muziek met Brusselse teksten in het Brussels café ‘Het warm water’ in hartje Brussel (Vossenstraat 25). Werd begin der jaren 1990 mede opgericht door publicist Geert van Istendael.
8. Charletan en de Draa Moesketon is een groep die het Brussels vanuit verschillende artistieke invalshoeken onder de media-aandacht wil brengen: Julien Vrebos (filmmaker), Charel van Domburg (zanger), De Marck alias Marc Daniëls (striptekenaar en schilder), Geert Dehaes (theater).
9. Orde van de Keekefretters: gastronomische groep die de spotnaam van de Brusselaars eer aandoet. De Brusselaars worden immers sedert eeuwen Keekefretters (Kippenvreters) genoemd.
10. AMVB: Archief en museum van het Vlaams leven in Brussel.

Streektaal en standaardisering¹

Jacques Van Keymeulen, Universiteit Gent

1. Inleiding

In Nederland zijn het Nedersaksisch en het Limburgs erkend als ‘streektaalen’ onder deel II van het Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden. Het Nedersaksisch zou, naar verluidt, erkenning willen onder deel III, een erkenning dus van een hoger niveau, waaraan meer rechten (en dus plichten voor het bestuur) verbonden zijn, net als het Fries. Pogingen van andere dialecten om als streektaal erkend te worden, zoals bijvoorbeeld het Zeeuws, liepen spaak, mede door het negatieve advies van een wakker geworden Taalunie².

Het ‘streektaaldebat’, om het zo maar te noemen, is in Nederlandstalig België nagenoeg onbestaande. Ik zal proberen aan te geven hoe dat komt. Ik ga daarbij in op drie vragen: wat is een taal, wat is een dialect en wat is standaardisatie? Ik sluit af met een aantal voorstellen en een oproep om de dialecten als dialecten te erkennen en te waarderen.

2. Verschillende taalsituatie Nederland -Vlaanderen

Nederland en Nederlandstalig België hebben een andere taalgeschiedenis en dus een andere taalsituatie. Het is hier niet de plaats om die uitgebreid uit de doeken te doen - daar bestaan de handboeken over de geschiedenis van het Nederlands voor³ - maar voor een goed begrip moeten we toch een aantal zaken aanhalen.

Het Nederlands in Nederland vormt een zeer homogeen taalgebied. Fries is weliswaar een minderheidstaal en nu ook Nedersaksisch en Limburgs, maar al de sprekers van die talen beheersen ook het Nederlands. Of een taalgebied homogeen is of niet, hangt natuurlijk af van het taalpolitieke standpunt dat men inneemt, maar ik bedoel te zeggen dat alle Nederlanders met elkaar kunnen communiceren (abstractie makend van anderstalige nieuwkomers). Nederland heeft ook een lange traditie van een inheemse standaardtaal, die wel lange tijd

vooral de taal was van het 'keurige deel van de bevolking', d.i. de hoogopgeleide stedelijke burgerij. Voor de introductie van de standaardtaal in de brede lagen van de bevolking moeten we wachten tot de democratisering van het onderwijs in de tweede helft van de 20ste eeuw. Zowel de vorming als de verspreiding van de standaardtaal was in Nederland een inheems proces; de taal was nooit bedreigd in haar bestaan, wat o.a. geleid heeft tot een ontspannen houding tegenover de eigen taalvarianten.

In België is de taalsituatie in vergelijking met Nederland heterogeen; er zijn niet minder dan drie officiële inheemse talen: Nederlands (ongeveer 60%), Frans (ongeveer 40%) en Duits (ongeveer 75.000 sprekers)⁴. De Vlamingen hebben in hun taalstrijd tegen de Franstalige dominantie ervoor geopteerd om de taalnorm van Nederland te importeren. Dat heeft geleid tot de vreemde situatie dat de Vlamingen hun taalidentiteit probeerden te vestigen met behulp van een uitheemse taalnorm, de taalnorm bovendien van een volk dat men in 1830 buiten de deur had gezet. Men zou van minder een zowel gecompliceerde als gecompliceerde taalsituatie overhouden. De relatief late introductie van de standaardtaal heeft er wel voor gezorgd dat de traditionele dialecten in Vlaanderen een taaier leven leiden dan in het noorden van het taalgebied.

De Nederlandse standaardtaal is in Nederlandstalig België vanaf de jaren '60 via de zgn. ABN-acties op school bij de bevolking geïntroduceerd. De noordelijke norm is door de Vlamingen nagevolgd; uiteraard zijn ze daar maar gedeeltelijk in geslaagd: er ontstond zeer snel een diaglossie tussen de traditionele dialecten (de oude taalrealiteit) en de standaardtaal (de taalintentie, met de nieuwslezers van radio en TV als na te volgen voorbeelden); dialecten vervlakten tot regiolecten, regionaal geschakeerde tussentaal, regionale accenten van Belgisch Nederlands ... De Vlamingen wonen inderdaad in een andere staat dan de Nederlanders en vormen daardoor een eigen taalgemeenschap met een eigen centrum, nl. de as Antwerpen-Brussel. De tussentaal (beter: omgangstaal) die zich in Vlaanderen lijkt te stabiliseren op het niveau van de spreektaal, wordt dikwijls verguisd, maar kan eigenlijk beschouwd worden als een product van de talige en culturele emancipatie van de Vlamingen⁵.

3. Het Handvest en de erkenning

Wat is het verschil tussen een dialect en een taal? De vraag is niet onbelangrijk als men wil begrijpen waarom er geijverd wordt om dialecten tot taal te laten opwaarderen door middel van het *Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden* dat door het Comité van Ministers van de Raad van

Europa vastgesteld werd en op 1 maart 1998 in werking trad. De bedoeling was via dat Handvest een aantal kleine talen te beschermen die geen officiële taal zijn van het land waar ze gesproken worden. Zoals Wikipedia (stand van zaken op 1 mei 2008) laat zien, gebruiken veel staten die het verdrag hebben geratificeerd de tekst om taalminderheden te beschermen van die talen die in andere Europese (buur)landen wel officiële status genieten. Zo erkent Hongarije het Duits, Kroatisch, Roemeens, Servisch, Sloveens en Slovaaks dat op zijn grondgebied wordt gesproken. De burens waren meestal zo vriendelijk om op hun beurt het Hongaars te erkennen als dat binnen hun grenzen voorkwam.

Onder artikel 1 van het Handvest staat i.v.m. de streektaalen of talen van minderheden te lezen: “hieronder worden niet verstaan de dialecten van de officiële taal/talen van de Staat of de talen van migranten”⁶. De term *dialect* wordt hier losjes gebruikt, met ongeveer de populaire betekenis ‘een met de officiële taal verwante taalvariëteit’. Die onvoorzichtigheid heeft ervoor gezorgd dat er geïnterpreteerd kon worden: men kan immers volhouden dat een officiële taal geen dialecten heeft, maar historisch gezien net uit bepaalde dialecten is gegroeid. De dialecten zijn primair; een standaardtaal is linguïstisch-historisch bekeken secundair.

3.1. Wat is een dialect?

Een dialect is in eerste instantie een taal die niet is genormeerd door allerlei voorschriften. Het is een taalvorm die spontaan door de eeuwen heen mondeling is overgeleverd van generatie op generatie. Typisch voor dialecten is dat ze een geografisch gedifferentieerd diasysteem vormen⁷. Dialecten worden dikwijls sociaal gedeprecieerd; het wordt soms ongepast gevonden ze in bepaalde situaties te gebruiken. Het is overigens een zeer goede zaak dat tegenwoordig dialect steeds minder beschouwd wordt als signaal van ongeletterdheid, onwetendheid of achterlijkheid.

3.2. Wat is een (aparte) taal?

Er zijn twee soorten criteria om een bepaalde taalvariëteit een aparte taal te noemen. Allereerst heeft men linguïstische criteria. Het Bretoens is een andere taal dan het Frans omdat Bretoens een heel andere taalstructuur heeft: Frans is een Romaanse taal; de Bretoense dialecten behoren tot de Keltische taalfamilie, maar hebben natuurlijk wel heel wat woorden uit het Frans ontleend. Wanneer het linguïstische criterium wordt gebruikt om van een aparte taal te spreken,

wordt abstractie gemaakt van de dialectische differentiatie binnen de onderscheiden talen.

In het geval van taalcontinua is het moeilijker om een dialect van een taal af te bakenen. In Europa bestaat een Germaans, een Romaans en een Slavisch dialectcontinuüm⁸; dat wil zeggen dat de orale taaltradities dan bestaan uit een samenhangende groep van linguïstisch verwante dialecten. In de loop van de geschiedenis werden uit die continua a.h.w. geografische lappen gesneden, waar binnen bepaalde politieke grenzen bepaalde dialecten tot een standaardtaal werden opgekweekt. Het spreekt vanzelf dat de taalgemeenschap die tot een standaardisering van een bepaalde taalvariëteit overgaat, daartoe eerst de (politieke) vrijheid heeft moeten krijgen. Het verschil tussen een taal en een dialect is dus een gevolg van taalpolitieke keuzes en de wil van de taalgemeenschap.

3.3. Wat is standaardisering?

De standaardisering van een taal doorloopt een aantal fasen. Allereerst echter moet er nood bestaan aan zo'n standaardiseringsproces. Voor de Nederlandse standaardtaal is die nood gegroeid in de 16de eeuw. Door een aantal maatschappelijke evoluties (schaalvergroting van de maatschappij, doorbreken van de boekdrukkunst, religieuze hervormingsbewegingen ...) ontstond er nood aan een overkoepelende taal. Na een eerste aanzet in het 16de-eeuwse Brabant (met Antwerpen als hoofdstad), die door de godsdienstroeibelen werd afgebroken, heeft de standaardisering dan haar beslag gekregen in het 17de-eeuwse Holland bij de stedelijke burgerij. Tegen het einde van de 18de eeuw was de schrijftaal over heel Nederland geüniformiseerd; de eenheid in de spreektaal komt er tegen het einde van de 19de eeuw. Uiteraard was die eenheid steeds relatief, en bestond die vooral bij de leidende klassen, niet bij de gewone bevolking, die de 20ste eeuw heeft moeten afwachten voor het onderwijs werd veralgemeend. De noordelijke taalnorm werd in de loop van de 19de eeuw door de Vlamingen overgenomen.

Einar Haugen (1966) onderscheidde vier stappen in het standaardiseringsproces. Op de eerste plaats heeft men een selectieproces op macro- en microniveau; dat betekent dat men eerst een bepaalde taalvariëteit moet kiezen (voor het Nederlands was dat historisch het Hollands) en dan binnen die taalvariëteit bepaald taalgebruik moet selecteren dat tot de hogere status van *schrijftaal* wordt toegelaten (voor het Hollands was dat de taal van de stedelijke burgerij, en het goede voorbeeld van de beroemdste schrijvers). Een standaardiserings-

proces verloopt doorgaans niet democratisch; het is de taal van de machtigste groep van de machtigste regio die de toon aangeeft.

Op de tweede plaats komt op basis van de gedane keuzes een codificatieproces op gang, de zgn. corpusplanning: er wordt voor gezorgd dat de taal *schrijfbaar* wordt door het ontwerpen van een spelling. Voorts moeten ook een woordenboek en een grammatica ervoor zorgen dat de taal vastgelegd wordt in voorschriften. Het is ook belangrijk de gecodificeerde taalvariant te gebruiken voor religieuze teksten, bijv. een bijbelvertaling. Het spreekt vanzelf dat een taalvorm die in de mond van God zelf gelegd wordt, toonaangevend zal worden. Een aantal taalvariëteiten vallen bij de codificatie uit de boot; dat kan tot frustratie leiden, zeker als men het al of niet gebruiken van de norm gaat stellen in morele termen van goed en kwaad: de normvariant gebruiken is *goed*, hem niet gebruiken (maar bijv. de eigen taalvariant) is dan *fout*.

Op de derde plaats moet een standaardtaal verrijkt worden, om te kunnen dienen voor de hogere sferen van de maatschappij (rechtspraak, hoger onderwijs, wetenschap ...). Dat wil concreet zeggen dat de woordenschat uitgebreid moet worden, ofwel door het vormen van nieuwe woorden door taalinterne middelen, ofwel door ontleening aan andere talen. Typisch voor een standaardtaal is ook de ontwikkeling van taalregisters, waarmee men kan inspelen op het onderscheid tussen informele en formele situaties.

Ten slotte (en ten voornaamste) moet het verkregen product door een taalgemeenschap binnen een bepaalde geografische omschrijving als standaardtaal *geaccepteerd* worden. Die acceptatie is dikwijls het resultaat van taalpolitieke actie door opinievormers in het onderwijs, de media en bij de overheid. De Vlaamse beslissing om geen eigen taalvorm te codificeren (wat bijv. de Afrikaners in Zuid-Afrika wel gedaan hebben) is genomen in de 19de eeuw door een erg kleine groep mensen. Pas in de tweede helft van de 20ste eeuw heeft die taalvorm wortel geschoten bij de bevolking door bewuste actie in onderwijs en media.

Een taalvariëteit is dus een 'taal' (lees standaardtaal) zodra een bevolkingsgroep die variëteit als dusdanig wenst te erkennen en er prijs op stelt die taalvariëteit te codificeren voor gebruik in de hogere sferen van de maatschappij. Een belangrijk kenmerk van een standaardtaal is haar algemene bruikbaarheid binnen een bepaald geografisch gebied; het is de taal bij uitstek van het publieke forum. De taalkundig verwante taalvariëteiten die ze overkoepelt, worden in de publieke opinie als dialecten van de standaardtaal beschouwd.

Er zijn heel wat gevallen aan te wijzen van afzonderlijke talen die zo weinig van elkaar verschillen dat de onderlinge verstaanbaarheid in maar geringe mate gehinderd wordt. Voorbeelden daarvan zijn Nederlands/Afrikaans, Noors/Deens, Servisch/Kroatisch ... Het feit dat de onderscheiden taalgemeenschappen in andere staten leven, is uiteraard niet vreemd aan de wens om de eigen variëteit tot standaardtaal op te kweken.

Een belangrijk - en emotioneel erg geladen - verschil tussen een standaardtaal en een dialect is het verschil in maatschappelijke status. Een standaardtaal is in principe algemeen bruikbaar; een dialect is dat niet. Dialect praten is in een aantal situaties geen goed idee (bijvoorbeeld tegen vreemdelingen). Er zijn overigens ook situaties waar de standaardtaal minder geschikt is. In de praktijk is er een rolverdeling tussen beide variëteiten: dialect is de taal van de solidariteit onder bekenden; standaardtaal is de taal van de openbaarheid en de schrijftaal. Die toestand van *diglossie* werd en wordt doorgaans als een soort van ideale toestand voorgesteld.

4. De dialectrenaissance

De schaalvergroting van de maatschappij, de veralgemeende verhoging van de scholingsgraad van de bevolking, de introductie van de massamedia ... sedert de jaren '60 van de vorige eeuw heeft een andere taalattitude teweeggebracht. De democratisering van de hele maatschappij heeft geleid tot de informalisering van de maatschappelijke verhoudingen en tot de verzwakking van het prestige van de standaardtaal. Dialect werd hoe langer hoe minder een signaal van ongeletterdheid en culturele achterstand: dialect kón weer.

Daarbij kwam ook dat de traditionele dialecten door de maatschappelijke veranderingen onder druk kwamen te staan: steeds minder mensen spraken in steeds minder situaties steeds minder goed dialect. Dat structureel en functioneel dialectverlies werd door heel wat dialectsprekers aangevoeld als een verlies van lokale of regionale identiteit, een identiteit die sowieso al onder druk was komen te staan door de globalisering, de uitbouw van de Europese Unie en de immigratie van nieuwkomers. Het is overigens niet zozeer het dialect zelf dat herleeft, als wel de belangstelling ervoor. De beweging wordt geschaard door hoogopgeleiden die uitstekend Nederlands kunnen praten, maar die dikwijls afkomstig zijn uit dialectspreekende sociale klassen.

De dialectrenaissance is in Nederland vroeger ontstaan dan in Vlaanderen en heeft geleid tot een drukke culturele activiteit ten voordele van de dialecten.

Vanaf de jaren '80 ontstaan er steeds meer teksten in het dialect: verhalen, liedjes, toneel, lespakketten, vertalingen ... zien het licht. Heel wat provincies stellen functionarissen aan die een en ander in goede banen moeten leiden. In Vlaanderen komt de dialectrenaissance wat later op gang, maar daar heeft men wel een oude traditie van cultuuruitingen in het dialect - wat aantoont dat men daar de eigen dialecten altijd al in het hart gedragen heeft. Dat heeft natuurlijk te maken met het feit dat de noordelijke taalnorm dikwijls als 'buitenlands' werd aangevoeld. We kunnen bijv. wijzen op Wannes Vandevelde voor het Antwerps en Walter De Buck voor het Gents, die een zeer hoog cultureel niveau bereikten met hun dialectliederen. Dialect werd ook als literair middel gebruikt door grote schrijvers als bijv. Stijn Streuvels, Cyriel Buysse of Louis-Paul Boon. In het 19de-eeuwse Vlaanderen bestond overigens in particularistische kring een hele literatuur in een sterk West-Vlaams gekleurde taal, met Guido Gezelle als literair boegbeeld.

5. Dialect en standaardisatie

Blijkbaar heeft de term *dialect* ook voor sommige dialectliefhebbers zelf een negatieve bijklank en spreken ze liever van een *streektaal*. We hebben in paragraaf 3 selectie, codificatie, verrijking en acceptatie aangehaald als de belangrijke dimensies bij de corpus- en statusplanning van een standaardtaal. Aangezien de dialectrenaissance standaardiseringstendensen voor (bepaalde) dialectgroepen heeft meegebracht, is het wenselijk te bekijken wat die vier dimensies voor de standaardisering van een dialect zouden kunnen betekenen. In wat volgt, gaat het over standaardisering. Ik gebruik dan ook vooral de term *streektaal*, en niet meer *dialect*. Ik ga er ook vanuit dat men steeds de taalvariëteit van een relatief groot gebied tot streektaal wil opkweken, en niet het lokale taalgebruik van één gemeente.

Het belangrijkste probleem dat m.i. bij de standaardisering van een streektaal kan rijzen, is dat van de selectie. Aangezien het kenmerkende - en ook het leuke - van een streektaal nu net vrijheid en ongebondenheid is, is het m.i. wenselijk bij een standaardisatie de interne variatie van de dialectgroep zoveel mogelijk te behouden. Dat gaat weliswaar in tegen de 'algemeenheid' die een standaardtaal normaal heeft, maar komt wel tegemoet aan de aard van de regionale taalvariëteit, die toch de voertaal moet zijn van de informaliteit en solidariteit en dus niet al te veel officieel beregeld mag worden. Het is m.i. aan te bevelen een middel te vinden om zoveel mogelijk interne variatie te behouden. Streektaliefhebbers houden trouwens van taalvariatie, en wensen doorgaans niet te kiezen tussen de variëteiten in hun regio. Een keuze maken is in som-

mige gevallen in de praktijk overigens erg moeilijk: kiest men bij het Vlaams⁹ voor West-Vlaams of Oost-Vlaams? Er worden overigens in Oost-Vlaanderen ook Brabantse dialecten gesproken.

Bovenstaande basishouding heeft uiteraard gevolgen voor de codificatie. Standaardisatie houdt normaal het ontwerpen van een spelling in - streektaalen zijn typisch oraal; een standaardtaal wordt geschreven. Net zoals voor de standaardtaal kan het ontwikkelen van een spelling tot hoog oplopende discussies leiden: de spelling voor een taal wordt immers dikwijls met de taal zelf geïdentificeerd. Die emotionaliteit kan m.i. ook verklaard worden doordat vele auteurs zich door de codificatie van de spelling de streektaal als het ware toe-eigenen en daardoor een sterke gevoelsband met hun spelling ervoor ontwikkelen. Zaak is een spelling te ontwerpen waarmee de variatie binnen een dialectgroep opgevangen kan worden. Een spelling als die van Belemans (1999) voor het Brabants biedt die mogelijkheid.

Wat de andere taalonderdelen betreft, als woordenschat, morfologie en syntaxis, kunnen overzichtswerken nuttig zijn. Hier zou het m.i. aanbeveling verdienen de klemtoon te leggen op descriptie en niet op normgeving. Ook voor de Nederlandse standaardtaal is men op het gebied van normering terughoudend: zowel de Van Dale als de Algemeen Nederlandse Spraakkunst presenteren zich als descriptief en niet als normatief - het staat de gebruiker vrij de twee standaardwerken als norm te gebruiken of niet. M.i. horen streektaalwoordenboeken (en andere taalkundige werken) in de eerste plaats de regionale woordenschat te ontsluiten en niet te normeren.

Het is dus mijn overtuiging dat voor een streektaal de corpusplanning in eerste instantie tot descriptie moet leiden, en niet tot normering - als men tenminste een belangrijk kenmerk van het verschijnsel 'streektaal' wil behouden, nl. geografische diversiteit en ongebondenheid. In de mate dat men wil normeren, gaat men de weg op van een echte standaardtaal. Het is m.i. mogelijk selectie voor een groot deel te vermijden, hoewel dat problemen kan opleveren voor de leerbaarheid van een streektaal. In een pedagogische context kan het immers lastig zijn om al te veel varianten te moeten aanbrengen als iemand een streektaal wil leren; het is wellicht makkelijker om iemand 'Brugs' te leren (voor zover daar de nodige leermiddelen voor bestaan), dan 'West-Vlaams'. Voorts moet er ook rekening mee gehouden worden dat descriptieve werken dikwijls normatief gebruikt worden. Het onderscheid tussen *goed* en *fout* is blijkbaar voor het taalgebruik een attitudineel universeel; men kan dus ook *goed* of *fout* streektaal praten - en bij discussies zal men dan ook naar de voorhanden zijnde naslagwerken grijpen - ook al zijn die niet normatief bedoeld.

Het verlangen om een dialectgroep tot het niveau van streektaal op te tillen heeft dus meer te maken met statusplanning dan met corpusplanning. Er is daarbij maar weinig inspanning nodig om de taal zelf te verrijken met woordenschat die haar geschikt maakt voor een aantal hogere functies. Een streektaal kan gewoon leentjebuur spelen bij de standaardtaal en de nodige woordenschat dialectiseren, d.i. de Nederlandse woorden uitspreken als waren ze dialect. Het Nederlands heeft dat overigens zelf gedaan bij het Latijn en het Frans voor de geleerde woordenschat. Een mooi voorbeeld daarvan is ook het Afrikaans dat na de officiële erkenning als officiële taal (1925) sterk vernederlandst werd wat de woordenschat betreft.

Hoewel volgens Van Dale het woord *streektaal* een synoniem is voor *dialect* (naast het woord *tongval*), brengt het element *taal* in de samenstelling een maatschappelijk gunstige connotatie teweeg. Het ligt bij een *streektaal* meer voor de hand dat die gebruikt mag worden in formelere situaties dan zomaar een dialect (bijv. op straatnaambordjes, in de lagere school, in vergaderingen van de plaatselijke gemeenteraad ...). Het spreekt vanzelf dat bijv. erkenning door 'Europa' van een dialectgroep als streektaal in elk geval een gevoelige statusverhoging voor het dialect in kwestie betekent en voor de autoriteiten in elk geval de morele plicht meebrengt om de streektaal een plaatsje te gunnen naast het Nederlands.

Het hele verhaal van de erkenning van dialectgroepen als streektalen staat of valt met *acceptatie*. Indien een taalgemeenschap wenst dat haar taalvariëteit een bepaalde plaats krijgt in de samenleving, dan moet daar rekening mee gehouden worden. Er moet dan een beleid ontwikkeld worden omtrent de rolverdeling tussen standaardtaal, streektaal (en de dialecten van die streektaal?). Dat hoort zo in een democratische samenleving. De inspanningen en beslissingen terzake zijn van taalpolitieke aard; zaak is dan om de voordelen van een bepaald beleid aan te geven, en ook de nadelen bij het uitblijven van dat beleid. De opiniemakers moeten dus dikwijls stoppen en omkijken om te zien of iedereen wel volgt. Een belangrijke vraag is of een erkenning als streektaal een bepaalde taalvariëteit bescherming kan bieden, en of de bevolking zo'n erkenning daartoe een goed middel vindt. Argumenten van linguïstische of historische aard hebben daarbij maar een beperkt belang.

6. Dialect en streektaal in Nederlandstalig België

België heeft het *Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden* niet ondertekend, ongetwijfeld wegens mogelijke interferentie met de

eigen complexe taalwetgeving en taalevenwichten. De situatie is ook zonder dat Handvest al moeilijk genoeg. Taal ligt voor Vlamingen nog steeds erg gevoelig wegens de collectieve herinnering aan de taalstrijd; en wegens de 'faciliteiten' voor de Franstaligen in een aantal randgemeenten rond Brussel. Zoals hierboven aangegeven, hebben Vlamingen in tegenstelling tot Nederlanders in elk geval niet steeds een ontspannen gevoel omtrent hun taal.

De vraag om Europese erkenning van dialectgroepen als streektalen leeft in Vlaanderen m.i. niet om nog een andere reden. Een dergelijke erkenning is namelijk taalpolitiek misschien niet altijd onschuldig. Om duidelijk te maken wat ik bedoel, vergelijk ik de situatie van een aantal minderheidstalen in het Franse cultuurgebied met die in andere gebieden. De Italiaanse dialecten van het kanton Ticino in Zwitserland worden in Zwitserland (+ elders) Italiaans genoemd; Italiaans is een officiële taal van Zwitserland. De Duitse dialecten in België (Oostkantons) en in Italië (Zuid-Tirol) worden in beide landen Duits genoemd; Duits is in België en in Italië een officiële taal. Waarom echter worden de Italiaanse dialecten op Corsica in Frankrijk *corse*, de Duitse *alsacien* en de Nederlandse in het departement Nord-Pas-de-Calais *flamand* genoemd en niet respectievelijk *italien*, *allemand* en *néerlandais*?

Zou het kunnen dat Frankrijk de inheemse dialectgroepen die met naburige cultuurtalen verwant zijn, als 'streektalen' erkent om op die manier die talen te folkloriseren en af te zonderen van een groter cultureel - maar helaas buitenlands - verband? Op die manier wordt de dominante taal, het Frans, blijvend gereserveerd voor de werkelijk belangrijke domeinen van het openbare leven als wetgeving en hoger onderwijs. Kan de erkenning van het Lëtzebuergesch sedert 1984 als 'langue nationale' van Luxemburg beschouwd worden als een poging van de Franstalige burgerij om Luxemburg niet al te Duits te laten zijn (hoewel Duits een officiële taal is)? Het wel en wee van de 'langue nationale' wordt in de gaten gehouden door het 'Conseil Permanent de la Langue Luxembourgeoise'. Waarom wordt Frans gebruikt als men het in Luxemburg over het Luxemburgs heeft? Dat komt omdat de Luxemburgers het taalbeleid belangrijk genoeg vinden voor regelgeving - en dan schrijft men Frans! Omgekeerd zullen Frans en niet nalaten het Frans van België, Zwitserland, Canada en een paar tientallen creoolse of nationale variëteiten in de ex-koloniën onverkort Frans te noemen. De Franse cultuur heeft in elk geval geen last van eng taalnationalisme; het Frans is inderdaad een internationale taal, net als Engels of Spaans.

De status van de minderheidstalen in Corsica, de Elzas, Frans-Vlaanderen enz. is niet zorgwekkend voor zover de plaatselijke bevolking met de bestaande toestand akkoord gaat - en dat is overigens het geval (met enige reserve voor

Corsica). Wel kan men zich afvragen of de plaatselijke dialecten niet beter beschermd waren geweest indien men de verwante - maar buitenlandse - cultuurtaal had erkend! In Luxemburg was de ervaring tijdens de Tweede Wereldoorlog overigens van die aard dat vele Luxemburgers hun omgangstaal liever niet 'Duits' noemen. Europese erkenning van Vlaams, Brabants, Limburgs of nog andere variëteiten in België als streektalen zou waarschijnlijk op instemming kunnen rekenen van vele Franstaligen die al langer vinden dat Vlamingen geen échte cultuurtaal hebben en dus voor verfransing in aanmerking komen.

Een dergelijke poging tot folklorisering van de taal wordt soms ook gezocht achter het gebruik van de term 'Vlaams', niet voor de Vlaamse dialecten, maar voor het zgn. Belgische Nederlands. Als er één kenmerk is van een standaardtaal, dan is het wel dat ze maar één naam heeft. Hoeveel inspanningen Vlamingen ook doen / gedaan hebben om Nederlands te praten als cultuurtaal, zowel Nederlanders als Fransen blijven de taal van de Vlamingen koppig *Vlaams/flamand* noemen - een term waarmee het culturele prestige van de taal verlaagd wordt. De Vlamingen gebruiken de term echter ook zelf! Het hangt er zeer vanaf door wie en in welke context het woord *Vlaams* gebruikt wordt, om te weten welke taalattitude (en eventueel taalnationalisme) achter het gebruik van de term zit. Een dergelijke situatie komt weinig voor: volkeren die dezelfde taal praten (al is het met aanzienlijke nationaal bepaalde verschillen) als Spaans, Frans, Engels ... talen die in tientallen landen worden gesproken, leggen net de klemtoon op hun taaleenheid. Een Oostenrijkse Duitstalige bijv. praat Duits; daarover zijn zowel Oostenrijkers als Duitsers het eens - de vele verschillen tussen Duits Duits en Oostenrijks Duits ten spijt.

Het is dus moeilijk om het in Vlaanderen over taal te hebben zonder de kans te lopen iets verkeerd te zeggen. In elk geval, een erkenning van 'Vlaams' als streektaal is in de ogen van politici en een groot deel van de publieke opinie ondenkbaar omdat Vlamingen nog te druk bezig zijn overal in het buitenland uit te leggen dat hun taal het Nederlands is. Ook bestaat de vrees dat sommigen in een erkenning argumenten zouden vinden om te zeggen dat Vlamingen 'maar' een regionaal taaltje praten.

7. Besluit: de erkenning van dialect als dialect

Vlamingen hebben hun taalrechten moeten bevechten door aansluiting te zoeken bij een buitenlandse taalnorm als tegengewicht tegen het Frans om zo de eigen taalidentiteit te vestigen. Tijdens de ABN-acties van de jaren '60 en later werden de dialecten als de vijand van het Algemeen Nederlands en van cultu-

rele emancipatie in het algemeen aangezien. Het idee dat het Nederlands als standaardtaal nog steeds verdedigd moet worden, zorgt ervoor dat een erkenning van dialectgroepen als streektalen geen maatschappelijk draagvlak heeft. De Belgische taalpolitieke situatie is overigens van die aard dat er voor zo'n operatie ook geen politiek draagvlak bestaat. Bovendien zouden er ook praktische problemen rijzen om zo'n operatie door te voeren.

De democratisering van het onderwijs en de introductie van de Nederlandse standaardtaal heeft in Vlaanderen een culturele emancipatie teweeggebracht. Daardoor is er in Vlaanderen een meer ontspannen houding tegenover de dialecten tot stand gekomen – gelukkig maar, want het is geen goed idee om dialectsprekers (waaronder de kinderen op school) aan te praten dat de taal die ze van huis uit hebben meegekregen 'fout' zou zijn. Het is zaak om een aantal taalfrustraties weg te werken en de rolverdeling tussen dialect en standaardtaal goed aan te geven. Welke status een plaatselijk of regionaal dialect daarbij moet krijgen, is de zaak van de plaatselijke of regionale taalgemeenschap. Wat nodig is, is respect voor de dialecten (en dus voor de sprekers ervan) voor wat ze zijn, nl. oeroude en interessante taalvariëteiten waarin cultureel leven mogelijk moet worden gemaakt voor hen die daaraan behoefte voelen. Een promotie tot streektaal is m.i. enkel nodig indien daar belangrijke voordelen aan vasthangen en uiteraard indien dat de wens is van de dialectspreekende gemeenschap.

Het meest typische aan een dialect is vrijheid en ongebondenheid. M.i. moet bij een standaardisatie enkel de spelling gecodificeerd worden; de andere taalelementen dienen enkel beschreven te worden om ze op die manier te ontsluiten voor hen die een bepaalde variant niet kennen. Het komt er dus op aan de interne variëteit van een dialect(groep) te vrijwaren, en tegelijk culturele uitingen te vergemakkelijken. Een erkenning kan daarbij eventueel helpen, maar dan vooral een erkenning van alle dialectisch erfgoed in het algemeen – niet van *bepaalde* dialecten.

Ik verwacht als voorzitter van 'Variaties vzw. Koepelorganisatie voor dialecten en oraal erfgoed in Vlaanderen' van de overheid dus niet zozeer erkenning van dialectgroepen als streektalen, dan wel subsidies om de dialectbeleving en de studie van de dialecten en de taalsituatie in Vlaanderen te ondersteunen. Het allerbelangrijkste is dat de dialectsprekers zelf hun taalvorm erkennen als waardevol en er niet langer beschaamd over zijn. Een dergelijke houding is overigens ook het beste uitgangspunt om Algemeen Nederlands te leren en te waarderen.

BIBLIOGRAFIE

- Belemans, R. (1999), *Hoe schrijf ik mijn dialect. Een referentiespelling voor alle Brabantse dialecten*. Leuven, Acco.
- Belemans, R. (2009), *Taal of Tongval? De gespleten Limburgse kus, oraal erfgoed en taalpolitiek*. Brussel, Pharo Publishing.
- De Caluwe, J. (2009), Tussentaal wordt omgangstaal in Vlaanderen. In: *Nederlandse Taalkunde* 14. blz. 8-25.
- Haugen, E. (1966). Dialect, Language, Nation. In: *American Anthropologist* 68. blz. 922-935.
- Janssens, G. en A. Marynissen (2008), *Het Nederlands vroeger en nu*. Leuven, Acco.
- Van der Sijs, N. en R. Willemyns (2009), *Het verhaal van het Nederlands*. Uitgeverij Bert Bakker.
- Van der Wal, M. en C. Van Bree (2008), *Geschiedenis van het Nederlands*. Houten, het Spectrum.

NOTEN

1. Deze bijdrage is de uitgeschreven versie van een lezing gehouden tijdens de Vierde Internationale Streektaalconferentie (Brussel 2009)
2. Voor een geschiedenis van die erkenningen zie Belemans 2009.
3. Recente handboeken zijn: Van der Wal en Van Bree 2008, Janssens en Marynissen 2008, Van der Sijs en Willemyns 2009.
4. Er is dan nog een kleine inheemse taal vergeten: in België zijn er in de provincie Luxemburg een aantal gemeenten waar naast het Frans ook *Lëtzebuergesch* gesproken wordt, net zoals in het groothertogdom.
5. Zie De Caluwe 2009.
6. Zie: http://wetten.overheid.nl/BWBV0001223/geldigheidsdatum_26-11-2009#VertalingNL
7. In de Angelsaksische traditie kan men elke geografisch of sociaal bepaalde taalvariëteit een *dialect* noemen, de standaardtaal inclusief.
8. We maken hier abstractie van een aantal kleinere talen die bijv. tot de Baltische, de Fins-Oeegrische of nog andere groepen behoren.
9. Met *Vlaams* wordt in de dialectologie de dialectgroep aangeduid die in Frans-, West-, Oost- en Zeeuws-Vlaanderen wordt gesproken. Elders in België spreekt men Brabants (in Vlaams-Brabant en Antwerpen) en Limburgs.

Brusselse eigentijdse 'powezee'

Paula Bosmans-De Nil

't Was, 't es en 't blaaift

Ge kunt er ni neffest zeen, ouveral St Valentin.
Mo vè maa es 't ni allien daanen dag,
mo gielegans 't joêr dui da'k no aa tracht.

Schraaive doon ek ni, (liefste) menneke,
mo giel stillekes in gedachte
vertel ek a ouver van alles en nog ewa.
G'uut ma toch, newo?

Wel spaaiteg, gevde ga ma nuut ni roêd,
wannier da'k in mooilaaike situoêses stoên.
Mo kom, ik probeir er ma dui te sloêge.

Spaaiteg oek dat er in daanen taaid,
as ge no bouve vertrok, gin geejèsèm's bestonte.
Waaillen aaie vuil èssèmèskes kunne steure!
Mo mè of zonder geejèsèm,
ik blaai f mè aa kommuniqueire.
Ge zet van maa nog ni af.

Noste weik vertel ek a mier.
't Zal dèn ouver de konversoêsetoêfels goên
en 't neut leeke van Verminnen.

Nog eet: op nek i zaaide ma
da soêmen oud wèdde zaa schuun zaain.
Awel, da doon waaile toch.
Mo verget ni, as ge van gedacht verandert,
Kom mo rap wei no beneije.
Ik wacht...

Les langues régionales et la Communauté française Wallonie-Bruxelles

Jean-Luc Fauconnier, Président du Conseil des Langues régionales endogènes de la Communauté française

Ik wens U van harte te bedanken dat u mij vandaag heeft uitgenodigd in het Brusselse Parlement om het beleid van de Franse Gemeenschap over regionale talen met u te bespreken.

Ik wens U eveneens te bedanken mij de mogelijkheid te bieden om in één van mijn moedertalen te spreken, het Frans – de andere is het Waals - want ik realiseer mij dat de kennis van mijn Nederlands beperkt is, niettegenstaande ik Nederlands heb geleerd op school. Was de kwaliteit van de lessen niet goed genoeg? Was

ik niet voldoende aandachtig om de taal te leren? Ik verkies liever niet te antwoorden op deze vragen, temeer omdat deze tweex veronderstellingen wellicht hand in hand gaan.

1. Un problème ancien, une problématique dont on se soucie depuis peu

La problématique des langues moins répandues est complexe et constitue un vaste sujet qui, pourtant, n'a intéressé les responsables politiques et pédagogiques que depuis quelques décennies seulement. C'est qu'autrefois, dans la plupart des grands pays européens, on avait tendance à négliger que la notion de langue nationale: en Allemagne, on parle l'allemand, en France, on parle le français. Certes on savait qu'il y avait des nations bilingues et que les accidents de l'histoire pouvaient laisser hors des frontières « nationales » des locuteurs de la langue nationale, locuteurs que l'on considérait comme de pauvres concitoyens perdus en terre étrangère. La superposition entre langue et nationalité est d'ailleurs à l'origine de quelques conflits marquants; si cette volonté de coïncidence ne fut pas toujours la cause réelle de ces conflits, elle en fut souvent le prétexte.

La Belgique constitue pourtant un cas très particulier dans ce domaine. En effet, aucune des « langues officielles » n'est endogène. L'allemand, le français ou encore le néerlandais, sont en effet des parlers hexogènes qui se sont implantés au cours de l'histoire, de manière plus ou moins naturelle, sur le territoire de ce pays.

De leur côté, les langues endogènes de cet état sont, pour la plupart, transfrontalières. Si l'on s'en tient à la Région wallonne proprement dite, le champenois, le francique mosellan, le francique ripuaire, le lorrain, le picard et le wallon sont aussi parlés hors des limites territoriales de cette dernière.

Quoiqu'il en soit, on n'en tenait guère compte des parlers réellement en usage dans les couches les plus pauvres de la population. Ce sont les linguistes qui se sont intéressés à ces idiomes souvent considérés comme des variantes abâtardies de l'une ou l'autre langue nationale; bien souvent, on les affublait d'appellations connotées péjorativement: patois, jargon, dialecte... Les menaces pesant sur leur avenir n'intéressaient que quelques « militants » et pourtant, dès 1856, à la création de l'association qui deviendra la *Société de Langue et de Littérature wallonnes*, les fondateurs se donnaient comme objectif de promouvoir et de protéger le wallon « menacé d'une proche disparition ».

Progressivement, le désir de conserver les différents idiomes régionaux se fit plus fort; il ne fut plus l'apanage de ces quelques militants de la première heure, souvent considérés comme des passéistes folklorisants par certains intellectuels peu au fait des réalités linguistiques.

Dès avant l'instauration du régime fédéral, la Belgique s'est intéressée à ce qu'on appelait les dialectes. Les associations qui défendaient ces parlers par le truchement du théâtre, de la littérature ou de la recherche en matière de linguistique reçurent dès le début du xxième siècle des aides des pouvoirs publics (municipalités, province, état). Des cours de « dialectologie » furent instaurés dans la plupart des universités du pays; une *Commission royale de Toponymie et de Dialectologie* fut créée en 1926; des prix destinés à récompenser les écrivains dialectaux furent organisés à partir de 1935 et des tournois de théâtre d'amateurs en dialecte furent soutenus officiellement tels la célèbre Coupe du Roi dont la première édition eut lieu en 1936.

On ne peut pourtant pas prétendre qu'à l'époque, une véritable politique à long terme et aux structures solidement a été mise sur pied. La défense et la protection du patrimoine linguistique du pays reposaient toujours sur des associations de militants bénévoles.

Le processus de fédéralisation a permis une nette avancée en la matière plus particulièrement au sud du pays.

2. La politique de la Communauté française Wallonie-Bruxelles

Une des premières manifestations de cette volonté de préservation du patrimoine linguistique a été l'instauration, en 1976, au sein de ce qui deviendra le Ministère de la Communauté française, d'un organe consultatif, la *Commission pour la Promotion des Lettres dialectales de Wallonie*.

En 1983, le 24 janvier, à l'instigation du ministre Robert URBAIN, est promulgué un « Décret relatif au recours à un dialecte de Wallonie dans l'enseignement primaire et secondaire de la Communauté française », texte qui rendait légales de nombreuses initiatives d'enseignants en la matière.

Il est intéressant de noter que l'on parle toujours à cette époque de dialectes de Wallonie et cela, en outre, dans une perspective relativement réductrice.

Quelques années plus tard, en 1986, le Conseil de l'Europe commençait à envisager des mesures de protection des langues régionales, un processus qui aboutira en 1992 à la *Charte européenne des Langues régionales ou minoritaires*.

En 1988, à l'instigation de Valmy FÉAUX, alors Ministre-Président de l'Exécutif de la Communauté française, un groupe d'experts s'est penché sur la problématique de la protection et de la promotion des parlers régionaux. Ces experts ont d'abord débattu de problèmes lexicaux.

En effet, redisons-le, on se sert souvent pour désigner les idiomes régionaux du mot 'dialecte'; la polysémie de ce terme est particulièrement remarquable et a engendré des discussions souvent fort dommageables.

Si on retenait la formulation qui figurait dans certains dictionnaires: « *Le wallon, dialecte français de Belgique* », nous risquons de considérer ce parler comme une variété régionale du français (comme le français régional de Liège, par exemple) et non comme une diversification très ancienne du latin parlé à partir de l'ère chrétienne dans ce qui deviendra la Wallonie. Il n'est pas admissible scientifiquement de considérer le wallon comme un dialecte *du* français; on peut défendre le fait qu'il soit un des dialectes du groupe d'oïl, encore que la notion de langue d'oïl soit particulièrement malaisée à définir elle aussi.

Ceci a d'ailleurs mené ces experts à éviter ce terme si ambigu au profit de l'appellation « langue régionale » qui est d'ailleurs souvent associée au concept de minoration qu'il conviendrait de clarifier lui aussi. Avouons-le aussi, ces experts ont pris en considération le fait que la *Charte européenne des Langues régionales ou minoritaires* ne tient pas compte les dialectes, sans d'ailleurs en donner une définition. On a accolé l'adjectif « endogène » à cette locution pour n'envisager que les parlers qui se sont développés au cours des siècles dans les zones où la Communauté française exerce ses compétences. Il est certain que d'autres langues régionales y sont pratiquées qui méritent autant d'égards, qu'elles résultent de mouvement de populations anciens ou récents (yiddish, judéo-espagnol, rom, frioulan, galicien, berbère, sarde...)

Ces travaux aboutirent le 24 janvier 1990 au vote du *Décret relatif aux langues régionales endogènes de la Communauté française de Belgique* qui accorde un statut de coofficialité à ces langues et en assure la protection et la promotion. Comme le prévoyait ce décret, une instance consultative était mise sur pied et ce fut chose faite 19 mars 1991 lorsqu'un arrêté de l'Exécutif de la Communauté française créait le Conseil des Langues régionales endogènes (CLRE) composé de 24 membres choisis, en fonction du pacte culturel, pour leurs compétences en la matière; actuellement, ce nombre a été réduit à 12. Afin de suivre les travaux du CLRE, il fut créé au sein du Ministère de la Communauté française, un Service des Langues régionales endogènes rattaché au Service général des Lettres et du Livre de la Direction générale de la Culture.

En outre, au budget de cette même Communauté a été inscrite une allocation spécifique à ces langues. Cette allocation modeste, mais qui fut progressivement augmentée, permet de pouvoir subsidier les actions entreprises dans l'esprit du Décret du 24 décembre 1990.

La Communauté française a donc fait œuvre pionnière en accordant ce statut de coofficialité et depuis, elle a pu intensifier sa politique d'aide à l'édition d'ouvrages « sur » et « en » langues régionales.

Il faut préciser que ces ouvrages sont pour la plupart édités par le milieu associatif et que les subsides qui sont versés aux bénévoles qui animent ces milieux retournent presque intégralement dans le circuit économique puisqu'ils servent à défrayer des frais de composition et d'impression réalisés par des firmes privées.

Pour ce qui concerne la présence de ces langues dans les médias et dans le cursus scolaire, le bilan est nettement moins favorable. Ceci est dû surtout à des difficultés d'ordre budgétaire encore qu'il ne faille pas évacuer les problèmes

spécifiques de l'enseignement de la plupart de ces langues régionales endogènes, problèmes qui sont encore pour la plupart irrésolus.

Il convient d'envisager un préalable essentiel: quelle langue enseigner? On sait que la caractéristique la plus évidente de presque toutes les langues régionales réside dans le nombre important de leurs variantes locales. Richesse mais aussi handicap en matière pédagogique. Faut-il élaborer un standard d'enseignement en se basant sur l'une ou l'autre variante ou créer «artificiellement» une langue commune? Faut-il s'appuyer sur les trois ou quatre *koinè*s qui se sont progressivement développées en Wallonie à partir du XIXème siècle? C'est un débat qui agite les militants les plus actifs; on se contentera de l'évoquer ici mais il conviendra absolument de trouver une solution satisfaisante pour les enseignants et pour les enseignés avant d'aller plus avant.

Il apparaît en outre que les pédagogues les mieux aux faits de la question considèrent que l'enseignement d'une langue régionale – le wallon, dans ce cas de figure – à des jeunes qui possèdent une imprégnation plus ou moins grande de ce parler, nécessite des mesures très particulières.

Le wallon, en effet, comme les autres langues régionales romanes de la Communauté française, est un idiome «collatéral» au français puisqu'il appartient au même domaine linguistique que cette langue officielle et qu'il est usité – ou était usité – conjointement. Ceci permet d'envisager dans les procédures pédagogiques, un grand nombre d'échanges les deux idiomes. On pourrait même envisager d'appliquer en cette occurrence, une «méthode savinienne inversée»; l'enseignant s'appuyant sur les connaissances du français des enseignés pour leur faire mieux connaître une langue régionale qui, néanmoins, ne leur est pas du tout à fait inconnue.

Pour parler franchement, ces procédures spécifiques ne sont pas encore élaborées et à l'heure actuelle, les expériences en matière d'enseignement de nos langues régionales relèvent souvent d'un sympathique amateurisme.

On pourrait d'ailleurs envisager la mise sur pied d'une «métaméthode» pédagogique qui permettrait d'enseigner toutes les langues collatérales romanes: l'asturien, l'aragonais à côté du castillan; le sicilien, le vénitien, le piémontais à côté de l'italien ou encore les langues d'oïl à côté du français. Ne serait-ce pas là un beau projet international qui pourrait d'ailleurs s'étendre aux langues germaniques ou encore aux langues slaves? Encore faudrait-il avoir le courage de l'introduire auprès de l'*Union européenne* et là, c'est une autre aventure comme le savent ceux qui ont fréquenté les technocrates de la Commission.

Il faut aussi avouer que les décideurs politiques ne sont guère poussés à prendre des mesures en faveur du patrimoine linguistique. En effet, la plupart des habitants de la Wallonie et de la Communauté française ne sont guère sensibles à l'aspect patrimonial de leurs langues endogènes et ne perçoivent guère les dangers qui menacent celles-ci. C'est ainsi que l'on s'émeut en Wallonie du sort de pauvres cétacés échoués sur un plage de la côte, que l'on s'inquiète de la présence d'éoliennes sur l'un ou l'autre lieu, qu'on se mobilise contre certains projets immobiliers qui risquent de défigurer un site remarquable, tout cela, à juste titre, bien sûr, mais entre-temps, on laisse les langues régionales endogènes de Wallonie disparaître selon un processus diglossique qui va s'accéléralant.

Pire, le militantisme en faveur de ces langues, si marginal pourtant, est souvent assimilé à une forme de passéisme réducteur et folklorisant par la plupart des décideurs qui ignorent ou feignent d'ignorer l'aspect identitaire de ces parlers. C'est probablement un phénomène qui est engendré par la répartition des compétences entre les diverses composantes de l'état fédéral qui empêche la mise sur pied d'une politique holistique en la matière.

Pourtant, répétons-le, ce patrimoine linguistique wallon est en danger. C'est ainsi que la lecture de la dernière édition de *l'Atlas des langues en danger dans le monde*, un ouvrage publié par l'UNESCO, nous apprend que le francique est «vulnérable», le wallon «en danger», le champenois, le lorrain et le picard «sérieusement en danger».

Le cas de la *Charte européenne des Langues régionales ou minoritaires* en Belgique est particulièrement révélateur de la problématique. Il s'agit d'un document essentiel en matière de protection et de promotion de ces langues puisque les états qui signent et ratifient cette *Charte* s'engagent à appliquer toute une série de mesures qui favorisent la pérennité de ces langues, notamment en assurant leur présence dans l'enseignement et les médias.

Or, la Belgique est un des très rares pays membres du Conseil de l'Europe à ne pas avoir signé et, a fortiori, ratifié ce document.

On ne manquera pas d'ajouter que dans certains milieux, on entretient la confusion avec la *Convention-cadre pour la protection des minorités ethniques* qui, elle fut signée in *illo tempore* par la Belgique mais qui n'est toujours pas ratifiée à ce jour.

Le CLRE, répondant à une demande des instances officielles de la Communauté française, a dressé une liste des articles et alinéas choisis dans cette *Charte* qui

pourrait figurer dans l'instrument de ratification belge ainsi qu'une liste des langues régionales pouvant bénéficier des mesures envisagées dans ce document. Ces deux listes ont été soumises aux autorités régionales, communautaires et fédérales et après des négociations qui y ont apporté quelques amendements, elles ont été officiellement approuvées. Enfin, les différentes composantes de l'état ont marqué leur accord pour que cette *Charte* soit signée et ratifiée par la Belgique selon une procédure qui n'envisagerait son application qu'à la seule Wallonie.

À plusieurs reprises, des ministres fédéraux ou communautaires ont déclaré que cette signature était imminente. Récemment encore, une réunion interministérielle avait la problématique de la signature à son ordre du jour mais, en raison des problèmes dus à la crise et à la proximité des élections, cette réunion a été remise à une date ultérieure. Encore une fois, il faudra s'armer de patience. Vous me permettez, en cette occurrence de citer un formule wallonne toute empreinte de l'absurde qui nous est si cher: *Purdèz pacyince, in tchéen print bé pacyince li côp qu'i strône !* 'Prenez patience, un chien prend bien patience lorsqu'il s'étrangle'.

Pour conclure, je dirai que nous n'avons pas de leçon à donner en la matière. Certes nous disposons de certains outils – les décrets – et de moyens financiers aussi limités que précieux et nous espérons toujours que la Belgique signera et ratifiera cette fameuse Charte, mais il faut reconnaître que le chemin reste encore pour faire prendre conscience à une majorité des gens qui habitent en Communauté française que la protection et la promotion du patrimoine linguistique s'inscrit dans le cadre de la préservation de la diversité culturelle et dans le cadre plus vaste encore d'un humanisme où une prise en compte de cette diversité constitue un élément majeur de la tolérance.

Brusselse eigentijdse 'powezee'

Claude Lammens

Zusterzeele

Ouver pakt na 50 joer
Waaile getwiëd, eeder mè ne wandelstok
Twie aa zakke, allien nog mè 'n verleie
Aa zakke, in de 80, graais en versleite.
Gomme den reuze moeke ouver noeme?
Ouver aa kooie dei allank verdroenke zaain?
Ouver daane ki da me verloure mè de pitsjesbak ?
Doetems dee me zaain vergeite ?

Ouver pakt na 50 joer,
Twie aa kameroeten in et park.
Dei 'n zoeg spannen ouver gruut en klaain momâns de gloire.
Ouver kameroete dee allank duud en begroeve zaain.
Ik zeen ons luupe, erm in erm,
Stillekes, no ons appartement
En ik zal nog altaaid mëzzele, en kaffeï smosse
En gaa mo afwasse, en vensters kosje.

Ouver pakt na 50 joer,
Ikke, den iewege clochard, de platzak,
En gaa, nog altaaid eive geereg, afgelekt en prouper
Mo toch zusterzeele teige wil en dank,
Giel stillekes, twie graaize moeizekes, en gin kat dei ons nog kent,
En noe de noon e siësteke, alle doege, perfekt kontent,
En uuk masscheens 'n bekke mè de poepers, paaze'k
De poepers van den andere toch nog 't ouverleive.

Pleidooi voor een Vlaams taalvariatiebeleid met en/of zonder Europees Handvest CETS 148

Rob Belemans, FARO. Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed

1. Het Handvest voor streektaalen en talen van minderheden (CETS 148)

Op 29 mei 1992 keurde het Comité van Ministers van Buitenlandse Zaken van de 47 lidstaten van de Raad van Europa zijn 148ste pan-Europese verdrag goed. Met dit 'Handvest voor Streektaalen en Talen van Minderheden' (CETS 148) had de Raad van Europa de intentie om de culturele diversiteit binnen het één wordende Europa te behouden en te bevorderen. Talen en vooral taalvariëatie worden in dit verdrag centraal gesteld als belangrijke dragers van regionale en etnische culturele identiteit. Het Handvest gaat uit van de overweging dat "de bescherming van de historische streektaalen of talen van minderheden in Europa, waarvan sommige geheel dreigen te verdwijnen, bijdraagt aan de instandhouding en ontwikkeling van de culturele rijkdom en tradities van Europa." Tegelijk wordt onderkend dat de intergenerationele overdracht, die eeuwenlang vanzelfsprekend verliep, in de hedendaagse Europese context van schaalvergroting en ontgrenzing juist bij kleinere niet-officiële autochtone talen als dragers van allerlei regionale en/of minderheidsidentiteiten sterk bemoeilijkt wordt. Kleine talen die niet door overheden erkend en in hun overdracht en gebruik ondersteund worden, dreigen te verdwijnen, doordat ze in hun natuurlijke gebruikssituaties (op geografisch beperkte schaal, doorgaans enkel in gesproken vorm, van langzaam meer ook eerder voor informeel gebruik en eerder horend bij een vertrouwelijke omgang) in toenemende mate vervangen worden door grotere, bovenregionale en officieel als landstaal erkende talen. Met zijn Handvest nr. 148 trachtte de Raad van Europa een werkinstrument te ontwikkelen dat lidstaten die dat wensen de kans biedt om via nationale beleidsmaatregelen verandering te brengen in deze dreigende culturele verschromping op hun grondgebied.

Belangrijk is daarbij dat de Raad van Europa zijn operationele focus niet richt op het toekennen van rechten aan de sprekers van dergelijke kleine talen, maar met het Handvest wil inzetten op statusverhoging van de talen zelf als middel om hen beter te laten overleven. Dat is een markant en belangrijk onderscheid tussen dit Handvest voor streektaalen en talen van minderheden en het later door de Raad van Europa ingestelde Minderhedenverdrag (CETS 157). Laatstgenoemde verdragstekst vindt precies vanwege zijn focus op rechten voor talige minderheidsgroepen bij menige lidstaat van de Raad van Europa

met interne politieke spanningen tussen taalgemeenschappen - waaronder ook België - nagenoeg geen toepassingsbereidheid. Het Handvest CETS 148 probeert dus integendeel te balanceren op de slappe koord tussen wel iets doen ter bevordering van het gebruik van kleine talen en daarbij tegelijk niet de politieke segregatietendens van allerlei etnische en regionale minderheden versterken. Met de woorden van de Raad van Europa luidt dat: "Met het Handvest wordt beoogd streektalen en talen van minderheden te beschermen en te bevorderen, en niet taalminderheden. Om die reden wordt de nadruk gelegd op de culturele dimensie en het gebruik van een streek- of minderheidstaal in alle aspecten van het leven van haar sprekers. [...] Het Handvest kent geen persoonlijke of collectieve rechten toe aan personen die gebruikmaken van een streektaal of taal van een minderheid, maar verplicht de deelnemende lidstaten van de Raad van Europa om door middel van regelgeving of andere maatregelen de positie van deze talen te waarborgen en te verbeteren." De - misschien te naïeve, maar mijns inziens wel lovenswaardige - overtuiging achter deze evenwichtsoefening die de Raad van Europa met CETS 148 probeert vol te houden, is juist de gedachte dat de formele erkenning van het feit dat taaldiversiteit voor heel de gemeenschap cultureel waardevol is - een erkenning die dus vertaald wordt in de statusverhoging van kleine, ondergeschikte talen - de diverse sprekersgroepen beter integreert in de lidstaat waar ze deel van uitmaken en hen daarmee een belangrijk motief voor sluimerend verzelfstandigingsstreven ontnemt.

In de visie die de Raad van Europa via CETS 148 verdedigt, moet de officiële erkenning op niveau van de lidstaat van de culturele waarde van regionale talen en talen van autochtone minderheden dergelijke sprekersgroepen van kleine talen ervan overtuigen dat hun eigen taal een belangrijk onderdeel is van de nationale en van de Europese culturele diversiteit. Naast de formele erkenning van dit feit (via Deel II van het Handvest) biedt de verdragstekst (in Deel III) aan Europese lidstaten die dat wensen ook de mogelijkheid om sprekersgroepen bij het gebruiken en het intergenerationeel doorgeven van dergelijke streek- of minderheidstalen heel concreet aan te moedigen en te ondersteunen¹. Daartoe wordt in het Handvest een grote waaier aan gerichte beleidsmaatregelen opgesomd voor zowat alle maatschappelijke domeinen: van onderwijs van en in de kleinere talen over het gebruik ervan naast de landstaal in allerlei officiële situaties (administratie, rechtspraak), op de werkvloer of in sociale voorzieningen tot het stimuleren van cultuurproductie in kleine talen en hun gebruik in de media. Nationale regeringen die tot effectieve beleidsactie willen overgaan, kunnen dat via de ratificering van een streek- of minderheidstaal onder Deel III van het Handvest. Dat schept immers de verplichting om voor elke erkende streek- of minderheidstaal een programma van concrete ondersteunings- en stimuleringsmaatregelen op te stellen en dat ook in het nationale beleid te im-

plementeren. Een Comité van Deskundigen werd door de Raad van Europa aangesteld om in een cyclische evaluatieprocedure na te gaan of lidstaten die voor deze toepassing van Deel III van het Handvest gekozen hebben vervolgens ook doen wat ze in hun ratificatie beloofd hebben. Om de drie jaar bezoekt het Comité van Deskundigen elke lidstaat van de Raad van Europa die streek- of minderheidstalen erkend heeft om in een tussentijdse beoordeling na te gaan of de gekozen beleidsmaatregelen de gewenste effecten sorteren in de sprekersgemeenschappen van de kleine talen in kwestie en op welke manieren de behaalde resultaten bestendig en het gevoerde beleid geoptimaliseerd kunnen worden of falend beleid alsnog bijgestuurd kan worden. Het Comité van Deskundigen maakt van elke nationale evaluatie een rapport dat aan het Comité van Ministers van de Raad van Europa ter goedkeuring wordt voorgelegd. Het Comité van Ministers kan naar aanleiding van zo'n evaluatie vervolgens desgewenst ook concrete aanbevelingen aan de lidstaat overmaken, waarvan de opvolging dan automatisch mee deel uitmaakt van de volgende evaluatie.

Het snelle in werking treden van dit Handvest nadat in 1993 de vijfde lidstaat van de Raad van Europa tot ratificatie ervan was overgegaan, is een duidelijk bewijs van zijn succes. Het door dit verdrag gecreëerde beleidsinstrumentarium werd door de meeste van de 47 lidstaten van de Raad van Europa kennelijk als noodzakelijk en effectief beoordeeld. De helft van de lidstaten ondertekende CETS 148 dan ook reeds in de periode tussen 1993 en 2000; nadien volgden nog acht andere lidstaten dit voorbeeld. Sinds Servië, Montenegro en Bosnië-Herzegovia in 2005 het verdrag ondertekenden, blijft er nog een restgroepje van 13 landen over - waar naast landen als Albanië, Andorra, Estland, Georgië, Monaco, San Marino, Letland en Litouwen ook België, Turkije, Griekenland, Polen en Ierland deel van uitmaken - die het Handvest nog niet ondertekenden. De Raad van Europa laat geen mogelijkheid onbenut om elk van hen daarop te wijzen en aan te spreken op een zekere solidariteitsplicht inzake het minstens formeel erkennen van gezamenlijk opgestelde pan-Europese verdragen. Er is geen ratificatieplicht of zelf-druk: negen lidstaten konden of wilden na de ondertekening van het Handvest niet tot de ratificatie en dus toepassing ervan overgaan. De appreciatiebevoegdheid om uit te maken of en welke talen in aanmerking komen voor een erkenning als streek- of als minderheidstaal ligt volgens de bepalingen van CETS 148 ook nadrukkelijk en eenzijdig bij elke lidstaat afzonderlijk. Maar het wordt uiteraard wel moeilijker in gevallen waar de sprekersgroep van een kleine niet-officiële taal vanouds in de grensregio's van twee of meer lidstaten woont en dan door een van de nationale regeringen wel onder de werking van het Handvest gebracht is. Dat verhoogt uiteraard de druk op de andere lidstaat om eenzelfde erkenning goed te keuren. In mijn doctoraatsverhandeling – verdedigd aan de Katholieke Universiteit Leuven op

29 mei (!) 2009 en inmiddels gepubliceerd onder de titel “Taal of tongval? De gespleten Limburgse kus, oraal erfgoed en taalpolitiek”²² – heb ik een dergelijke casus als uitgangspunt genomen voor een kritische doorlichting van hetgeen in ons eigen taalgebied sinds 1993 wel en niet met het Handvest CETS 148 gedaan werd.

2. De toepassing van het Handvest CETS 148 in het Nederlandse taalgebied: halfslachtig en dubbel inconsequent

Sinds het Taalunieverdrag tussen Nederland en België van 1980 voeren Nederland en de Vlaamse Gemeenschap (en sinds enige tijd ook Suriname) officieel samen een taalbeleid, dat bilateraal bepaald wordt door het Comité van Ministers van de Nederlandse Taalunie; dat zijn de Nederlandse en de Vlaamse ministers voor onderwijs en voor cultuur. De Raad voor de Nederlandse Taal en Letteren, samengesteld uit Nederlandse en Belgische deskundigen op het terrein van onderwijs, wetenschap en cultuur, adviseert het Comité van Ministers over het beleid van de Taalunie. Het Vast Secretariaat van de Nederlandse Taalunie is het uitvoerend orgaan voor dit bilaterale verdrag. Een Interparlementaire Commissie, bestaande uit 22 Nederlandse en Vlaamse volksvertegenwoordigers aangewezen door de Nederlandse Eerste en Tweede Kamer en het Vlaamse Parlement, controleert het beleid van de Taalunie. Vermits deze Vlaams-Nederlandse samenwerking op het vlak van taalbeleid toen al dertien jaar bestond, kan het verwondering wekken dat de Nederlandse regering op 5 november 1993 het Handvest CETS 148 ondertekende zonder dat daar bilateraal overleg via de organen van de Nederlandse Taalunie aan voorafgegaan was. De reden daarvoor kan geweest zijn dat de Nederlandse regering en overheid van mening was dat streektaalen en talen van autochtone minderheden geen onderdeel zijn van de met Vlaanderen gemeenschappelijk beheerde officiële taal Nederlands en dus ook geen voorwerp van bilateraal taalbeleid konden of moesten uitmaken. Ik voel mij in deze veronderstelde verklaring enigszins gesterkt door het feit dat men in Den Haag het toepassingsbeleid voor het Handvest in eerste instantie zeer beperkt inschatte en dit nieuwe Europese beleidsinstrument eigenlijk vooral en alleen maar wou benutten om de reeds bestaande nationale wetgeving ten aanzien van het gebruik van het Fries in de provincie Friesland in een Europees beleidskader te verankeren.

Dat was echter buiten de ontwikkelingen in buurland Duitsland gerekend. De Duitse Bondsregering was er in maart 1993 eveneens zeer snel bij om het Handvest CETS 148 te ondertekenen en meldde meteen ook vijf minderheidstalen aan voor een erkenning onder Deel III (dus met concreet onder-

steuningsprogramma): Deens, Opper- en Nedersorbisch, Noord- en Saterfries. Vervolgens kwam in de Noord-Duitse Bundesländer echter een hele beweging op gang om ook het Platdeutsch - de Noord-Duitse dialecten - te erkennen als officiële streektaal en er gelijkaardige ondersteunende maatregelen voor te programmeren. Na behoorlijk wat druk via belangenorganisaties, media en regionale politici – met als hoogtepunt een debat over de kwestie in de Duitse Bondsdag met uitzonderlijkertwischenkomsten in het Platdeutsch – voegde de Duitse Bondsregering uiteindelijk het Platduits in haar ratificatie van het Handvest toe als zesde officieel erkende streektaal. In vijf Duitse Bundesländer kregen deze dialecten een erkenning onder Deel III van het Handvest, in drie andere enkel onder deel II.

Nog tijdens de Noord-Duitse lobbycampagne voor erkenning van het Platduits, sloeg de vonk ook over naar de aangrenzende Oost-Nederlandse provincies, waarvan de Nedersaksische dialecten gewoon de westelijke uitlopers zijn van dezelfde Nedersaksisch/Platduitse taalfamilie. In de provincies Groningen, Drenthe en Overijssel vroeg men zich – geheel in de zin van het Handvest CETS 148 - af of de taalkundige verwantschap van de eigen dialecten met de naburige op Duits grondgebied niet als gevolg zou moeten hebben dat ook de Nederlandse regering deze dialecten als streektaal zou moeten erkennen en ondersteunen. Ook het feit dat de Friezen de decenniaoude voorkeursbehandeling van hun eigen spreek- en streektaal als tweede landstaal in eigen regio quasi automatisch vertaald zagen naar een erkenning op Europees niveau, lag mee aan de basis van de Nedersaksische gedrevenheid om het Duitse voorbeeld na te volgen. De Nederlandse overheid is in de relatief korte periode tussen de ondertekening en de ratificatie van het Handvest wellicht niet zorgvuldig genoeg geweest bij de verkenning van de potentiële beleidsimplementatie. De Raad van Europa vraagt dat lidstaten hun ratificatie van het Handvest laten voorafgaan door enerzijds een zo breed en zo open mogelijke zoektocht naar potentieel in aanmerking komende kleine talen en door anderzijds een weloverwogen en goed beargumenteerbare besluitvorming omtrent het al dan erkennen van elk van die kandidaat-talen als streek- of minderheidstaal. De wil van de sprekersgemeenschap zelf is daarbij in de visie van de Raad van Europa een doorslaggevende factor. Het is in die zin tekenend dat de echte discussies over de toepassing van het Handvest in Nederland eerst ontstonden nadat er reeds streektalen erkend waren. Op 2 mei 1996 ratificeerde de Nederlandse overheid het Handvest en meldde daarbij het Fries aan als erkende streektaal onder deel III³, het Nedersaksisch als erkende streektaal onder deel II en het Yiddish en de Roma-talen als erkende minderheidstalen onder deel II.

In het Taalunieverdrag is uitdrukkelijk bepaald dat het Fries buiten het bevoegdheidsdomein van dit taalbeleidsorgaan valt. Men zou echter kunnen verwachten dat de erkenning van de Nedersaksische dialecten als officiële streektaal wel op een of andere manier aanleiding zou gegeven hebben tot actie of reactie bij de Nederlandse Taalunie, maar niets is minder waar. Het duurde in tegendeel nog drie jaar vooraleer de Nederlandse Taalunie voor het eerst van zich liet horen inzake streektaalerkenningen. Eerst passeerde in Nederland nog een tweede streektaalerkenning de revue. Want terwijl de Nedersaksers nog aan het afwachten waren of hun verzoek zou ingewilligd worden om de eigen dialecten als streektaal in de Nederlandse ratificatieakte op te nemen, lieten de Provinciale Staten in Limburg ook al een aanvraag in die zin voorbereiden en onderbouwen. De erkenning van het Nedersaksisch als streektaal begin mei 1996 was dan ook meteen het signaal voor het Limburgse gouvernement om in Den Haag de eigen aanvraag tot gelijkwaardige erkenning van de Limburgse dialecten officieel neer te leggen. Vermits er tegen de aangevoerde analogieargumentatie weinig in te brengen viel, voegde de Nederlandse overheid op 12 februari 1997 aan de ratificatieakte van Handvest nr. 148 toe dat voortaan ook “the Limburger language used in the Netherlands” (sic) de status van streektaal volgens Deel II van het Handvest had.

Aan deze beide streektaalerkenningen gingen in Den Haag ampele politieke afweging, publiek debat en parlementaire discussie vooraf, maar de Nederlandse Taalunie nam daaraan niet deel en er werd ook op geen enkel moment bilaterale ruggespraak met buurland België of met taalbeleidspartner Vlaanderen gehouden. En dat leek ook aan weerszijden van de rijksgrens niemand te verwachten of te verbazen. Misschien ligt de verklaring hiervoor in het feit dat het voor het nationale beleid in Nederland enkel om principiële erkenningen gaat zonder harde beleidsmaatregelen en dus ook zonder investeringen op rijksniveau: de Nederlandse Taalunie moet immers geen eurocent van haar eigen budget spenderen aan de ondersteuning van het Nedersaksisch of het Limburgs en hoeft er omgekeerd ook niet om te malen dat er bijkomende nationale middelen voor taalbeleid zouden begroot worden met een andere bestemming dan de Taalunie. Voor de Nederlandse rijksoverheid loopt de grens tussen erkenning onder deel III (enkel het Fries) en onder deel II (de beide andere erkenningen als streektaal tot hertoe) immers ook over de knip. Regio's die hun dialecten als streektaal erkend willen zien, draaien ook zelf voor de kosten op die daardoor zouden kunnen ontstaan. Wie regionaal taalbeleid wil voeren moet dat ook met regionale middelen betalen. Sinds het Comité van Deskundigen van de Raad van Europa in 2001 voor het eerst zijn driejaarlijks evaluatie maakte over de toepassing van het Handvest nr. 148 door het Koninkrijk der Nederlanden, kan men in de opeenvolgende rapporten lezen hoe het uitblijven van een nationaal

te ontwikkelen taalbeleid ten aanzien van de onder Deel II erkende streektaalen een manco is dat men in Den Haag maar niet wil wegwerken.

“The Committee of Experts recommended the Dutch authorities to develop a general national language policy for the languages covered by Part II of the Charter (recommendation no. 4). As regards the Limburger and Low-Saxon languages, the Dutch authorities replied in their second periodical report that the Government’s policy consists of making local and regional authorities primarily responsible for developing policy on these languages in accordance with the obligations entered into under the Charter. With regard to the Limburger language, the central authorities explain their absence of action by the fact that the Limburger language was included in the instrument of acceptance of the Charter at the request of the province of Limburg, which, in their view, is therefore responsible for implementing the relevant provisions of the Charter.”⁴

Eén van de aanbevelingen in het recentste rapport van het Europese Comité van Deskundigen luidt dan ook nog steeds: “De commissie van deskundigen verzoekt de Nederlandse autoriteiten dringend een nationaal taalbeleid voor het Limburgs en het Nedersaksisch te ontwikkelen, en wel in samenwerking met de sprekers van beide talen en de betrokken provinciale autoriteiten” (5). Wie de situatie alleen binnen Nederland bekijkt, zou verbaasd kunnen zijn over het feit dat de rijksoverheid eerst inging op de vraag vanuit diverse provincies om hun dialecten als streektaal te erkennen, om vervolgens in gebreke te blijven bij de verplichtingen die daar op nationaal beleidsvlak aan verbonden zijn. Maar de oorzaak voor deze problematiek ligt dan ook niet op nationaal, maar op bilateraal niveau en wel bij de Nederlandse Taalunie. Reeds bij haar eerste visitatiebezoek aan Nederland in 2000 heeft het Comité van Deskundigen dit opgemerkt en ook duidelijk gerapporteerd: “The Committee considers that in general the Dutch authorities fulfil this undertaking. The sole difficulty is with the Limburger language, which, at an international level, while recognised as a language under the Charter, is in fact not recognised as a language within the Dutch Language Union (Taalunie). The Committee suggests that the Netherlands Government state its position on the Limburger language in relation to the stance adopted by the Secretary General of this official body”⁶.

De ‘stance by the Secretary General’ waarnaar hier verwezen wordt, is een adviesbrief die de toenmalige Algemeen Secretaris van de Nederlandse Taalunie, de Vlaming Koen Jaspaert, op 5 juli 1999 schreef als antwoord op een vraag van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap – Afdeling Buitenlands Beleid binnen Europa. Die brief is de allereerste formele actie die de Nederlandse Taalunie inzake streektaalerkenningen genomen heeft. Hij is het rechtstreekse gevolg van

het feit dat ook het provinciebestuur van Belgisch-Limburg sinds 1997 herhaalde verzoeken bij de Belgische nationale regering en vervolgens bij de Vlaamse regering had ingediend, opdat lidstaat België het Handvest zou ondertekenen en ratificeren en daarbij ook de Limburgse dialecten op Belgisch grondgebied als streektaal (onder Deel II) zou erkennen. De Taalunie kwam dus met betrekking tot streektaalerkenningen eerst in actie, omdat de Vlaamse overheid haar uitdrukkelijk om advies vroeg. Dat advies was eenduidig negatief: de Limburgse dialecten in België kunnen niet als streektaal erkend worden, omdat het – althans volgens de Taalunie - dialecten van het Nederlands zijn. De Algemeen Secretaris van de Taalunie adviseerde de Vlaamse overheid daarbij uitdrukkelijk om in deze een ander standpunt in te nemen dan de Nederlandse overheid eerder had gedaan. “Als België ten aanzien van de Limburgse dialecten een andere houding aanneemt dan Nederland, wat ik adviseer, dan ontstaat er de facto een ongelijkheid aan weerszijden van de rijksgrens. Dit lijkt mij een belangrijk argument om aan de erkenning van talen binnen het Charter en de criteria die daarvoor kunnen c.q. moeten gelden, van gedachten te wisselen binnen de verschillende verdragsorganen van de Taalunie, en met name binnen het Comité van Ministers”, aldus Jaspaert in zijn adviesbrief. De Nederlandse Taalunie, sinds 1980 het officiële overlegorgaan inzake gemeenschappelijk taalbeleid voor Nederland en Vlaanderen, adviseerde dus - zeven jaar na de ondertekening van het Europees Handvest nr. 148 door de Nederlandse overheid en nadat diezelfde overheid dat verdrag inmiddels al twee keer had toegepast om een groep dialecten op haar grondgebied als streektaal te erkennen – uiteindelijk in 1999 aan de Vlaamse overheid om vooral formeel een ander standpunt in te nemen, zodat het politieke probleem dat daardoor zou ontstaan alsnog de gelegenheid zou geven om over deze kwestie eens bilateraal “van gedachten te wisselen.”

Onmacht of onwil? Een van de maatschappelijke taalrealiteit geïsoleerd ivoren-torenbestaan met meer aandacht voor het Nederlands in de wereld dan in het eigen taalgebied; een aandacht voor taalvariatie, tenzij ze als bedreigend voor de status van de officiële taal wordt ervaren: een mengeling van dit alles valt de Nederlandse Taalunie misschien wel te verwijten. Maar om niet eenzijdig negatief te zijn over dit belangrijke bilaterale beleidsinstrument: sinds haar advies van 1999 over de erkenningsvraag van de Limburgse dialecten in België is de Nederlandse Taalunie wel consequent gebleven in haar kijk op dit vraagstuk. Met uitzondering van het Fries – dat door zijn erkenning onder de termen van het Handvest de facto een statusverlaging van tweede landstaal naar streektaal heeft ondergaan - is er volgens de Taalunie in het Nederlandse taalgebied geen plaats voor een streektaal naast het Nederlands. Alle andere autochtone taalvariatie maakt voor de Taalunie per definitie onderdeel uit van het Nederlands, of hun sprekers dat nu willen of niet.

Toen Provinciale Staten van Zeeland in 2001 begonnen te ijveren voor de erkenning onder Deel II van de Zeeuwse dialecten in Nederland, volgde er dan ook opnieuw een negatief advies van de Nederlandse Taalunie (dit keer na raadpleging van de Raad voor de Nederlandse Taal en Letteren), met dezelfde argumentatie: dialecten van het Nederlands kunnen geen streektaal worden en het Zeeuws bestaat enkel als een regionale verzameling dialecten van het Nederlands. Daarbij wordt ook telkens verwezen naar het feit dat het Handvest nr. 148 zelf in zijn definitie van wat onder streek- en minderheidstalen verstaan moet worden naast allochtone taalvariëteiten ook de dialecten van de officiële taal van mogelijke erkenning uitsluit. Het Handvest neemt daarbij echter een veel genuanceerder standpunt in dan het taalimperialistische adagium “alles is Nederlands” van de Taalunie: “Het Handvest doelt niet op plaatselijke varianten of verschillende dialecten van één en dezelfde taal. Het Handvest laat zich echter niet uit over de netelige vraag vanaf welk punt afwijkende vormen afzonderlijke talen zijn. Deze vraag is niet alleen afhankelijk van zuiver taalkundige overwegingen, maar ook van psycho-sociale en politieke verschijnselen, die per geval een ander antwoord opleveren. Het wordt dan ook aan de betrokken autoriteiten overgelaten om – volgens hun eigen democratische processen – te bepalen in hoeverre een wijze van uitdrukken een afzonderlijke taal is.” Voor wie het wil begrijpen: als de talige gemeenschap in een bepaalde regio ervan overtuigd is dat zijn dialecten als een eigen regionale taal te beschouwen zijn en als ze beleidsmatig werk wil maken van de ondersteuning van het gebruik en de intergenerationele transfer ervan als regionale taal naast de officiële landstaal, dan moet dat volgens de Raad van Europa kunnen. Over de grens tussen taal en dialect moet uiteindelijk elke autochtone streek- of minderheidsgemeenschap zelf kunnen beslissen. Bovenregionale dwang werkt hier op termijn averechts – het dwarsbomen van de collectieve sprekerswil zet de talige gemeenschap in kwestie aan tot politieke segregatie - of is nefast voor het voortbestaan van de talige diversiteit. De Raad van Europa heeft met haar Handvest nr. 148 een instrument gecreëerd dat in wezen aan alle autochtone gemeenschappen de kans wil geven om hun taalkeuzes zelf te maken, zonder dat centralistische voorkeuren voor de officiële landstaal daarbij remmend mogen werken en eveneens zonder dat daardoor het gebruik en voortbestaan van de officiële landstaal – ook in de betreffende regio - gehypothekeerd zou mogen worden. De vraag of en onder welke voorwaarden een dergelijke evenwichtsoefening tussen taaleenheid op nationaal niveau en taaldiversiteit tussen onderliggende regio's of minderheidsgroepen ook echt mogelijk is, verdient zeker verdere kritische aandacht.

De Taalunie zou zich bijvoorbeeld eens kunnen beraden over de kwestie of een verzoek om “het Vlaams” (als logische benaming voor de in Vlaanderen algemeen gangbare informele spreektaal) als streektaal te erkennen dan wel ontvanke-lijk zou zijn. Dat Vlaams is immers zeker geen dialect van het Nederlands, maar een veel jongere ontwikkeling die het potentieel heeft om - zoals het Afrikaans - een eigen Vlaamse eenheidstaal te worden, die slechts gedeeltelijk op Nederlandse basis geschoeid is. Mocht blijken dat een meerderheid van de Belgen die het Nederlands als officiële taal hebben ervoor gewonnen zijn om daarnaast ook hun informele taalvariant als een streektaal erkend en ondersteund te zien, dan zou daar vanuit de bepalingen van CETS 148 immers weinig tegen in te brengen zijn. Dat zou meteen de grootst denkbare bedreiging voor de talige eenheid van Vlaanderen en Nederland betekenen en dus ook voor de Nederlandse Taalunie als het symbolische bilaterale overlegorgaan van die eenheid. Want uiteraard zou het dan slechts een kwestie van tijd zijn vooraleer de Vlamingen zich zouden afvragen waarom ze van hun Vlaamse streektaal niet ook best gewoon hun officiële taal zouden maken. Vanuit het standpunt van gebruiksgemak zou tegen die wens ook weinig in te brengen zijn. We ervaren immers in Vlaanderen allemaal dagelijks hoe moeilijk het blijft om de taal van een buurland consequent en correct te gebruiken als eigen officiële landstaal, terwijl de algemeen gangbare maar informele spreektaal daar duidelijk in tal van aspecten van afwijkt. Ook vanuit het historische perspectief van de eigen Vlaamse natievorming zou het hebben van een eigen, intern ontwikkelde officiële taal toch de kroon op het werk moeten zijn. Merkwaardig genoeg zijn juist die politieke partijen die hardop voor Vlaamse onafhankelijkheid pleiten de meest rabiate tegenstanders van een Vlaamseigen taalontwikkeling (die de schimpnaam ‘Verkavelingsvlaams’ heeft gekregen) en de meest manifeste voorstanders van een groot-Nederlandse cultuurpolitiek.

3. Wanneer een taalvariatiebeleid in Vlaanderen?

Nadat de Nederlandse overheid in 2003 het verzoek van de provincie Zeeland om ook de Zeeuwse dialecten als streektaal te erkennen officieel had afgewezen, zijn er geen andere regionale verzoeken meer gevolgd. Andere kandidaat-streektaalsprekers, zoals de Brabanders, hadden inmiddels begrepen dat de interventies van de Taalunie, hoe laat ook gedaan, ook in Den Haag een eind hadden gemaakt aan het erkennen van dialectgroepen als streektalen volgens de bepalingen van Handvest nr. 148. Daarmee is de Nederlandse situatie met betrekking tot het toepassen van dit Europese Handvest er tot op heden een die zich vooral kenmerkt door beleidsinsequentie. De provinciale overheden die hun dialecten tot streektaal wilden gepromoveerd zien en die dat

vroegen voor er ook een Vlaamse casus was, zagen hun verzoek ingewilligd. Vervolgens zorgde de visie van de Nederlandse Taalunie op het tot hiertoe enige erkenningsverzoek aan Belgische zijde ervoor dat ook de Nederlandse regering een niet-erkenningsbeleid ging voeren. Lidstaat België heeft tot op heden het Handvest nr. 148 ook nog steeds niet ondertekend, zodat een definitieve politieke beslissing over de Limburgse erkenningsvraag hier vooralsnog niet aan de orde kan zijn. Tegelijk ontwikkelde de Vlaamse Gemeenschap ook nog geen alternatief taalvariatiebeleid. De visie van de Nederlandse Taalunie, dat alle vormen van autochtone taalvariatie enkel en alleen als onderdeel van het Nederlands gedooft kunnen worden tot ze eindelijk verdwenen zullen zijn, voedt in Vlaanderen kennelijk de taalvariatiofobie, die in de periode 1950-'80 door het ABN-beleid en de bijhorende verkettering van alles wat regionaal of lokaal gekleurd is, diep in de cultuurziel van weldenkend Vlaanderen werd gegrift.

Opkomen voor taalvariatie staat daarbij gelijk aan de standaardtaal schade berokkenen of haar positie minstens in gevaar brengen: zo zwart-wit worden de zaken tot op vandaag nog altijd benaderd in Vlaanderen. De vraag of deze Vlaamse variatiofobie uiteindelijk niet meer te maken heeft met een latente angst voor de andere grote landstaal dan met een absolute liefde voor het Algemeen Nederlands is er een die niet gesteld mag worden. Met een in zeker opzicht typerende schijnheiligheid laat de Vlaming zijn spreektaal sinds enkele decennia aan gestaag stijgend tempo van de Nederlandse norm weg evolueren en cultiveert hij tegelijk in evenredig stijgende mate zijn overtuiging dat het gebruik van de standaardtaal in Vlaanderen exponentieel toeneemt. Die overtuiging is echter vooral gebaseerd op de vaststellingen dat het gebruik van de lokale dialecten sinds de jaren 1950 in elke nieuwe generatie gestaag daalt en dat het dialect dat vandaag nog gesproken wordt al veel van zijn lokale eigenheid heeft ingeruild voor regionale of algemeen-Vlaamse kenmerken. Het zo radicaal gekant zijn tegen een mogelijke statusopwaardering van niet als Nederlands bedoeld regionaal gekleurd taalgebruik, past volkomen in deze tweeslachtige omgang met de Vlaamse taalrealiteit. De Vlaming is absolute voorstander van het gebruik van zijn regionaal gekleurde omgangstaal - die in toenemende mate vervlaamt in plaats van vernederlandst - zolang hij maar mag geloven dat die omgangstaal een vorm van informeel Nederlands is. De Vlaming is tegen het gebruik van datzelfde dialect of van diezelfde Vlaamse tussentaal, zodra daarvan gezegd wordt dat het geen standaardtaal is. Aan regionaal taalgebruik de officiële status van streektaal geven, is zeer formeel en hardop zeggen dat dit taalgebruik iets anders is dan het officiële Algemeen Nederlands. Zo iets doe je in Vlaanderen niet, want dan verplicht je jezelf ertoe om in formele situaties ook echt Algemeen Nederlands te gaan spreken. En die inspanning wil slechts

een zeer kleine minderheid van de officieel Nederlandstalige Belgen leveren. Vandaar het cultiveren van een formele taalvariatiefobie om in de praktijk van alledag vooral de officieuze Vlaamse tussentaal met regionale kleuring zoveel mogelijk te kunnen spreken. Het gaat er in Vlaanderen dus niet zozeer om wat we spreken, veel belangrijker is hoe we dat wat we spreken benoemen. Zolang het onder de noemer Nederlands kan worden gebracht, wordt het ook maatschappelijk aanvaard. Om die truc te blijven toepassen, moet de norm van het aanvaardbare Nederlands (vooral in de gesproken taal) de jongste decennia echter permanent verder opgerekt worden. Dat leidt tot erg tegenstrijdige verschijnselen zoals enerzijds het straks massaal canoniseren van een heel arsenaal Vlaamse woorden door ze als Belgisch-Nederlands te labelen in de volgende editie van de van Dale en anderzijds het fenomeen dat de ongedwongen alledaagse spreektaal van acteurs in tv-producties van eigen makelij zonder ondertiteling kennelijk niet meer verstaanbaar zijn in het andere deel van het taalgebied; en dat in beide richtingen.

4. Taalvariatie-eiland Vlaanderen

Het wordt voor Vlamingen/Nederlandstalige Belgen eerst echt duidelijk welke uitzonderingspositie zij met hun afwijzende houding ten opzichte van hun autochtone informele taalvariatie bekleden, wanneer ze ook vergeleken wordt met de situatie in de buurregio's ten zuiden van het Nederlandse taalgebied. Want ook daar, in Wallonië, in Brussel, in Luxemburg en in Frankrijk staat men inmiddels beleidsmatig fundamenteel anders ten overstaan van autochtone taalvariatie. In Wallonië is reeds sinds 24 december 1990 het zogenaamde decreet-Féaux van kracht "relatif aux langues régionales endogènes de la communauté française". Franstalig België is sinds 1992 vragende partij om deze interne wetgeving om te zetten in een Europese erkenning als streektaal volgens het Handvest nr. 148, maar kan dit uiteraard niet zolang de nationale Belgische regering de verdragstekst niet ondertekend heeft. (Over de complexe manier waarop die ondertekening volgens de intern-Belgische afspraken tussen taalgemeenschappen moet verlopen en over de redenen waarom België tot op vandaag CETS 148 nog niet ondertekend heeft, ga ik in het boek "Taal of tongval?" uitvoeriger in.) In het officieel tweetalige Gewest Brussel keurde de Vlaamse Gemeenschapscommissie op 19 mei 2004 een resolutie goed "met betrekking tot de ondersteuning, het onderzoek en de verankering van het Brussels dialect in het beleid". Daarmee is het Brussels dialect voorlopig het enige op Vlaamse bodem waar beleidsmatig een erkennings- en ondersteuningsregeling voor bestaat. In de Vlaamse Gemeenschap is er wel een (tegen 2012 uitdovende) subsidiëring van de koepel van dialectverenigingen Variaties vzw voor hun gemeen-

schappelijke werking op Vlaams niveau, maar daaraan is geen erkenning van de dialecten zelf gekoppeld. Het groothertogdom Luxemburg heeft het Handvest nr. 148 ondertekend en geratificeerd, maar daarbij niets aangemeld, bij gebrek aan autochtone streektaalen of talen van minderheden op zijn grondgebied. De Luxemburgse dialecten kregen als Letzeburgs immers reeds eerder de status van derde officiële landstaal naast het Duits en het Frans. In Frankrijk ten slotte is er jarenlang verwoed gedebatteerd tussen politieke voor- en tegenstanders van streek- en minderheidstaalerkenningen, nadat het Grondwettelijk Hof had geoordeeld dat de bepalingen van het Handvest nr. 148 strijdig zouden zijn met de in 1992 aan de aan artikel 2 van de Franse Grondwet toegevoegde zin: “La langue de la République est le français”. Als - zo redeneerde het Grondwettelijk Hof - het Frans dé taal is die de wetgever aanduidt om alle Franse staatsburgers een gelijke behandeling te garanderen, dan kan het niet dat diezelfde wetgever ook andere talen dan het Frans een officiële status geeft en dat de overheid het gebruik ervan door sommige Fransen zou aanmoedigen en ondersteunen. Deze juridische impasse leidde tot aanhoudende politieke disputen, omdat een meerderheid van de Franse politici wel degelijk geneigd was om autochtone taalvariatie binnen de republiek (Baskisch, Bretoens, inheemse talen in de overzeese gebieden, enz.) als waardevol en behoudenswaardig naast het Frans te ondersteunen. Op 21 juli 2008 bracht een nieuwe wijziging van de Grondwet soulaas, door het zinnetje toe te voegen: “les langues régionales appartiennent au patrimoine de la France.”

5. Taalvariatie als een vorm van cultureel erfgoed

Zou een alternatief taalvariatiebeleid, waarin de regionaal gekleurde taalvariatie ondersteund wordt zonder daartoe informele dialecten tot officiële streektaalen op te waarderen, ook in Vlaanderen mogelijk zijn? Hoe zou zo'n taalvariatiebeleid er dan uit kunnen zien? Zou het ook ingebed kunnen worden in een internationaal beleid ter zake? In ‘Taal of tongval?’ heb ik een pleidooi trachten te ontwikkelen voor zo'n alternatieve beleidsontwikkeling. In zekere zin schuilt de sleutel voor zo een beleid met ontwikkelingspotentieel in het Franse voorbeeld: de positie van de landsta(a)l(en) zo krachtig mogelijk maken door haar primaat als algemeen gangbare en officiële taal niet in te perken en tegelijk een ondersteunend beleid ten aanzien van autochtone taalvariatie voeren door die variatie te zien als een onderdeel van het culturele erfgoed. Het vergt in eerste instantie verbeeldingskracht en vervolgens meer dan vijf minuten politieke moed om deze denkpiste te durven verkennen en er een binnen de complexe Belgische staatsstructuur passend beleid voor te ontwikkelen. Dat is met name niet eenvoudig omdat voor deze benadering van de problematiek iets vereist

wordt dat in Vlaanderen niet echt sterk ontwikkeld is: het appreciëren van taaldiversiteit. À la limite - om eens een in deze context passende uitdrukking te gebruiken - zou het zelfs van Nederlandstalige Belgen vragen dat ze in de uitoefening van hun Vlaamse cultuurbeleidsbevoegdheden bereid zijn om overkoepelende Belgische belangen te willen dienen⁷. Respect vragen voor de eigen culturele identiteit stelt immers voorop dat men ook bereid is om de ander in zijn anders-zijn te aanvaarden en te ondersteunen. Dit werkt enkel binnen een kader van overkoepelende gemeenschappelijkheid, waarin wat men samen bezit en deelt belangrijker geacht wordt dan de onderscheidende kenmerken. Is die basis van wederzijdse gemeenschappelijkheid er niet, dan evolueren de betrokken partijen hoe dan ook van elkaar weg naar een systeem van naast elkaar de ander gedogen in de mate waarin dat niet remmend werkt op de verdere ontwikkeling van de eigen autonomie en zelfbeschikking. Samenhorigheid kan daarbij uiteraard niet afdwongen of beleidsmatig opgelegd worden, ze vereist een substantiële mate van gedeelde culturele identiteit. Maar omgekeerd is federalisme ook slechts een andere naam voor of een tussenstop naar gesegregeerd naast-elkaar-bestaan. Sinds zijn ontstaan in 1830/39 worstelt de natiestaat België met dit probleem van enerzijds een eenheid die als te kunstmatig aangevoeld wordt vanaf het moment dat ze ook vanuit de culturele identiteit van haar burgers zou moeten worden gevoed en van anderzijds een taalculturele verscheidenheid die één of meer bevolkingsgroepen al snel als bedreigd of bedreigend ervaren zodra er beleidsmatig moet omgegaan worden met de talige eigenheden van elk afzonderlijk. Het experiment uit de jaren 1960 om via een gebetonneerde taalgrens culturele identiteiten in het nationale keurslijf van een taalterritorium te wringen, lijkt niet zo erg lang meer houdbaar. Ondanks alle politieke illusies dienaangaande, laten burgers zich in hun binnenlandse mobiliteit niet fundamenteel beïnvloeden en beknotten door politiek afgesproken territoriumgrenzen. Is het een zegen of een vloek om landgenoten die een andere taal spreken op je grondgebied te hebben? In vele andere landen ter wereld begrijpt men deze vraagstelling niet, omdat meertaligheid er uiteraard als een pluspunt beschouwd wordt en elke substantieel bestaande taalgroep er gelijke rechten heeft zonder dat daardoor de positie van de officiële landsta(a)l(en) ter discussie gesteld wordt⁸. In België/Vlaanderen zouden we zover ook kunnen geraken door officiële taal en taalvariatie niet langer als concurrenten op hetzelfde spelbord te benaderen, maar ze als complementaire en waardevolle onderdelen van de talige realiteit en van ons erfgoed te zien. Het complementaire schuilt daarbij dus in het onderscheiden van taalpolitiek en cultuurbeleid als twee parallelle wegen waarlangs de overheid taalgerelateerde aspecten van het bestaan van haar burgers regelt.

Een internationaal beleidskader voor zo een benadering van taalvariatie als een vorm van cultureel erfgoed bestaat al sinds 2003 en is op wereldschaal in de schoot van Unesco, de culturele afdeling van de Verenigde Naties, ontwikkeld. De 'Convention for the safeguarding of the intangible cultural heritage' is na zijn goedkeuring aan een even succesvolle reeks van nationale ondertekeningen en toepassingen door VN-lidstaten begonnen als het Handvest nr. 148 van de Raad van Europa. Alleen speelt de Unesco-Conventie dus op wereldschaal en vergroot dat de mogelijkheden tot internationale samenwerking en tot het inspirerend laten werken van buitenlandse best practise-voorbeelden exponentieel. België heeft deze Conventie geratificeerd en is sinds 2008 ook effectief aan de slag gegaan met de implementatie van haar bepalingen in het cultuurbeleid van de drie taalgemeenschappen⁹.

Dat opent perspectieven om de autochtone spreektaalvariatie (aka 'dialecten') in dit beleidskader om de juiste reden als waardevol te honoreren en effectief te ondersteunen, namelijk als drager van een deel van het culturele erfgoed dat regio-eigen is, dat bij de endogene kern van de regionale bevolking identiteitsbepalend is en dat een dynamische omgang met het eigen (deels immateriële) erfgoed mogelijk maakt. Taalvariëteiten worden in deze dynamische erfgoedbenadering niet langer inzetbaar als een marker van nationaliteit, maar wel van toe-eigenbare culturele identiteit. Erkenningsprocessen zouden in dit kader dan ook niet meer gericht zijn op het versterken van de concurrentiepositie van de ene – nu nog regionaal kleinere of zwakkere – taal ten opzichte van de andere – op nationaal niveau officieel erkende en ondersteunde – taal, maar op het harmonische samengaan van enerzijds een via taalpolitiek aangestuurde nationale eenheidstaal voor officieel gebruik en als garantie voor taalgelijkheid en communicatie tussen alle burgers met anderzijds een waaier aan via cultuurbeleid ondersteunde taalvariëteiten, die de binnen erfgoedgemeenschappen gewenste verscheidenheid (regionaal, etnisch, sociaal, ...) als een rijkdom voor allen tracht in stand te houden. In zo'n complementaire benadering schuilt een reële kans op win-win-effecten. Zeker in Vlaanderen, waar het gebruik s-zeker het mondelinge - van het Algemeen Nederlands als officiële taal een fikse duw in de rug kan gebruiken; terwijl de taaldiversiteit van regionaal gekleurde variëteiten naast het Nederlands erg gebaat zou kunnen zijn bij internationale experimenten omtrent de vraag hoe safeguarding van talig erfgoed gestalte kan krijgen, zonder daarbij de dynamiek van levend taalgebruik te verlammen via processen van verstarrende musealisering. De erfgoedbenadering van autochtone taaldiversiteit volgens de doelstellingen van deze Unesco-Conventie is dus allesbehalve een nu reeds uitgestippeld parcours. Maar de terreinverkenning zou hier in de meest maximale samenwerkingscontext van het Unesco-platform kunnen verlopen en toch zou de sprekersgroep zelf als dragende en

aansturende erfgoedgemeenschap de volle verantwoordelijkheid behouden. Ik durf ervoor pleiten om dit experiment in Vlaanderen aan te gaan; in de hoop dat Nederland over afzienbare tijd ook klaar is om deze alternatieve, niet-taalpolitieke weg van taalvariatiebeleid mee in te slaan.

NOTEN

1. Hoewel de erkenning van een streek- of minderheidstaal onder Deel II van CETS 148 niet gepaard gaat met het opstellen van een concreet actieplan van uit te voeren ondersteuningsmaatregelen, verwacht de Raad van Europa van lidstaten die deze eerder symbolische erkenning verlenen toch dat ze ook op nationaal beleidsniveau “resolute actie” ter ondersteuning en bescherming van dergelijke talen ondernemen. Binnen de logica van het Handvest wordt een erkenning onder Deel II dan ook gezien als een eerste fase, waarin het door de lidstaat te ontwikkelen ondersteuningsbeleid zich nog moet uitkristalliseren, zodat een latere erkenning onder Deel III van het Handvest vanuit de logica van het verdrag bijna voorgeprogrammeerd is.
2. Rob Belemans, *Taal of tongval? De gespleten Limburgse kus, oraal erfgoed en taalpolitiek*. Pharo Publishing, Brussel 2009. 415 blz. (ISBN 978-90-8992-006-5). Cf. www.faronet.be
3. Hierbij mag opgemerkt worden dat de erkenning van het Fries als streektaal niet echt verzoenbaar is met het gegeven dat die taal door de Nederlandse overheid al decennia voordien de hoogst mogelijke status - namelijk die van officiële landstaal - had gekregen, met inbegrip van de bijpassende maatregelen voor het aanleren via officieel onderwijs en het maatschappelijke gebruik ervan. Er is alvast binnen de Benelux een voorbeeld van de totaal omgekeerde beleidsinschatting. Precies omdat de inheemse dialecten in het Groothertogdom Luxemburg al eerder als Letzeburgs de status van officiële landstaal naast het Frans en het Duits hadden gekregen, zag de Luxemburgse regering zich immers genoodzaakt om bij haar ratificatie van het Handvest te laten acteren dat er geen inheemse taalvariëteiten waren die het - zwakkere - statuut van streek- of minderheidstaal zouden kunnen krijgen. Men kan zich afvragen wat Fries en Letzeburgs qua maatschappelijke positie en qua beleidsondersteuning wezenlijk van elkaar doet verschillen. De Raad van Europa en haar Comité van Deskundigen maken dat soort bilaterale vergelijkingen echter (nog) niet. De ruimte die aan de individuele appreciatiebevoegdheid van elke afzonderlijke lidstaat wordt gegund, wordt in dit soort tegenstellingen tussen lidstaten dan ook extreem zichtbaar.
4. *European Charter for Regional or Minority Languages. Application of the Charter in the Netherlands. 2nd monitoring cycle. Report of the Committee of Experts on the Charter*. Straatsburg, 16.12.2004 [ECRML (2004)8], blz. 9.
5. *Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden. Toepassing van het Handvest in Nederland. Derde evaluatieronde. Rapport van de Commissie van Deskundigen inzake het Handvest*. Straatsburg, 09.07.2008 [ECRML (2008)3], blz. 8-9.
6. *Council of Europe – Committee of Ministers. Recommendation on the application of the European Charter for Regional or Minority Languages by the Netherlands*, Straatsburg, 19.09.2001 [RecChL (2001)1], blz. 14.
7. In “*Taal of tongval?*” heb ik dat het principe van de wederzijdse inclusie genoemd en probeer ik daarmee een lans te breken voor een nieuw soort ingesteldheid, die de centrifugale dynamiek van het interculturele samenleven tussen Frans-, Nederlands- en Duitstaligen in België zou doorbreken en die het beleven van een meerlagige culturele identiteit - Maaslander én Limburger én Vlaming én Belg én Europeaan tegelijk moeten zijn - niet doet verworden tot een aanhoudend

- conflictueuze keuze van enkel afwisselend te respecteren prioriteiten.
8. Een voorbeeld dat deze houding duidelijk illustreert is de manier waarop Roemenië gebruik gemaakt heeft van het Handvest nr. 148 om alle vreemde talen die door Roemeense staatsburgers gesproken worden als streek- of minderheidstaal te erkennen. Dat betekent dat Albanees, Bulgaars, Tsjechisch, Kroatisch, Duits, Grieks, Italiaans, Yiddish, Macedonisch, Hongaars, Pools, de Roma-talen, Russisch, Rutheens, Servisch, Slovaaks, Tataars, Turks en Oekraïens allemaal erkend zijn als officiële streek- of minderheidstalen in Roemenië. De tien onderliggende talen uit deze reeks genieten bovendien een erkenning onder Deel III van het Handvest, zodat het gebruik ervan in Roemenië ook effectief ondersteund en binnen hun sprekersgroepen aangemoedigd wordt.
 9. Nederland ondertekende deze Unesco-Conventionie tot op heden echter nog niet. Een eenvoudige taalvariatiebeleid voor het hele Nederlandse taalgebied is dus ook via dit internationale verdrag vooralsnog niet mogelijk. Het valt echter te verwachten dat Nederland dit succesvolle Unesco-verdrag in de toekomst toch ook wel ooit zal ratificeren. Met betrekking tot de toepassingen van het Handvest nr. 148 in Nederland geldt echter dat er in dit verdrag geen procedure voorzien is om eens erkende streek- of minderheidstalen ook weer uit de ratificatieakte te verwijderen. Harmonisering en gelijktrekking van de toepassing van het Handvest zou binnen het Nederlandse taalgebied dan ook enkel kunnen door alle dialectgroepen (of toch minstens diegene waarvan de sprekersgemeenschap dat zou willen) als streektalen te erkennen. Ook dat blijft uiteraard een mogelijke uitweg uit de actuele inconsequente impasse.

Brusselse eigentijdse 'powezee'

Léon Dela Croix

De bretelle

'k goin aaile eet vertelle
Da g'altaaid zult ontaave
't es d'istoure van e poêr bretelle
Dee man broek moesten opaave

Ze woère schuun en 'k zag ze geire
Mè tiekeningskes van Disney,
Van iel bouve tot beneie
Donald, Daisy en Mickey

Ik aa dei bretelle al lang nemi gedroêge
En den elastik was 'n betsjje versleite
Ze wilde toch maan broek droêge
Mo ze konden et uile ne mi permetteire

E geluk da'k man twie annen aa
Anders was 'k in man onderbroek on 't promeneire
Morale: as g'aa broek wilt opaave
Moede a bretellen onderaave

SLOTWOORD

Guy Vanhengel, Minister van Financiën en Externe betrekkingen in het Brussels Hoofdstedelijk gewest, Collegevoorzitter van de Vlaamse Gemeenschapscommissie (VGC) bevoegd voor Onderwijs

Dames en Heren,

Als uittredend Brussels Minister van Financiën en Externe Betrekkingen en niet in het minst als Collegevoorzitter van de Vlaamse Gemeenschapscommissie is het voor mij een waar genoegen u hier te kunnen toespreken in het Brussels Parlement. Sta me vooreerst toe de organisatoren te feliciteren met het initiatief om deze Vierde Internationale Streektaalconferentie in Brussel te organiseren en meer bepaald met de Raad van de Vlaamse Gemeenschapscommissie als gastheer. Zij hebben dat voortreffelijk gedaan

zoals ik zonet uit de commentaren van een aantal deelnemers heb mogen begrijpen. U hebt dus allen een smetteloze dag beleefd.

Brussel, hoofdstad van België en van Europa, wordt steeds meer kosmopoliet en dus ook meertalig. Op de terrasjes van de cafés, in de trams, overal waar volk bijeenkomt, weerklinkt een mengelmoes van verschillende talen: het Frans natuurlijk, het Nederlands of een van de vele Vlaamse dialecten, maar ook Engels, Duits, Spaans, Portugees, Italiaans, Grieks, Arabisch, Berbers, Turks... en ook, wat velen al verkeerdelijk verdwenen achtten: het Brussels dialect !

Vandaag zal u ook gehoord hebben dat het Brussels oud is, maar nog springlevend. Om Daniël Buyle, griffier van de Raad van de VGC te citeren: “De Germanen die vanaf de derde eeuw na Christus het Romeinse rijk binnenvielen, behoorden tot verschillende stammen. De Saksen verplaatsten zich over zee en langs de kusten van de Noordzee; de Franken staken de Rijn over, een deel trok verder naar het zuiden (Frank-Rijk) en een ander deel vestigde zich ‘bij ons’. Uit de taal van de meest westelijke groep Franken, die zich in onze contreien neerzette, ontstonden de Brabantse dialecten. Het Brussels, een Zuidwestbrabants dialect, was vermoedelijk al meteen de omgangstaal van de eerste bewoners van de kleine nederzetting aan de Zenne, die later een stad en nog later de

hoofdstad van de Bourgondische Nederlanden zou worden. Dit Brussels, dat, zoals elke taal en elk dialect, door de eeuwen heen een aantal wijzigingen heeft ondergaan (in de uitspraak, in de grammatica, in de woordenschat) wordt gelukkig nu nog in Brussel gesproken.

Dialectologen zijn het erover eens dat dialecten in Vlaanderen en dus ook in Brussel overal achteruitgaan. Maar hier en daar stellen we vast dat er niet alleen meer belangstelling en sympathie is voor het plaatselijke dialect, maar dat het weer meer wordt gebruikt. Deze evolutie kan op verschillende manieren verklaard worden.

In Vlaanderen sprak vroeger bijna iedereen het dialect van de stad of van het dorp; alleen de notabelen spraken ook, of alleen, Frans. Daarna kwam er een tijd dat het Frans zijn monopolie verloor als enige taal met prestige. Ernaast of in de plaats kwam het Standaardnederlands, de taal van de krant, van de radio, later van de televisie, de taal ook die de kinderen op school leerden. Acties werden ondernomen om het gebruik van de standaardtaal, het Algemeen Beschaafd Nederlands, te propageren (impliciet was de stelling dat wie geen ABN sprak dus minder beschaafd was). Die acties hebben ongetwijfeld positieve gevolgen gehad, maar de kinderen hoorden en spraken hoe langer hoe minder het plaatselijke dialect. De laatste tijd stellen we een kentering vast, vooral bij jongeren die vinden dat ze ook hun eigen taal(tje) moeten kunnen spreken, naast de standaardtaal van de grotere taalgemeenschap. Ze zien zich daarin gesterkt door sport- en andere idolen, BV's, die in interviews of optredens op de televisie dialect spreken.

Voor het voortleven van een dialect, is het van het grootste belang dat het gesproken wordt, en dus dat het van ouders en desnoods grootouders op de kinderen en kleinkinderen overgedragen wordt. Wat het Brussels betreft, stelt zich de essentiële vraag: in welke mate gebeurt dat nog? Zijn de, over het algemeen wat oudere, Brusselse dialectsprekers bereid om met de jongeren meer dialect te spreken?"

Ikzelf behoor tot diegenen die denken dat je zulke evoluties niet kan forceren van bovenaf. Maar je kunt ze wel stimuleren, en steun geven daar waar in de samenleving initiatieven ontstaan om het voortleven van de volkstaal te bewerkstelligen. Zo hechten zowel de Raad van de Vlaamse Gemeenschapscommissie als het College veel belang aan het overleven van het Brussels. In maart 2004 werd aldus een resolutie goedgekeurd over het Brusselse dialect op initiatief van gewezen Collegelid en toenmalig volksvertegenwoordiger, mijn 'oude' collega en vriend Robert Delathouwer.

De financiële en materiële steun die daaruit voortvloeide zorgde ondertussen voor een jaarlijks weerkerend evenement zoals de “Weik van ’t Brussels” met haar meer dan 50 verschillende activiteiten, en de aanwerving door de vzw Ara! van een streektaalcoördinator. Terwijl in Nederland ongeveer 15 streektaalambtenaren of -consulenten rondlopen, hebben wij aldus met de vzw ARA! en met de unieke steun van de Vlaamse gemeenschapscommissie voor het eerst ook een streektaalcoördinator kunnen aanwerven, die uitsluitend met het Brusselse dialect bezig is. Juist door die investering in ons oraal erfgoed bloeien de dialectverenigingen (‘sosjetaaiten’ zoals wij ze hier noemen) als nooit tevoren: de Academie van het Brussels, de Speegelmanne uit Jette, de Manne van de Platou in Koekelberg, en de medeorganisatoren van vandaag, de vzw Ara! op kop. Maar ook andere culturele uitingen oogsten steeds meer succes: het Brussels Volkstejoêter haalt met zijn theateropvoeringen in het Brussels, gekruid met de onvermijdelijke Brusselse ‘zwans’ jaar in jaar uit telkens de kaap van de 16.000 toeschouwers en blijft steeds volle zalen trekken. Dit jaar zal de kaap van 22.000 overschreden worden dankzij een tweede bijkomende productie. Het aantal artiesten dat zich uit in het plaatselijke dialect is ook in stijgende lijn: Emballage Kado, De Braave Joenges, Kreateef Komplot, Lulu en de Kastaars, Phlupke de Mettekou, en zeker niet te vergeten: de pop-rock en hardmetal band De Fanfaar (jonge kerels van amper in de twintig) die verleden jaar ook de grote Nederpopprijs hebben weggekaapt in het hoge Noorden in Zwolle.

Iets anders nu is het taalgebruik van vele *ketjes en zinnekes*, zoals de Brusselaars ook genoemd worden. Naast het Frans en het Nederlands (enfin, toch voor de echte...) “melangeren” wij nogal wat onze conversaties met ons “Vloms” dialect en met “verbrusselde” Franse woorden. Hier citeer ik graag Robert Delathouwer: “deze manier van spreken is grosso-modo 100 jaar geleden ontstaan toen het Frans in heel Brussel opgang maakte. We kunnen dus stellen dat nen echten Brusseleir in vier soorten talen kan spreken: Frans, Nederlands, Vloms (het Nederlandse dialect van Brussel), en het Brussel-Frans (wat men meer in ‘t algemeen het Beulemans-Brussels noemt). En meestal worden de vier vormen in een conversatie nog door mekaar gemengd ook. En met veel plezier als we bovendien merken dat een buitenstaander moeite heeft om ons te volgen. Ook dat is Brusselse zwans.

Let wel: dit houdt geneens een waardemeter in. Alle vier zijn deze manieren van spreken plus de mengvorm even goed en even plezant al naargelang van de omstandigheden waarin men zich bevindt. Maar het dialect is en blijft het dialect. Ook al weten wij dat in dat Vloms van ons veel meer dan in andere Brabantse dialecten heel wat Franse en andere vreemde woorden schuilen. En dat door dit dialect heel wat Franse woorden het Nederlands binnensluipen,

en vice-versa. Als een Franstalige Belg zegt “tu es en train de dasjterer - ou de knouffeler - ou de frousjeler”, dan weten we ondertussen wel wat het betekent, maar een Fransman zal het niet verstaan. Dit is precies waarom thaeter Toone zo bijzonder in de smaak valt bij niet-Brusselaars: het Frans vermengd met van oudsher ‘Vlomse’ woorden.”

Nu zonder zeveren (eigenlijk bedoel ik *zonder zieverre*): het is mijn sterke overtuiging dat als we dit algehele Brussels taalgebruik à la Toone ook in ere willen houden, we er in de eerste plaats moeten voor zorgen dat het onderdeel ‘Vloms’ ondersteund wordt. Want als er morgen geen Brusselseirs meer zijn die nog ‘Vloms spreike’, dan mag binnen minder dan 20 jaar Toone zijn boetiek ook sluiten. Omdat er niemand meer zal zijn om nieuwe stukken met of in dat Vloms te schrijven - laat staan te verstaan. En dat zou ik ook liever vermijden, want ik lach zo graag.

Dames en Heren, ongetwijfeld weet u dat afgelopen weekend ons land ook gewestverkiezingen organiseerde. In Brussel werd, althans aan Nederlandstalige zijde, al een afspraak gemaakt voor de nieuwe bestuursmeerderheid. Ik kan u nu al zeggen dat we de inspanningen die de vorige jaren werden geleverd voor de Brusselse streektaal zullen verder zetten en zeker niet minder maar eerder meer steun verlenen aan de initiatieven die de laatste jaren als paddestoelen uit de grond kwamen.

Ik spreek eveneens de hoop uit dat de Vlaamse provincies en de Vlaamse Gemeenschap in deze het goede voorbeeld van de vele provincies en steden uit Nederland zouden volgen, en meer aandacht nog besteden aan de lokale volkstaal. Want ook dat mag gezegd zijn: als Brusselseirs zijn we fier op ons dialect, maar we horen ze even graag allemaal!

Ik bedank nogmaals de mensen van Variaties, Ara!, Faro, de beroepsmensen en de vele vrijwilligers die dag in dag uit deze activiteiten ondersteunen, en wens u allen een behouden thuiskomst.

Maar vergeet eerst niet even mee te genieten van de afsluitende receptie die voor u klaar staat. *Santei!*